

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Anna Jirásková

Kirsti Siraste a její překlady z češtiny v kontextu doby

Kirsti Siraste and her Translations from Czech in the Light of her Time

Praha 2019

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Špírk, Ph.D.

Poděkování

Děkuji doktoru Špírkovi za cenné připomínky k práci a trpělivost a rodině i přátelům za podporu při psaní práce a během celého studia. Poděkování patří také samotné Kirsti Siraste, která mi poskytla cenný rozhovor.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. 7. 2019

.....

Bc. Anna Jirásková

Klíčová slova

Kirsti Siraste, Milan Kundera, Nesnesitelná lehkost bytí, překlady z češtiny do finštiny, ideologie, cenzura, autocenzura, finlandizace, česká literatura ve Finsku, normy

Keywords

Kirsti Siraste, Milan Kundera, The Unbearable Lightness of Being, translations from Czech into Finnish, ideology, censorship, self-censorship, finlandization, Czech literature in Finland, norms

Abstrakt

Práce se zabývá překlady české literatury ve finském kontextu, a to s konkrétním zaměřením na postavu významné překladatelky z češtiny do finštiny Kirsti Siraste. Kromě osobnosti překladatelky práce přibližuje historický kontext 2. poloviny 20. století, v němž Siraste tvořila, ideologii doby, která ovlivňovala celkovou společenskou atmosféru, a tudíž i práci překladatelů a nakladatelů a postavení české literatury v tehdejší Finsku. Práce se zaměřuje také na komplexní situaci překladové literatury ve Finsku, protože česká literatura v ní netvoří izolovaný subjekt, ale je součástí překladové literární produkce jako celku. Nedílnou součástí této práce je také výzkum dobových norem, které platily jak pro překladovou, tak pro domácí literaturu. Poslední částí práce je translatologická analýza jednoho z překladů Siraste, konkrétně *Nesnesitelné lehkosti bytí* Milana Kundery. Její součástí je jak srovnání překladu a českého textu se zaměřením na politické náarážky, které se mohly stát předmětem (auto)cenzury, a další reálie, které se v textu vyskytly, tak další nedílné součásti translatologické analýzy – charakteristika autora a jeho tvorby, českého textu a románu jako celku, překladu v kontextuálních souvislostech a také recepce celého česko-jazyčného díla Milana Kundery a *Nesnesitelné lehkosti bytí* v tehdejší finském kontextu.

Abstract

The thesis focuses on the translations of Czech literature in Finland, specifically on the person of eminent translator from Czech into Finnish, Kirsti Siraste. It describes the historical context of the second half of the 20th century when Siraste worked as an active translator, the ideology of the era which influenced the whole social climate, i. e. the translator's and publisher's work as well; and the position of Czech literature in Finland at that time. The thesis also maps the comprehensive situation of literary translation in Finland because Czech literature is a part of literary translation production as a whole. Another focus point of the thesis is the research of norms in literary translation and Finnish literary production as well. The last part of the thesis is a translatological analysis of one of Siraste's translations, specifically *The Unbearable Lightness of Being* by Milan Kundera. The analysis consists of a comparison of the Czech and the Finnish text focusing on political references, which might become a subject of (self-)censorship, and other realities in the text; and other integral parts of translatological analysis – characteristics of Milan Kundera as a writer, and his work, the Czech version of the novel as a whole, the translation in the context, and the reception of the books by Kundera written in Czech, and *The Unbearable Lightness of Being* in Finland at that time.

Použité zkratky

č. – český překlad / česká verze

f. – finský překlad

fr. – francouzský překlad

r. – ruský originál

no. – norský originál

en. – anglický originál

Obsah

1	Úvod.....	10
2	Metodologie	13
3	Historický vývoj ve Finsku po 2. světové válce	20
3.1	Mírová smlouva	20
3.2	Paasikiviho-Kekkonenova linie	21
3.3	Smlouva YYA.....	21
3.4	Volby v roce 1948	22
3.5	50. léta	23
3.6	Noční mrazy	23
3.7	Nótová krize	24
3.8	Rok 1968 a jeho ohlas ve Finsku	24
3.9	Teze neutrality.....	26
3.10	Rozkol v komunistické straně	26
3.11	Změna společenského klimatu	27
3.12	Vstup do EU a EMU.....	27
4	Finlandizace, cenzura a autocenzura	27
4.1	Finlandizace	27
4.1.1	Termín finlandizace	30
4.1.2	Na cestě k finlandizaci	31
4.2	Cenzura	32
4.2.1	Černá kniha taistovců.....	33
4.3	Autocenzura	34
4.3.1	Autocenzura v tisku	35
4.3.2	Svaz redaktorů	36
4.3.3	Případ Solženicyn	37
4.4	Finlandizace po rozpadu Sovětského svazu	40

5	Česká literatura ve Finsku po 2. světové válce	42
5.1	50. a 60. léta	43
5.2	70. léta	44
5.3	80. léta	44
5.4	90. léta	45
5.5	Literatura pro děti a mládež	46
5.6	Překladatelé české literatury	46
5.7	Kirsti Siraste a česká literatura a kultura.....	47
6	Nakladatelská činnost	48
6.1	Neuvostokirjallisuus-sarja.....	49
6.2	Keltainen kirjasto	50
6.3	Nakladatelská politika v číslech.....	51
6.4	Role překladatele.....	55
7	Překladatelské a literární normy ve Finsku.....	58
7.1	Normy a překlad.....	58
7.2	Druhy norem	60
7.2.1	Vstupní normy	60
7.2.2	Výchozí normy	61
7.2.3	Operační normy	63
7.3	<i>Kirjasodat</i>	63
7.4	<i>Puhekieli a kirjakieli</i> v literatuře	66
8	Biografie Kirsti Siraste	70
8.1	Interkulturní činnost Kirsti Siraste	72
9	Translatologická analýza překladu románu <i>Nesnesitelná lehkost bytí</i>	74
9.1	Autor	74
9.2	Český text.....	76
9.3	Překlad.....	80
9.4	Analýza textu	82

9.4.1	Politické narážky.....	82
9.4.2	Reálie vázané na kulturu a společnost	89
9.4.3	Vlastní jména	92
9.4.4	Intertextuální narážky	94
9.4.5	Shrnutí.....	96
9.5	Recepce finského překladu	97
9.5.1	Milan Kundera a jeho dílo	98
9.5.2	Nesnesitelná lehkost bytí	103
10	Závěr	109
11	Bibliografie	115
11.1	Primární literatura.....	115
11.2	Sekundární literatura	115
12	Přílohy.....	122

1 Úvod

Téma bylo zvoleno na základě svých dvou studijních oborů autorky práce, kterými jsou Překladatelství: čeština – němčina a Finská filologie. Díky tomu může zkoumat finský kontext z překladatelského hlediska, jehož znalost získala na oboru překladatelství. Navíc se jedná o literární vztah dvou menších kultur, který je jakožto téma z tohoto pohledu zatím velmi málo zkoumán, tudíž by se práce mohla stát základem pro další práci na toto či podobné téma.

Metodologicky se bude práce opírat o model Antona Popoviče, který, jak ukázala studie PhDr. Jaroslava Špirka, Ph.D. zabývající se podobným vztahem mezi češtinou a portugalštinou, pokrývá všechny zásadní oblastní translatologické analýzy, které jsou potřeba pro vyvození důsledků a samotnou analýzu. Samotná metodologie bude přiblížena v samostatné kapitole.

Samotná práce se tedy bude zabývat překladatelským prostředím ve Finsku ve 2. polovině 20. století, s konkrétním zaměřením na významnou finskou překladatelku Kirsti Siraste-Suda. Kromě stručného historického přehledu, který je nezbytný pro plné pochopení kontextu, se práce zaměří na ideologii, a to jak ve veřejném životě, tak v literárním a překladatelském prostředí, a na obraz české literatury ve Finsku. Práce se bude zabývat také překladatelskými normami a celkovou podobou překladatelského prostředí v tehdejším Finsku.

Zmapována bude také role překladatele v celém překladatelském procesu a kulturním prostředí a přiblížena bude i osobnost a překladatelská činnost Kirsti Siraste. Součástí práce bude také translatologická analýza jednoho z jejích překladů, totiž *Nesnesitelné lehkosti bytí* od Milana Kundery. Ta zahrnuje nejen samotné srovnání překladu s originálem (s důrazem na politické narážky, které se mohly stát předmětem (auto)cenzury, jevu existujícího ve Finsku ve 2. polovině 20. století), ale především celkový kontext – tzn. pohled na autora, originální dílo, překlad i samotnou recepci překladu. Vzhledem k rozsahu práce nebude její součástí seznam medailonů všech děl, které Siraste přeložila, které původně bylo v zadání diplomové práce.

Práce se bude snažit nalézt odpovědi na tyto **výzkumné otázky**:

1. Jakým způsobem byla překladatelská činnost ovlivněná ideologií doby a politické reprezentace?

2. Jaké byly překladatelské normy ve Finsku ve 2. polovině 20. století?
3. Jak významnou roli hrála Kirsti Siraste jako prostředník mezi českou a finskou kulturou na finské kulturní a společenské scéně a jaká byla role překladatele v překladatelském procesu obecně?
4. Jakým způsobem se v překladech zacházelo s politickými narážkami, které se mohly potenciálně stát předmětem (auto)cenzury?

Při zpracování práce bylo použito několik metodologických postupů – kromě zkoumání písemných pramenů je to také orální historie v podobě rozhovoru, který se uskutečnil v květnu 2014 v Kouvoile, kde Siraste žije.

Pro historickou část jsou hlavním zdrojem publikace *Dějiny Finska* a diplomová práce Barbory Skálové na téma levice ve Finsku ve 2. polovině 20. století. Ty jsou doplněné relevantními články z renomovaných zdrojů.

O české literatuře ve Finsku pojednává dosud jen hrstka publikací, a to na úrovni systematizační, jedná se o relativně málo prozkoumané téma. Základem pro tuto část se stane publikace *Švejk tekee toisin*, která vznikla ve spolupráci Lenky Fárové a Auli Kulkki-Nieminen, přičemž Lenka Fárová zmapovala finskou literaturu v českém prostředí a Auli Kulkki-Nieminen českou literaturu ve finském prostředí. Protože datace práce končí na počátku 90. let, bude novější vývoj doplněný z diplomové práce Jaroslava Šrouba. Dalším materiálem bude obsáhlá studie o překladech ze slovanských literatur, jejíž autorkou je Päivi Paloposki a která se vyskytuje ve dvousvazkovém díle *Suomennoskirjallisuuden historia 1–2* zabývajícím se překlady ve Finsku. Celkově bude kapitola doplněná o nové poznatky, které vyplynuly z rozhovoru s Kirsti Siraste.

Právě zmíněná dvousvazková publikace je cenným a doposud nejlepším zdrojem poznatků o nakladatelské politice, celkovém překladatelském prostředí i překladatelských normách. Byť se jedná o jednotlivé studie, dohromady vytvářejí relativně ucelený obrázek o tom, jak vypadalo překladatelské prostředí 2. poloviny 20. století. Cenným a doposud nepublikovaným materiálem je také rozhovor s Kirsti Siraste, který se témat nakladatelská politika, překladatelské prostředí i role překladatele rovněž dotýká. Velmi dobře a do hloubky je ve finském prostředí zmapovaný také vývoj finské literatury.

Téma norem je ve finském prostředí také relativně nezpracovanou oblastí a translatologická analýza jednoho díla nemůže toto pojetí rozšířit o definitivní závěry, k tomu

je třeba spolupráce více badatelů a bezpochyby i mnohem více takovýchto analýz. Přesto kapitola věnovaná normám nastíní současné poznatky o normách vyzkoumaných Andrew Chestermanem.

O osobnosti Kirsti Siraste bylo napsáno několik finských článků a jakožto významná autorka překladů ze slovanských jazyků byla zmíněná také v publikaci *Suomennoskirjallisuuden historia 1–2* i studii Auli Kulkki-Niemien, o jejích překladech z polštiny byla také napsaná akademická práce, v českém prostředí je ale prakticky neznámá. Protože však její zásluhou mohou finští čtenáři poznat takřka celé česko-jazyčné dílo Milana Kundery a dalších významných českých autorů krásné literatury i literatury pro děti či dramata, jistě je třeba se na její překladové dílo podívat detailněji.

Translatologická analýza bude poté provedena především s primárními zdroji, tedy českým textem a překladem *Nesnesitelná lehkost bytí*, a texty, které se k nim primárně vážou (předmluvy, přebal), a také zdroji sekundárními – recenzemi a pojednáními o díle Milana Kundery. Část byla získána od překladatelky, část z archivů Národní knihovny v Helsinkách. O recepci Milana Kundery a jeho překladech do finštiny nejsou, pokud je autorce práce známo, zatím uveřejněné žádné práce v českém prostředí.

Text práce proto bude stavět na již zveřejněných materiálech, doplněných o poznatky, které vyplynuly z rozhovoru s překladatelkou a které autorka práce zjistila během translatologické analýzy.

Citace v práci budou provedeny podle harvardského systému, podle normy ČSN ISO 690:2011, a to pro jeho přehlednost. Všechny citace budou uvedené v češtině a v případě, že zdrojový jazyk je jiný než čeština (tedy angličtina, případně finština), jsou zdrojové texty uvedené v poznámce pod čarou a jejich překlad pořídila autorka práce.

V textu se vyskytují finské názvy politických stran, časopisů, novin a literárních děl. Časopisy a noviny budou i z důvodu jejich obtížné převoditelnosti do češtiny ponechány bez překladu, v případě jejich opakovaného výskytu bude jejich překlad pořízen v poznámce pod čarou, ale v textu bude nadále použit finský název. Také budou vyznačena kurzívou. Literární díla budou uváděna kurzívou v češtině, s originálním, popř. finským překladovým názvem v závorce. Názvy finských politických stran budou pro snazší orientaci uváděny v češtině a při jejich prvním výskytu v textu bude v poznámce pod čarou uveden její finský název, případně zkratka.

2 Metodologie

Tato práce a její téma je volně navazuje na téma dizertační práce PhDr. Jaroslava Špirka, Ph.D. a následné publikace *Censorship, Indirect Translations and Non-translation: The (Fateful) Adventures of Czech Literature in 20th-century Portugal* z roku 2014. Právě v ní se nachází hlavní důvod, proč bylo jako metodologický základ zvoleno dílo Antona Popoviče.

Špírkova práce se zabývá překlady českých děl v Portugalsku s důrazem na cenzuru, která potenciálně mohla způsobit změny v literárním díle, případně způsobit jeho nevydání. Zkoumá historický i společenský kontext, neboť je to pro plné pochopení situace nezbytné. Překlad totiž nevzniká ve vakuu, ale je ovlivněn celou řadou vnějších faktorů od samotného výběru až po proces překladu a jeho vydání.

Jak Špírkova práce ukázala, Popovičův koncept pokrývá všechny oblasti, které se v této práci stanou předmětem studia (Špírk 2014, s. 28).

Koncept se zakládá na práci českého teoretika překladu **Jiřího Levého**, který se při překladu soustředí na překladatele, historický a kulturní význam norem, na překlad jako na produkt a překládání jako proces. (Špírk 2014, s. 29) Navzdory tomu, že Levý ve svých dílech nikdy neuvádí podrobnou metodologii jako Popovič, lze teorii z jeho díla vysledovat.

„Podle Levého překladatel jedná s omezením, které mu ukládá jeho primární úkol: interpretovat. Výsledkem této snahy je to, že překladatel ‚text zlogičtí, vysvětluje, intelektualizuje‘.“ (Špírk 2014, s. 30)¹

Levý vyčleňuje tři hlavní typy intelektualizace:

1. Zlogičťování textu tím, že se snižuje „napětí“ mezi myšlenkou a výrazem.
2. Vysvětlování „meziřádkového“ významu, který je evidentní pro čtenáře původního díla, ale nikoliv pro čtenáře překladu.
3. Vyjádření myšlenky prostřednictvím syntaxe, tj. například nezachování parataktických a hypotaktických vyjádření, které podporují danou myšlenku.

To má za následek oslabení estetické funkce výrazu ve prospěch funkce komunikační.
(ibid)

¹ „According to Levý, the translator operates under the constraints of his/her principal task: to interpret. As a result, the translator ‚makes the text more logical, clarifies it, intellectualises it‘.“

Popovič Levého teorii rozvádí a propůjčuje jí systematictější ráz. Podle Špirka je svým založením podobná translatologii tak, jak ji chápeme dnes, protože zahrnuje teorii, metodologii, terminologii, bibliografii, historiografii, didaktiku a empirický výzkum. (Špirk 2014, s. 31)

Popovič chápe proces překladu jako **komunikační akt**, který se skládá ze dvou částí: prvotní a druhotné (Popovič 1975, s. 49):

AUTOR – – – ORIGINÁLNÍ TEXT – – – PŘÍJEMCE ORIGINÁLU = prvotní komunikační akt)

PŘEKLADATEL – – – PŘEKLAD – – – PŘÍJEMCE PŘEKLADU = akt druhotné (meta) literární komunikace

Překladatel zde vystupuje jako osoba vázaná na autora jakožto znovurealizovatel původního komunikačního aktu a zároveň jako první článek řetězce nového komunikačního aktu. (ibid) Má tak funkci v obou kulturách zároveň a vázaný konvencemi výchozí i cílové kultury (Popovič 1975, s. 61).

Na překladatele nahlíží i jako na spisovatele s dovětkem, že se jedná co do strategie tvorby natolik odlišné činnosti, že vynikající překladatel nemusí nutně znamenat také vynikajícího spisovatele a naopak. (Popovič 1975, s. 50–1)

„Překladateľ je menej i viac ako spisovateľ. Menej – pretože jeho umenie je 'sekundárne', viac – lebo sa musí vyrovnat' so všetkými spisovateľmi, ktorých prekladá, poznať to, čo poznali oni, spájať analytické myslenie s umeleckou schopnosťou tvoriť podľa vopred určených pravidiel a uvádzať text originálu do nového kontextu.“ (Popovič 1975, s. 51)

V rámci této práce se budeme zabývat oběma komunikačními akty s důrazem na druhotný, metaliterární.

Popovič také přichází s termínem **praxeologie**, kterou charakterizuje následovně:

„Na najvšeobecnejšej rovine vystupujú prekladateľ i čitateľ ako sociálne jednotky, keď sa konfrontujú na externých literárnych pozíciách. Pre túto rovinu sú príznačné fakty tzv. prekladateľskej sociológie, resp. praxeológie, smerujúce k výskumu otázok, ako napríklad čo je motiváciou činnosti prekladateľa (zárobok, hobby, individuálny vzťah k literatúre, ideová a kultúrno-politická orientácia a podobne), čo si žiada konzument, aký vplyv má vydavateľ na prekladateľský program jednotlivca, skupín, generácií, čo si žiada knižný trh, ako vystupuje prekladateľ ako sociálna jednotka v kultúrno-politickom kontexte atď.“ (Popovič 1975, s. 67)

Ve výkladovém seznamu použitých termínů definuje praxeologii takto:

„Disciplína, ktorej predmetom je programovanie prekladateľskej praxe objektívnymi metódami (štatistický aspekt, sociológia, teória informácie) a analýza prekladateľskej praxe z hľadiska konfrontácie systému vedy o preklade a spoločensko-kultúrnych potrieb. Je zároveň i teóriou spoločenskej realizácie prekladu.“ (Popovič 1975, s. 282-3)

Zahrnuje do ní také vliv kulturních institucí na překladatele a jeho chování, analýzu prekladateľského programu (tj. čo má byť přeloženo) z hlediska knižního trhu, specifické funkce kritiky uměleckého překladu, podíl redaktora na vzniku překladu, historický vývoj prekladateľských institucí (myšleny organizace a časopisy) a také didaktiku překladu. Pro zkoumání prekladateľské praxeologie vyčleňuje jako metody komunikační aspekty, teorii informace, sociometrii, literární sociologii, teorii vyučování a teorii kultury. (Popovič 1975, s. 239-40)

Překlad se vyvíjí na synchronní i diachronní ose, z hlediska teorie překladu (synchronní) a dějin literatury (diachronní). Překlad se dá zkoumat z hlediska jeho role v cílové kultuře a je ovlivněný jejími konvencemi a normami. K této problematice vyvinul Popovič vlastní model výzkumu dějin překladu:

A. Přípravné práce k dejinám prekladateľ'stva.

1. Bibliografický súpis prekladov.

Štatistika rukopisných, časopiseckých a knižných prekladov (a jej vyhodnotenie podľa literárnych druhov autorov, literatúr, epoch).

2. Bibliografia prekladateľ'ov - Slovník národných prekladateľ'ov.

Diferenciácia prekladateľ'stva:

a) spisovateľ' a prekladateľ' v jednej osobe,

b) prekladateľ'-špecialista

B. Praxeológia prekladu. Vonkajšie podmienky a kultúrno-spoločenské predpoklady prekladateľ'skej činnosti.

C. Vývoj prekladateľ'ských metód.

1. Prekladateľ'ský program.

2. Dejiny prekladateľ'ských metód podľa jednotlivých období.

a) Sformulovaná poetika prekladu.

b) Poetika prekladu (Proces a text). Vzťah: originál <-> preklad, vzťah preklad <-> preklad.

D. Úloha prekladu v literárnom vývoji.

1. Preklad v kontexte pôvodnej tvorby.

a) Slohové postupy prijímajúcej literatúry v preklade a naopak.

b) Žánrový aspekt literatúry a preklad.

E. Funkcie prekladu v literárnom živote.

1. Preklad ako fakt medziliterárnej komunikácie.

2. Preklad v systéme metaliteratúry - literárneho vzdelania.

3. Preklad v kontextoch literatúry, filozofie, kultúry, a podobne.

F. *Typológia národného prekladu v jednotlivých obdobiach v porovnaní s inými literatúrami*. (Popovič 1975, s. 36-7)

Důležitým mezičlánkem mezi překladatelem a příjemcem (nahlížíme-li na komunikační schéma v cílové kultuře jen z pohledu mezilidských vztahů), je autorita **redaktora**. Ten podle Popoviče funguje jako prostředník mezi aktuálními jazykovými normami a textem překladu (Popovič 1975, s. 69) a může také text výrazně ovlivnit. Zastupuje společenskou instituci a působí ve své podstatě jako kontrolní orgán aktuálních norem. Svými zásahy může text po jazykové stránce výrazně vylepšit a odstranit například specifické projevy překladatelova idiolektu. (Popovič 1975, s. 69–71)

Role redaktora může být v díle různě vidět. Jinak je tomu v případě, že spolupracuje na novém překladu s žijícím autorem, jinak v případě, když edituje (starší) překlad nežijícího překladatele, a tedy bez jeho souhlasu. Na roli překladatele lze nahlížet také z toho pohledu, že může buď normy dodržovat, nebo je porušovat a posouvat jejich hranice. (Popovič 1975, s. 75)

Popovič také rozvíjí **teorii metatextů**, které vznikají při další manipulaci s textem, „*nadväzovania textu na text*“. (Popovič 1975, s. 217) Metatexty pak lze zkoumat a do větší hloubky s jejich pomocí zmapovat oblast překladu. Je třeba mít také na paměti, že ani autor původního díla netvořil takzvaně na vodě, ale navazoval na další umělecká či neumělecká díla, která v dané kultuře vznikla. (Popovič 1975, s. 218) Stejně tak se chová i překlad – navazuje jak na tradici překladů v cílové kultuře, má ale (ať už na makro- či mikrostylistické rovině, vysvětlení těchto termínů viz dále) vztah k domácí literatuře cílové kultury.

Původní text Popovič nazývá prototextem a sémantické jádro intertextuálním invariantem. (Špirk 2014, s. 34) Převod invariantu je úkolem překladatele a bez jeho existence by nebylo možné hovořit o posunech. (Popovič 1975, s. 79)

Jestliže Popovič hovoří o původním textu jako o *prototextu*, všechny ostatní texty, včetně překladu, jsou *metatexty*. Metatexty mohou být afirmativní (s kladným vztahem k prototextu), či kontroverzní (s kritickým vztahem k prototextu). V jeho díle *Umenie prekladu* nalezneme tabulku, v níž metatexty systematizuje:

spôsob nadväzovania →	Afirmatívny		Kontroverzný	
	zjavne	skryto	zjavne	skryto
rovina textu ↓	citát / motto	podvedomá alúzia	editio „purificata“	kritická alúzia bez označenia prameňa
prvky alebo jednotlivé roviny textu	alúzia cento reprodukcia textu (priama a nepriama) sprostredkované čítanie / titul anotácia, resumé prerозprávanie podveršový preklad	reminiscencia parafráza ponáška	parodicky interpretovaný citát	
text jako celok	preklad „tendenčný“ prepis pochvalná recenzia pastiš	úmysel autora napísať text plagiát preklad „z druhej ruky“ postup pseudonymu kompozícia na základe nájdeného rukopisu „pseudopreklad“	polemický preklad travestia veršovaný literárny spor kritická polemika	paródia

Tab. 1 – Systém metatextů podle Antona Popoviče (Popovič 1975, s. 227)

Dôležitým komunikačným článkom je také **postava literárneho kritika**. Rovnako si se Popovič venuje.

„Činnosť literárneho kritika je v podstate metajazyková. Nie však vždy. Literárny kritik analyzuje, hodnotí, postuluje, inštruuje z komunikačného stanoviska pozorovateľa. Kritik však môže vychádzať aj z metakreačného postoja, keď svoju kritickú aktivitu, ktorá je v širšom zmysle súčasťou literárneho života danej epochy, povýši na tvorbu, a tak sa chce ,vyrovnať‘ autorovi pôvodného diela.“ (Popovič 1975, s. 220)

Prozatím jsme si shrnuli aspekty, které se týkají překladu jako procesu, jako celku a jako součásti cílové kultury. Popovič se však venuje i hlediskům spjatým se samotným textem

překladu, a to na makro- i mikrostylistické úrovni. Na **makrostylistické úrovni** navazuje na typologii Kathariny Reiss a vyčleňuje:

1. aktualizaci (*Zeitbezug*), tj. proměnu díla z hlediska času,
2. lokalizaci (*Ortsbezug*), tj. úpravu místa děje díla, případně jeho tématu a
3. adaptaci (*Sachbezug*), tj. upravení postav, resp. reálií díla

Jak ale Popovič říká, většina překladatelových rozhodnutí se odehrává na rovině mikrostylistické. Rozlišuje několik druhů posunů (Popovič 1975, s. 130):

1. výrazové zesílení (intenzifikace)
 - a. výrazová typizace
 - b. výrazová individualizace
2. výrazová shoda
 - a. výrazová substituce
 - b. výrazová záměna
3. výrazové oslabování
 - a. výrazová nivelizace
 - b. výrazová ztráta

Makrostylistické změny mají vliv na mikrostylistiku díla a naopak, větší změny v mikrostylistice díla mají vliv na sémantiku překladu. (Popovič 1975, s. 131) Změny na makrostylistické rovině odrážejí postoj překladatele k celku překladu a jeho vztahu k cílové kultuře. Popovič se zaměřuje rovněž na ně a charakterizuje tři typy přístupu:

metóda prekladateľa	spôsob realizácie
nulový postoj štylistický	nivelizovaný jazyk prekladu, výrazová nivelizácia, „prekladateľčina“
uplatnenie domáceho štýlu	adaptácia štýlu originálu, poetika prekladateľa „pohlcuje“ poetiku originálu
odkrývanie nového štýlu	obohatenie domáceho štylistického kontextu o nový „rukopis“

Tab. 2 – Typy přístupu na makrostylistické rovině podle Antona Popoviče (Popovič 1975, s. 132)

Popovič ve svém díle uplatňuje také termín **kreolizace**, který značí mísení prvků dvou kultur v překladě, které vzniká v případě, že „sa príjemca ocitá vo sfére cudzej kultúry, a to bez ohľadu na jeho dispozície a podmienky pre prijatie cudzieho diela. Taká situácia by mohla nastať pri preložených žánroch, ktorých miestny kolorit nemá tradíciu v prijímajúcom prostredí, alebo vtedy, keď príjemca nie je sociopsychicky uspošobený na takúto percepciu.“ (Popovič 1975, s. 199)

V této práci se budu zabývat také překladatelskými normami, které panovaly ve Finsku ve 2. polovině 20. století. Protože normy zásadním způsobem rozvinul izraelský teoretik překladu Gideon Toury, je vhodné na tomto místě ve stručnosti jeho systém shrnout a porovnat ho s představeným teoretickým rámcem Antona Popoviče.

Toury vyčleňuje tři typy norem: **vstupní, výchozí a operační**. Výchozí normy dále dělí jako normu přijatelnosti a adekvátnosti. Norma přijatelnosti značí, že překladatel text přizpůsobil cílové kultuře, norma adekvátnosti ukazuje na příklon překladatele k aspektům kultury výchozí. (Toury 2012, s. 79) V tomto rozdělení můžeme jasně vysledovat dva Popovičovy přístupy – uplatnění domácího stylu a odkrývání nového stylu.

Protože se jedná o dílčí přístup k jednomu z aspektů práce, budeme se podrobnějším rozбором Touryho norem a rozbor norem ve finském prostředí z jejich hlediska věnovat v kapitole 7.

Z představeného modelu je zřejmé, že poskytuje vhodný nástroj ke zkoumání jak samotného překladu, tak kontextu, v němž vzniká. V dílčích kapitolách je doplněný rozšiřujícím pohledem Gideona Touryho na normy, teorií polysystému Itamara Evena-Zohara a teorií paratextů Gerarda Genetta, další aspekty práce a téma jako celek však lze velmi dobře zkoumat právě s pomocí Popovičovy metodologie.

3 Historický vývoj ve Finsku po 2. světové válce

Druhá světová válka nebyla jednotným procesem, ale dělíme ji na tři části – zimní, pokračovací a laponskou. Zimní válka započala útokem Svazu sovětských socialistických republik (dále Sovětský svaz nebo SSSR) na Finsko 30. listopadu 1939 a skončila Moskevským mírem v březnu 1940. Pokračovací válku Finsko rovněž vedlo se Sovětským svazem, a to v letech 1941 až 1944. Po finské porážce byl uzavřený mír, jenž zůstal v platnosti i po válce laponské (27. 9. 1944 – 27. 4. 1945), kterou Finové vedli se svými „druhy ve zbraní“, Němci. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 363)

3.1 Mírová smlouva

Součástí mírové smlouvy byly územní změny – Finsko se muselo vzdát oblasti Pečenga (Petsamo) na severu a poloostrov Porkkala nedaleko Helsinek byl jako vojenská základna na 50 let pronajatý Sovětům. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 262) Další požadavky se týkaly vnitřních záležitostí Finska. *„Protikomunistické zákony musely být zrušeny a Komunistická strana Finska se bez prodlení znovu zorganizovala. Poprvé nyní vystupovala jako oficiální, ve Finsku registrovaná organizace.“* (ibid)

Armáda musela být zredukovaná na mírový stav a byly rozpuštěné i její součásti – občanská garda a dobrovolná ženská organizace Lotta Svärd. Smlouva, která byla podepsaná v roce 1947 v Paříži, určovala maximální povolený stav. (ibid) Tento požadavek ale nevznel Sovětský svaz, jak si Finové mysleli, nýbrž Velká Británie. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 265) Kromě těchto omezení mělo Finsko zaplatit válečné reparace ve výši 300 milionů dolarů, což Sovětský svaz později snížil o 73,5 milionů dolarů². (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 262)

Na poválečnou situaci ve Finsku až do podepsání míru v roce 1947 dohlížela Spojenecká kontrolní komise složená z 200 Rusů a 15 Britů vedená Andrejem Alexandrovičem Ždanovem. (Skálová 2008, s. 115) Právě Ždanov zapříčinil tzv. Mainilský incident, který vedl k zimní válce, to však Finové netušili. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 263)

Josif Vissarionovič Stalin doufal, že se Finsko stane lidovou republikou, ozbrojený převrat byl však příliš riskantní a sovětské vedení si toho bylo vědomé. *„Hertta Kuusinen mluvila o „československé cestě“, komunisté snili o vládě jedné strany a doufali v zásah Rudé*

² Stalo se tak po podepsání smlouvy YYA, o níž je řeč níže. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 264)

armády. Bez pomoci si na ozbrojený převrat netroufli, neboť věděli, že navzdory demobilizaci je mezi lidmi ukryto mnoho zbraní, takže by se s největší pravděpodobností setkali s masivním odporem.

Stalin komunistický převrat také nepodporoval, ovšem měl k tomu naprosto pragmatické důvody – z Finska měly brzo plynout do Sovětského svazu válečné reparační. Stalin proto potřeboval, aby byla země stabilní a její průmysl dobře fungoval.“ (Skálová 2008, s. 14–15)

3.2 Paasikiviho-Kekkonenova linie

V roce 1946 se prezidentem stal Juho Kusti Paasikivi, během jehož vlády se začalo mluvit o tzv. finlandizaci³. Tzv. *Paasikiviho linie*, později *Paasikiviho-Kekkonenova linie*, započala v roce 1947, kdy Finsko odmítlo Marshallův plán. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 264) „*Okamžitě po odmítnutí americké pomoci byl Sovětský svaz připraven ratifikovat mírovou smlouvu s Finskem.*“ (ibid) Paasikivi ovšem dobře věděl, jak se mohou takové vstřícné kroky vůči Sovětskému svazu zvrtnout, a nechtěl překročit určitou hranici. (Skálová 2008, s. 15)

„V politologii se pro poválečný vývoj ve Finsku někdy používá termínu Paasikiviho-Kekkonenova linie (Paasikivi-Kekkosen linja), nicméně [...] nejde o označení zcela přesné. Přístup Paasikiviho a Kekkonena se v mnoha ohledech velmi lišil. Paasikivi měl o povaze Sovětského svazu zcela jasnou představu a jeho koncepce zahraniční politiky by se dala nazvat koncepcí nejmenšího zla. Ve svém deníku například píše:

„Nikdy nedosáhneme náklonnosti a uznání od Rusů a našich komunistů, pokud se nevydáme po cestě Polska, Československa a balkánských zemí, tedy po cestě sovětizace. To je jejich záměr a cíl. [...] To by však byla úplně jiná politika než ta moje. Já po takové cestě jít nemůžu, byla by to cesta smrti. Musí přijít jiný prezident, pokud se po této cestě vydáme.““ (Skálová 2008, s. 51–52)

3.3 Smlouva YYA

Smlouva YYA⁴ neboli Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, kterou Finsko se SSSR podepsalo v roce 1948, se na dalších 40 let stala pro finskou zahraniční

³ O finlandizaci více v kapitole 4.

⁴ Sopimus ystävyystä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta.

politiku významným dokumentem. (Skálová 2008, s. 14) Jednalo se o jakousi obdobu Varšavské smlouvy (Sariola 1982, s. 24–25), Finsko si ale přece jen vymínilo určité změny.

„[...] předem připravenému Paasikivimu se podařilo s podporou většiny parlamentu přimět diktátora (Stalina, pozn. aut. práce) přijmout jen s malými změnami jeho vlastní návrh, jenž se podstatně lišil od smluv právě uzavřených mezi Sovětským svazem a Maďarskem a Rumunskem. Ustanovení smlouvy řešila situaci, kdy by se Německo nebo jeho spojenec pokoušel přes Finsko zaútočit na Sovětský svaz. V takovém případě by Sovětský svaz neposkytl vojenskou pomoc automaticky, ale teprve po jednáních s Finy.“ (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 264)

Přesto se bez jakýchkoli pochyb jednalo o smlouvu, v níž se Finsko zavazovalo k vojenské pomoci Sovětskému svazu. Po jejím uzavření – navzdory tomu, že Stalin nezamýšlel způsobit komunistický převrat – se začaly šířit zvěsti, že se tím z Finska pomalu stává sovětský satelit. (Skálová 2008, s. 15) V úvodu smlouvy se píše, že si Finsko přeje zůstat mimo velmocenské konflikty zájmů, což je základní kámen finské cesty k neutralitě, kterou až do rozpadu Sovětského svazu finská politická reprezentace zdůrazňuje. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 264, 274)

3.4 Volby v roce 1948

V roce 1948 se konaly parlamentní volby, v nichž byli finští komunisté tvrdě poraženi. (Rentola 2012, s. 177) Právě čtyři roky od uzavření příměří do parlamentních voleb se nazývá „léty nebezpečí“ – „za tímto označením se skrývá tehdejší strach a obavy z komunistického převratu“. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 267) K volebním urnám přišel rekordní počet voličů a Demokratický svaz finského lidu⁵, v jehož čele stáli komunisté, utrpěl výraznou porážku, ztratil celou čtvrtinu křesel. (ibid)

Poté, co SKDL odmítl menší zastoupení ve vládě, vytvořil Karl August Fagerholm menšinovou sociálně-demokratickou vládu. Následkem toho už komunisté neovládali klíčové pozice. Fagerholm znovunastolil dodržování právní ochrany a zajistil veřejný pořádek v situaci, kdy komunisté chystali stávkou, jejichž cílem bylo svrhnout vládu. Prezident

⁵ Suomen Kansan Demokraattinen Liitto, SKDL

Paasikivi stál navzdory sovětskému tlaku⁶ za Fagerholmovou vládou, neboť se domníval, že takový ústupek by nebyl moudrý. (ibid)

Finsko se tedy nevydalo po „československé cestě“, jak situaci označila Hertta Kuusinen.

3.5 50. léta

V roce 1952 se ve Finsku uskutečnily olympijské hry, které byly kvůli 2. světové válce odloženy. To velmi pomohlo finskému sebevědomí. Po Stalinově smrti se také zmírnil tlak Sovětského svazu, stejně jako zmizelo nebezpečí 3. světové války⁷. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 268)

Velkým úspěchem Paasikiviho politiky bylo navrácení základny Porkkala, kterou měl Sovětský svaz oficiálně pronajatou na 50 let, k čemuž došlo v roce lednu 1956. V roce 1956 byl také prezidentem zvolen Urho Kaleva Kekkonen, který pokračoval v politice nastolené Paasikivim. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 269) Nezůstal však jenom u toho a dále prohluboval vztahy se Sovětským svazem. Právě jeho jméno je často skloňováno, když je řeč o finlandizaci. (Skálová 2008, s. 16)

„Kekkonenovu zahraniční i domácí politiku silně ovlivňovala víra v to, že komunismus bude hlavním politickým proudem budoucnosti a že pozice Sovětského svazu jako světové supervelmoci bude dále posilovat.“ (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 269)

3.6 Noční mrazy

„O dva roky později, v létě 1958, komunisté vyhráli volby, nicméně vládu vytvořily ostatní parlamentní strany opět v čele s Fagerholmem. Předsedou sociálních demokratů byl navíc zvolen ‚zrádce‘ Vaino Tanner, což Moskvu vydráždilo natolik, že stáhla z Finska velvyslance.“ (Skálová 2008, s. 16) Vláda nakonec odstoupila a prezident Kekkonen se vydal do Sovětského svazu za Nikitou Chruščovem, aby situaci urovnal. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 270)

Krise, která je označovaná, jako „noční mrazy“, byla zažehnána. Za vlády Chruščova Sovětský svaz dokonce přijal tezi o neutralitě, kterou Finové hlásali. (ibid)

⁶ SSSR na finskou vládu tlačil jak prostřednictvím tisku, tak diplomatických nót. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 267)

⁷ Obavy o vznik třetí světové války byly vyvolané korejským konfliktem. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 268)

3.7 Nótová krize

V roce 1961 Finsko požádalo o členství v unii EFTA a „*Sovětský svaz byl upokojen sliby stejných výhod, jaké požívají západní obchodní partneři.*“ (ibid) V roce 1961 však nastala mnohem horší krize, a to tzv. nótová.

„Jen o tři roky později se objevily další neshody se Sovětským svazem – 30. 10. 1961 poslal Sovětský svaz Finsku nótu, v níž žádal o konzultaci na základě prvního článku Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci. Nóta byla zdůvodněna obavou, že NATO zvyšuje významně svou aktivitu na území Dánska a Norska. Sovětský svaz protestoval proti přítomnosti Německa v severní Evropě a na Baltu prostřednictvím námořní organizace BALT AP (Baltic Area Patrol).“ (Skálová 2008, s. 54)

Je však možné, že hlavní příčinou byla kandidatura Olavi Honky na post finského prezidenta. Honka se profiloval jako prozápadní politik a Sovětský svaz by v této funkci raději viděl stávajícího prezidenta Kekkonena. Existují i spekulace o tom, že si nótu objednal sám Kekkonen, je ale přinejmenším jisté, že o ní věděl předem. V Novosibirsku pak Kekkonen Chruščova přesvědčil, že takové konzultace nejsou na místě. Během této doby Olavi Honka stáhl svou kandidaturu, a Kekkonen měl tak volnou cestu k druhému prezidentskému období. (Skálová 2008, s. 54–55) Ten nakonec ve funkci setrval až do roku 1982, a to díky bezprecedentnímu kroku, zvláštnímu ústavnímu zákonu. (Skálová 2008, s. 59)

Po nótové krizi se začala větší pozornost věnovat rozvoji armády, především leteckých sil. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 271) Finská komunistická strana⁸ byla vnitřně rozštěpená, což nenechalo chladnými sovětské orgány, které se do situace snažily vložit. Prezident Kekkonen si stěžoval na jednání sovětského zástupce a ten byl vyměněn za jiného. (ibid) Napětí ve vztazích mezi Finskem a Sovětským svazem vzrostlo, když se Finsko v roce 1973 stalo součástí Evropského hospodářského společenství (EHS), a vzápětí byla podepsaná také smlouva s Radou vzájemné hospodářské pomoci (RVHP).

3.8 Rok 1968 a jeho ohlas ve Finsku

„K pražskému jaru a k vývoji v Československu, který předcházел okupaci, se finští komunisté stavěli sice s jistými rozpaky, nicméně v podstatě pozitivně.“ (Skálová 2008, s. 24) Vstup vojsk Varšavské smlouvy pak pro komunistické i nekomunistické kruhy ve Finsku

⁸ Suomen kommunistinen puolue, SKP

znamenal šok. Premiér Mauno Koivisto údajně plakal tak, že ani neviděl na cestu. (Skálová 2008, s. 33)

Byť ve většině případů Finové s okupací nesouhlasili, až na výjimky se však nikdo neodvážil okupaci odsoudit příliš tvrdě. (ibid) Den po okupaci vydala vláda oficiální prohlášení:

„Finská vláda vyslovuje politování nad tím, že spor mezi jistými východoevropskými zeměmi nebyl řešen prostřednictvím vyjednávání. Vláda pozorně sleduje vývoj situace a zaujímá k ní postoj odpovídající finské politice neutrality. Vláda klade důraz na princip, podle něhož by se měly i v dnešních evropských podmínkách všechny sporné otázky mezi jednotlivými státy řešit mírovým vyjednáváním a měli bychom se tak vyhnout eskalaci mezinárodního napětí.“ (ibid)

Okupace Československa také měla mít zásadní vliv na rozkol v komunistické straně. (Skálová 2008, s. 32) Vstup vojsk odsoudila i většina studentských organizací. Socialistický svaz studentů⁹ sdružující mladé komunisty a příznivce Demokratického svazu finského lidu však o tři roky později toto odsouzení dementoval.¹⁰ (Skálová 2008, s. 35)

Okupaci odsoudily kromě komunistického listu *Tiedonantaja* všechny noviny (Skálová 2008, s. 30) a československá situace vzbudila solidaritu napříč celým Finskem. (Skálová 2008, s. 36) U starší generace vpád vojsk vyvolal vzpomínky na zimní válku a do ulic vyšli studenti s transparenty podporující Československo. (ibid) Demonstrace se z poklidné akce změnila na boj s policií a rozbíjela se auta i okna tramvají, což je ve Finsku mimořádný jev. (Skálová 2008, s. 37)

Podepisovala se dokonce petice na podporu Československa: *„My, níže podepsaní občané Finska považujeme nezávisle na svém politickém postoji ozbrojené vměšování se do vnitřních věcí Československa za špatné a zbytečné opatření. Chceme vyjádřit naše hluboké sympatie československému lidu.“* Během čtyř dnů ji mělo podepsat 3 800 lidí. (Skálová 2008, s. 37–38)

V roce 1969 Československo navštívil prezident Kekkonen – jako první státník ze zemí mimo Východní blok – a dal tak podle mnohých jasně najevo tichý souhlas s okupací. (Skálová 2008, s. 38)

⁹ Sosialistinen Opiskelijaliitto, SOL

¹⁰ O hnutí radikálních studentů pak více v podkapitole 4.2.1.

3.9 Teze neutrality

Jak si Finsko vymínalo již ve smlouvě YYA, přálo si zůstat vně velmocenských konfliktů, tedy zůstat neutrální, stát se mostem mezi Východem a Západem (Skálová 2008, s. 3). Tato neutralita však prošla několika zkouškami, např. při volbě generálního tajemníka OSN v roce 1971. Tehdy se o křeslo ucházel Max Jakobson, Fin, který měl podporu napříč celým světem. Přesto byl nakonec zvolen Kurt Waldheim, protože Spojené státy americké jeho zvolení nevetovaly, zatímco Sovětský svaz vetoval zvolení Jakobsona. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 271)

Vrcholem snahy o neutralitu bylo uspořádání mezinárodní Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) v roce 1975, kdy se do Helsinek sjeli zástupci celého světa včetně USA a Kanady. (Skálová 2008, s. 60) Kekkonen tak mohl ukázat, že se jeho vize stala skutečností (ibid), avšak „*podlehl klamu, že KBSE „ukončilo období studené války v historii našeho kontinentu“*“ (ibid).

Na tuto konferenci a prohlášení o dodržování lidských práv, které bylo jejím výsledkem, později navázali čeští disidenti sepsáním Charty 77.

3.10 Rozkol v komunistické straně

„Orientace směrem k levici byla vidět i v sociální demokracii, jejíž mládež se počátkem 70. let názorově přiblížila k Demokratickému svazu finského lidu. Koncem roku 1975 Kekkonen znovu jmenoval vládu národní fronty, v níž byl zastoupen i tento svaz. Levice sice tentokrát neměla v parlamentu většinu jako v roce 1966 a nehrozila ani žádná zahraničněpolitická krize, ale prezident komunisty ve vládě uvítal proto, aby je pevněji připoutal k finské společnosti, a možná i proto, aby ještě rozšířil propast rozevírající se uvnitř komunistické strany.“ (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 273)

Strana se rozpadla v 80. letech, ale stalinistické křídlo ve volbách naprosto propadlo. Došlo k reorganizaci strany, která nyní vystupovala pod názvem Levicový svaz¹¹, a jejíž součástí bylo i odštěpené stalinistické křídlo. (ibid)

¹¹ Vasemmistoliitto

3.11 Změna společenského klimatu

Tvrdé vnitropolitické kroky prezidenta Kekkonena¹² vzbuzovaly kritiku. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 273) Jeho volební období se však kvůli zdravotním problémům chýlilo ke konci a postupně se proměňovalo klima ve společnosti. V roce 1981 premiér Mauno Koivisto odmítl odstoupit, ačkoliv to po něm prezident požadoval (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 273–274). Právě on se po předčasném odchodu Kekkonena z prezidentské funkce stal jeho nástupcem a těšil se výjimečné popularitě. (Jutikkala a Pirinen 2006, s. 274)

„Národ toužil po změně ve vnitřní i zahraniční politice, aniž by hlouběji uvažoval o tom, zda je to v druhém případě vůbec možné.“ (ibid) Přesto se politické představenstvo začalo orientovat více prozápadně, což je vidět např. na vnitrostranických volbách prezidentského kandidáta v rámci Strany středu¹³, v nichž prohrál Ahti Karjalainen, Kekkonenův blízký politický spojenec, a zvítězil Johannes Virolainen. (ibid)

3.12 Vstup do EU a EMU

V říjnu roku 1989 sovětský prezident Michail Gorbačov oficiálně přijal finský výklad o neutralitě Finska. Po rozpadu SSSR uzavřelo Finsko s Ruskem novou smlouvu, která Fíny nezavazovala k vojenské pomoci. V roce 1995 se Finsko stalo členem Evropské unie a o tři roky později jako jediná severská země přijala jako svou měnu euro. (ibid)

4 Finlandizace, cenzura a autocenzura

4.1 Finlandizace

Pojem *finlandizace* je dodnes chápán rozličnými způsoby a nachází jak své odpůrce, tak své obhájce. Všeobecně asi můžeme říci, že se jím myslí zahraniční politika menšího státu, která reflektuje zájmy větší sousední mocnosti. (Forsberg a Pesu 2016, s. 474) Používá se především v souvislosti se situací v 60. a 70. letech 20. století (Salminen 2001, s. 258) a ve spojení s Paasikiviho-Kekkonenovou linií, jak už bylo řečeno v předchozí kapitole. Jak ale píše Barbora Skálová ve své diplomové práci a jak už bylo řečeno výše, přístup obou prezidentů byl diametrálně odlišný.

¹² Např. vynucené přijetí zvláštního ústavního zákona.

¹³ Keskusta

„...zatímco Paasikiviho linie usilovala pouze o vymýcení manifestace ‚zdeděného‘ antisovětismu a navíc jen z důvodu národní bezpečnosti, Kekkonenova linie prosazovala aktivní spolupráci se Sovětským svazem a redukci napětí mezi Východem a Západem.“ (Skálová 2008, s. 52)

„Kekkonenova politika byla politika ústupků. Snaha neprovokovat Sovětský svaz byla alfou a omegou veškerých Kekkonenových aktivit a s ním i finské mezinárodní politiky. Když v roce 1956 Spojené národy hlasovaly pro stažení sovětských vojsk z Maďarska, finská vláda se nepřipojila k většině a trvala na tom, že je na vládách SSSR a Maďarska, aby dosáhly dohody. (ibid) [...] Prezident udržoval osobní přátelské vztahy se sovětským vedením a neváhal se účastnit nejrůznějších oslav, například oslav 50. a 60. výročí bolševické revoluce v Leninově mausoleu v Moskvě. O Leninovi mluvil jako o hrdinovi finského boje za nezávislost a jel se dokonce podívat do jeho rodiště.“ (Skálová 2008, s. 52–53)

Finové na finlandizaci z větší části nahlíželi jako na *menestystarina*, příběh úspěchu, jak se během neklidných časů vypořádat s hrozbou mocného souseda a přitom si zachovat svobodu. (Skálová 2008, s. 49) Jeden z nejtvrdších, ne-li ten nejtvrdší, kritiků finlandizace, historik Walter Laquer, však namítá, že si Finsko možná zachovalo samostatnost, nikoli však nezávislost. (Skálová 2008, s. 49–50)

Podle historika Falka Bomsdorfa finlandizace znamená plnění přání Sovětského svazu, ať už smyšlených či předpokládaných, tak skutečných, a snaha o přizpůsobení se předpokládaným vizím Sovětského svazu. (Salminen 2001, s. 258) Historik George Maude zase finlandizaci v roce 1978 charakterizuje takto:

„...finlandizace se v obecném slova smyslu objevuje, když je určitý stát politicky, ekonomicky či vojensky slabý, zatímco na druhé straně je mnohem silnější stát, který manipuluje politikou slabšího státu pomocí ideologické infiltrace nebo pronikáním kapitálu, až se obyvatelé slabšího státu začnou vzdávat svého národního sebevědomí. Slabý stát tohoto typu není satelitem, neboť zůstává vně mocenského bloku svého silného souseda a ponechává si svůj institucionální systém. Nicméně slouží stále více a více silnějšímu státu, až nakonec sám začne předjímat jeho politiku a přání. V tomto okamžiku se začne objevovat ztráta národní vůle.“ (Skálová 2008, s. 49)

Historik Timo Vihavainen zase soudí, že *„se termín používá v tolika významech, že není vždy jasné, co se jím myslí. [Vihavainen] je toho názoru, že finlandizace patří k těm*

pojmu mezinárodní politiky, které byly dané zemi přidělené z vnějšku a bez ohledu na její reakci.“¹⁴ (Mesikämnen 2007, s. 28)

Najít přesnou definici finlandizace je proto obtížné a v rámci této práce není ani třeba dělat konečné závěry ani hodnotit „správnost“ postupu finské reprezentace v zahraničněpolitických vztazích. Je však třeba zdůraznit, že tento postoj se setkával a dodnes setkává s různými interpretacemi.

Např. bývalý kanadský velvyslanec Paul Malone ve Finsku tvrdí, že se Finsko vnějšímu světu nemá za co omlouvat. (Forsberg a Pesu 2016, s. 488) Bývalý americký velvyslanec ve Finsku James Goodby poukázal na dva charakteristické rysy finské politické kultury, které pomohly Finsku přežít: „Zprv je tvrdohlavá obrana národních postojů, zadruhé ochota přizpůsobit se maličkostem.“¹⁵ Podle něj tedy finlandizace neznamena podlézání či poklonkování Sovětskému svazu, ale pravý opak. (ibid)

Otázka je, co při takovém posuzování považujeme za maličkosti a co za podstatné ústupky a co pro nás vlastně znamená úspěch. Jak píše Tuomas Forsberg a Matti Pesu ve své studii: „Panuje celkem široce rozšířený konsenzus, že finská zahraniční politika během studené války byla úspěšná. Pro někoho je však úspěchem pouhé přežití, zatímco ostatní k němu potřebují další ukazatele, včetně ekonomického růstu, společenské prosperity a politické svobody.“¹⁶ (Forsberg a Pesu 2016, s. 474)

Jak už bylo řečeno v předchozí kapitole věnované historickému vývoji Finska po druhé světové válce, Sovětský svaz vyvíjel na finskou politickou reprezentaci několikrát nátlak a nejednou mu bylo vyhověno. Během uplatňování této politiky také došlo třeba k autocenzuře, škodám, které způsobila snaha nepůsobit antisovětsky či bylo zvykem dovolávat se Moskvě v případech, kdy se jeden politický protivník chtěl znemožnit druhého s dobrou pověstí. (Forsberg a Pesu 2016, s. 490)

Navzdory těmto jevům lze zemi stále považovat za demokratickou. „Na základě vnějších charakteristik, např. existence mnoha novinových titulů a politických stran lze zemi

¹⁴ Vihavainen mukaan käsittää on käytetty useissa merkityksissä, eikä aina ole selvää, mitä sillä tarkoitetaan. Hän ajattelee, että suomettuminen kuuluu kansainvälisen politiikan termeihin, jotka on annettu kohdemaan ulkopuolelta ja sen omista reaktioista välittämättä.

¹⁵ „[O]ne is a stubborn defence of national positions“; „another is a willingness to be accommodating on small things.“

¹⁶ There is a relatively broad consensus that Finnish foreign policy was successful during the Cold War. Yet, some emphasise that „survival“ was enough for success, whilst others see success in much broader terms, including economic growth, social welfare, and political freedoms.

přesto nazývat demokracií.“¹⁷ (Mesikämnen 2007, s. 29) Dokonce i již zmíněný kritik Walter Laquer přiznává, že se Finsko nestalo tak úplně sovětským satelitem.

„Ve srovnání s ruskými východoevropskými satelity je Finsko jak nezávislé, tak svobodné. Má mnoho politických stran (deset) a mnoho (příliš mnoho) voleb. Jeho instituce jsou demokratické, jeho ústava úzkostlivě sledována. Nejsou zde žádné arbitrární tresty, ve skutečnosti nikdo nikdy nebyl poslán do vězení z politických důvodů. Finové mohou svobodně cestovat do zahraničí. Větší část finské ekonomiky není zestátněna. Je zde intenzivní kulturní život a sovětský vliv jistě není převažující. Zahraniční knihy i noviny jsou široce dostupné. Finsko zkrátka užívá stejných svobod jako západní národy.“ (Skálová 2008, s. 60)

Je také fakt, že ačkoliv docházelo k řadě jevů a situací, které se příliš neslučují s obrazem naprosto svobodné a nezávislé země (o těch dále v této kapitole), dosáhlo Finsko také zahraničněpolitických úspěchů. Odmítlo například účast na vojenském cvičení se Sovětským svazem v roce 1978, dosáhlo navrácení vojenské základny v Porkkale a nebylo příliš závislé na sovětské ekonomice¹⁸, i když pro něj byl obchod s východními zeměmi nepochybně přínosem. Příkladem úspěšného obchodu je například prodej dvou jaderných reaktorů, které Finové představili podle západních standardů. Jak se tehdy říkalo, „přeměnili moskvič na mercedes“. (Forsberg a Pesu 2016, s. 484). Finsko také zakázalo vstup do země Otto-Wille Kuusinenovi, předsedovi loutkové komunistické vlády v Terijoki za 2. světové války. (Forsberg a Pesu 2016, s. 487).

4.1.1 Termín finlandizace

Za autora tohoto termínu je všeobecně považován novinář Richard Lowenthal, který ho použil v roce 1961¹⁹ v souvislosti s berlínskou krizí, kdy varoval před snahou Sovětského svazu získat vliv v Evropě stejnými metodami jako ve Finsku. (Sariola 1982, s. 20)

Ve Finsku byl a dodnes je tento výraz chápán pejorativně. Během studené války finští diplomaté bojovali proti jeho užívání a přesvědčovali ostatní o neutralitě Finska. Jediný přijatelný způsob použití tohoto termínu v souvislosti s Finskem bylo „*jeho chápání jako*

¹⁷ Ulkoisten tunnusmerkkien, esimerkiksi monien lehtien ja puolueiden, perusteella maata voitiin silti kutsua kansanvallaksi tai demokratiaksi.

¹⁸ V roce 1982 dosahovala míra zahraničního obchodu se Sovětským svazem přes 20 %. (Sariola 1982, s. 6) Přesto došlo po rozpadu Sovětského svazu k obrovské hospodářské krizi (Forsberg a Pesu 2016, s. 489), která však nebyla zapříčiněna pouze touto situací.

¹⁹ Barbora Skálová ve své diplomové práci hovoří o roce 1966. (Skálová 2008, s. 48)

*ztělesnění pokojného soužití se státy s odlišnými politickými systémy.*²⁰ (Forsberg a Pesu 2016, s. 476)

Od 70. let až do roku 1987 finští ministři zahraničí velmi aktivně reflektovali každé „nařčení“ z finlandizace. Pokud některý z významných činitelů zmínil finlandizaci nepřijatelným způsobem, finská reprezentace to s dotyčným řešila. Stejně tak byli na základě užití termínu rozdělování badatelé, komentátoři i noviny. (Forsberg a Pesu 2016, s. 476)

Tento termín natolik zobecněl, že je používán i dnes, např. v souvislosti s politickou situací na Ukrajině.

4.1.2 Na cestě k finlandizaci

Jak je patrné z kapitoly o historickém vývoji Finska, osud země byl úzce spjatý s jejím východním sousedem. Sovětský zástupce byl také v kontrolní komisi a Stalinovým cílem bylo ze země vytvořit socialistický stát, nechtěl však k tomu užít násilné prostředky. Je tak třeba brát v potaz těsně poválečnou situaci, kdy byla ještě v čerstvé paměti zimní válka, a mírová jednání společně se studenou válkou, kde se Finsko ocitlo mezi dvěma mlýnskými kameny: Sovětským svazem, s nímž ho pojila nejdelší hranice, kterou sdílí s jiným státem, a západními zeměmi, ke kterým chtělo patřit, avšak nebyly jeho bezprostředními sousedy.

Finsko navíc, především za vlády prezidenta Kekkonena, toužilo vytvořit plnohodnotný most mezi Východem a Západem, a finlandizace mu umožňovala udržovat vztahy se západními zeměmi a mít výhody samostatné, kapitalistické země a zároveň se nebát reakcí Sovětského svazu. Otázka samozřejmě je, za jakou cenu se tak stalo.

Přátelské vztahy se Sovětským svazem byly takřka existenční nutností, zvláště v situaci, kdy západní země nijak nepřislíbily pomoc v případě napadení (Skálová 2008, s. 61). Navíc vztahy se Sovětským svazem, potažmo carským Ruskem, se táhnou ještě mnohem dál než pouze k válce. Finsko mělo za sebou pouze krátké období samostatnosti, předtím bylo (nutno zdůraznit, že autonomní) součástí carského Ruska. (Sariola 1982, s. 21)

Je také zajímavé, že finská reprezentace v souvislosti se vztahy se Sovětským svazem hovořila o důvěře: *„čím větší důvěru požíváme na Východě, tím svobodněji můžeme fungovat na Západě.*²¹ (Mesikämnen 2007, s. 29) Forsberg a Pesu zase hojnost používání slova důvěra komentují následovně: *„Klíčové slovo ‚důvěra‘ se opakovalo tak často, že to začalo*

²⁰ [...] to perceive it as an embodiment of peaceful co-existence between states with different political systems.

²¹ [...] „mitä enemmän nautimme luottamusta idässä, sen vapaampia olemme toimimaan länessä“.

vzbuzovat otázky, zda se nepoužívá, aby zakrylo její neexistenci.“²² (Forsberg a Pesu 2016, s. 480)

Diskuse o politice vedené vůči Rusku se často opírá o identitu – některé argumenty se opírají o fakt, že pro vytvoření identity Finska je nezbytné mít Rusko jako „úhlavního nepřítele“ či „zápornou stranu“. Zároveň tvrdí, že neutralita a realistický, ale přátelský postoj k Rusku je součástí finské identity. (Forsberg a Pesu 2016, s. 477)

Co se týče finské veřejnosti, ta až do 80. let podporovala smlouvu YYA, která je dnes vnímána jako základ finlandizace. (Forsberg a Pesu 2016, s. 486) Byla pro ně zárukou demokracie a jeden finský prominentní politik²³ ji ještě v roce 1983 nazval Magnou chartou Finska. (Forsberg a Pesu 2016, s. 478) V běžném životě ale Finové povětšinou neprojevovali tendence podřizovat se kulturním a politickým vlivům Sovětského svazu. Řada institucí včetně církve, většiny sportovních klubů nebo skautů reprezentovala západní hodnoty a vlastenectví. (Forsberg a Pesu 2016, s. 482)

4.2 Cenzura

V dějinách samostatného Finska existovala skutečná cenzura jen za 2. světové války a krátce po válce, v letech 1939–1947. (Salminen 2001, s. 260) „*Součástí mírových podmínek byl i zákaz činnosti „fašistických“ organizací, což v praxi znamenalo, že kontrolní komise dostala za úkol eliminovat veškerou protisovětskou literaturu. Již na podzim roku 1944 poslalo ministerstvo spravedlnosti oběžník, který nakazoval z veřejných knihoven odstranit knihy, které by mohl SSSR považovat za urážlivé. Z helsinské městské knihovny bylo vyřazeno kolem pětiset (sic!) knih.*“ (Skálová 2008, s. 55)

V roce 1948 byl však přijat zákon, na jehož základě mohl být redaktor uvězněn až na dva roky v případě, že napsal něco, co by uráželo cizí mocnost nebo poškodilo vztahy Finska s dalšími zeměmi. Ten byl v platnosti až do roku 1995, a byť nikdy nebyl uplatněn, dá se chápat jako základ autocenzury. (Mesikämnen 2007, s. 27)

Na dodržování „přátelského konsenzu“ dohlížel sám prezident Kekkonen. Po médiích požadoval, aby informovaly čtenáře v souladu s oficiální zahraniční politikou, což znamenalo nulovou kritiku Sovětského svazu, a to i v editorialech nebo v rubrice názorů. Pokud nějaký

²² The key word was „trust,“ so often repeated that it started to raise questions as to whether its use was meant to hide its non-existence.

²³ Zdrojový text nezmiňuje jeho jméno.

šéfredaktor zašel příliš daleko, Kekkonen mu svůj požadavek zopakoval. (Forsberg a Pesu 2016, s. 482)

Kekkonen se o finská média, resp. jejich obsah, začal více osobně zajímat v roce 1958, kdy si mu Nikita Chruščov stěžoval na západní orientaci finského tisku. Po Stalinově smrti se totiž poměry uvolnily a ve Finsku začaly vycházet články o poměrech v SSSR a knihy o čistkách ve 30. letech. Na základě tohoto upozornění pak Kekkonen v prosinci ve své řeči uvedl:

„Nějakou dobu po navrácení Porkkaly začala v zemi zvláštní a ve velké míře neočekávaná reakce. Objevila se především v publikační činnosti. Začaly vycházet ‚vzpomínky‘ a ‚výzkumy‘, kterých se prodává obrovské množství. Část novin získala protisovětský nádech.“ (Skálová 2008, s. 56)

Jak už bylo řečeno výše, nátlaku SSSR Finsko nejednou ustoupilo. Jedním z takových příkladů je situace před XXIV. sjezdem Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS), kdy si sovětské vedení přálo, aby se o Sovětském svazu nepsalo negativně. Prezident Kekkonen zaúkoloval ministra zahraničí Karjalainena a uložil mu, aby si promluvil s šéfredaktory helsinských listů. (Skálová 2008, s. 56–57) Tlak na média byl značný, natolik, že situace vzbudila pozornost v zahraničí. (Mesikämnen 2007, s. 29)

4.2.1 Černá kniha taistovců

Na přelomu 60. a 70. let došlo ve finské společnosti k vzestupu levicového radikalismu, jehož stoupenci byli posléze označováni jako taistovci, podle představitele opoziční frakce Taisto Sinisala. V roce 1970 se také na finských univerzitách zformovaly skupinky radikálně levicových studentů. (Skálová 2008, s. 67) Ti měli řadu požadavků, především na učitele, jejichž odvolání požadovali, pokud se jejich názor neshodoval s těmi, které zastávali taistovci. (Skálová 2008, s. 91)

Taistovci nijak nevystupovali proti cenzuře, naopak ji podporovali. Jejich nejdůležitější akcí byla snaha prosadit tzv. černou knihu, v níž zástupci 10 vysokých škol sepsali všechna „reakcionářská“ a „antisovětská“ díla, která chtěli vyřadit z univerzitních knihoven a z povinné literatury ke kurzům. (Skálová 2008, s. 89–90)

Mezi takové knihy řadili např. ty, které vykreslovaly socialistické země jako neschopné technického a ekonomického vývoje a umělecké tvorby; knihy, které líčily diktaturu proletariátu jako totalitární učení, jehož typickým znakem je absence svobody;

knihy, které přirovnávaly komunismus k fašismu; knihy, které politický systém socialistických zemí popisují jako absolutní moc malé stranické elity; knihy opírající se o názor, že státní moc a komunistické strany zůstávají u moci kvůli násilí, útlaku a despotismu²⁴; knihy tvrdící, že SSSR pronásleduje národnostní menšiny a menšinové skupiny, např. inteligenci a umělce; a knihy, které prezentují marxismus-leninismus jako náboženství sloužící k vymývání mozků k poslušnosti. (Skálová 2008, s. 90–91)

Nutno říct, že všechny jejich snahy o prosazení této knihy byly marné (Skálová 2008, s. 90), je však zajímavé sledovat myšlenkové pochody taistovců.

4.3 Autocenzura

„Pokud to shrneme, autocenzurou se myslí vnitřní kontrola ve finských hromadných sdělovacích prostředcích, zcela nebo částečně dobrovolný kontrolní systém uplatňovaný při psaní o zahraničněpolitických událostech, zvláště pak sklon redaktorů a nakladatelů vyhýbat se hodnocení Sovětského svazu/Ruska a dalších socialistických zemí. Taková cenzura se vyskytuje vesměs ve dvou podobách: 1) jako opatrnost vycházející z východopolitických nebezpečí a sovětské hrozby, nebo dokonce ze strachu z intervence a 2) jako taktické mlčení plynoucí z vnitro- a mocenskopolitických pohnutek a jako kontrolu psaného slova čili zbraň politické mocenské hry. Taková „podlézavost“ byla funkční a záměrná. První příklad můžeme nazvat také pasivním mlčením a druhý aktivní autocenzurou.“²⁵ (Mesikämnen 2007, s. 30)

Turo Uskali z univerzity v Jyväskylā vidí také rozdíl mezi finlandizací a autocenzurou: finlandizací nazývá celkovou veřejnou atmosféru doby, zatímco autocenzura je charakteristická spíše pro jednotlivce nebo menší skupiny. (Mesikämnen 2007, s. 29) S jistotou můžeme říci, že tyto dva pojmy spolu úzce souvisí a v době finlandizace docházelo k autocenzuře a že hospodářská a bezpečnostní politika byla upřednostněna před západními morálními principy žurnalistiky i politiky. (Salminen 2001, s. 258)

Autocenzura byla zčásti důsledkem válečné cenzury a jistě také poválečné situace a studené války. Jak píše historik Esko Salminen ve své studii, už „v letech 1939–1944 a

²⁴ Jak cituje Barbora Skálová: „Ideologie kultu osobnosti nepasuje k marxismu-leninismu.“ (2008, s. 91)

²⁵ Tiivistäen itsesensuurilla tarkoitetaan Suomen joukkoviestinnän sisäistä säätelymekanismia, kokonaan tai osittain vapaaehtoista ulkopoliittisen kirjoittelun kontrollijärjestelmää, erityisesti kustantajien ja toimittajien taipumusta välttää Neuvostoliiton/Venäjän ja myös muiden sosialistimaiden arvostelua. Tällainen itsesensuuri ilmenee lähinnä kahdessa muodossa: 1) idänpoliittisin riskeihin ja neuvostouhkaan, jopa intervention pelkoon pohjautuvana varovaisuutena ja 2) sisä- ja valtapoliittisista motiiveista lähtevänä taktisena vaikenemisena ja kirjoittelun säätelynä eli poliittisen valtapelin aseena. Siinä „nöyristely“ on tarkoitushakuista ja tahallista. Edellistä voi kutsua myös passiiviseksi vaikenemiseksi ja jälkimmäistä aktiiviseksi itsesensuuriksi.

*v letech bezprostředně následujících si noviny a novinářská obec zvykly na opatrné psaní o choulostivých tématech týkajících se nejprve Německa a posléze Sovětského svazu.*²⁶ (Salminen 2001, s. 261)

Ne všichni však považovali autocenzuru za špatný jev. Např. profesor Antti Eskola se k ní vyjádřil následovně:

„V lidských vztazích je jistá autocenzura – takt – obecně schvalován a provozován jako vzor chování. Tak by tomu mělo být i v mezinárodních vztazích. To, co Lilius nazývá ‚finskou autocenzurou‘, je jen takt ve vztahu k Sovětskému svazu. A je to tak správně, neboť to přeci patří k upřímnému přátelství.“ (Skálová 2008, s. 58)

4.3.1 Autocenzura v tisku

Fenomén autocenzury je obtížně uchopitelný, protože nemá a vlastně ani nemůže mít přesně stanovené hranice. Jak určíme, co bylo zcenzurované a co ne? Rozhodl se autor textu o daném tématu či dané události nenapsat, protože mu nepřipadala důležitá či z jiných (relevantních) důvodů, nebo protože se bál reakce nadřízených a politické reprezentace?

Finští novináři se podle Jouniho Terva přizpůsobili natolik, že kupříkladu i šéfredaktor pravicového listu *Uusi Suomi* Pentti Poukka podle svých slov sklouzl k autocenzuře, aniž by sám zpětně dokázal pojmenovat moment, kdy se tak stalo. Autocenzura se odehrává na podvědomé úrovni, i to je jeden z důvodů, proč se obtížně definuje. (Tervo 2001, s. 266–267)

Jak už bylo řečeno, autocenzura se týká především hromadných sdělovacích prostředků, médií a nakladatelství. Alespoň do určité míry lze autocenzuru převést do čísel, jak prokázali Erja a Kalevi Nikulainenovi v roce 1979 svou analýzou dobového tisku. V roce 1954 o Sovětském svazu pozitivně psali v 67 % případů v novinách Strany středu, ve 43 % případů u tisku pravicové Národní koaliční strany²⁷ a ve 40 % článků v sociálnědemokratických novinách, v roce 1973 už to bylo (ve stejném pořadí) 83 %, 41 % a 100 %. (Skálová 2008, s. 59) O událostech ve východní Evropě se také referovalo častěji a pozitivněji než na Západě. (Bäckman 2001, s. 17)

²⁶ Kuitenkin jo sotavuosina 1939–1944 ja välittömästi niiden jälkeen lehdet ja toimittajakunta tottuivat varovaiseen kirjoitteluun ensin Saksaa ja sitten Neuvostoliittoa koskevissa arkaluonteisissa asioissa.

²⁷ Kokoomus

Jak fungovaly mechanismy (auto)cenzury, přibližuje redaktor Simo Juntus, který na začátku 70. let dostal výpověď ze sociálnědemokratických novin.

„Přestože se kritické formulace vůči SSSR objevují zřídka a jsou téměř neviditelné, finské komunistické noviny si jich občas všimnou a začnou nekomunistický tisk kritizovat za nepřátelský postoj. Na základě toho napíše sovětský korespondent kritický článek, který je pak následně hojně citován ve finských novinách. Nakonec začne sám prezident či členové vlády vyvíjet tlak na novináře, aby se chovali ‚zodpovědněji‘. Ministr Karjalainen se snažil dokonce prosadit, aby státní rádio YLE muselo své programy koordinovat podle finské zahraniční politiky, to se mu však nakonec nepodařilo.“ (Skálová 2008, s. 57)

Podle renomovaného novináře Unto Hämäläinena začala autocenzura z finského tisku mizet v letech 1984–5, ačkoliv i poté čas od času finská reprezentace vnímala chování a komentáře tisku, které vyjádřily kritiku k Sovětskému svazu, jako nezodpovědné. (Forsberg a Pesu 2016, s. 485)

4.3.2 Svaz redaktorů

Svaz redaktorů neboli Toimittajaliitto bylo ideologické uskupení (Tervo 2001, s. 269) taistovců, díky němuž se jim podařilo propašovat své politické názory do všech hlavních finských médií. (Tervo 2001, s. 267) Podle Jouniho Terva šlo o jeden z mnoha kanálů, které spojovaly Finsko se Sovětským svazem. (ibid)

Jeho členy bylo na 300 redaktorů, lidí působících v kultuře a studentů a svaz byl činný v 70. a 80. letech. (ibid) Taistovci měli pro Svaz redaktorů jasné uplatnění: pokud by se doba nezměnila a sovětský socialismus stejně jako studentský radikalismus by nezmizel, byla by ze Svazu významná pátá kolona ve finských sdělovacích prostředcích. (Tervo 2001, s. 268)

Velká část členů byla buď přímo součástí Finské komunistické strany, nebo jí blízkých kulturních svazů. (Tervo 2001, s. 270) Jeho jádro tvořili lidé okolo časopisu *Tiedonantaja*²⁸, dokázali se však dostat i do dalších médií, např. do rádia YLE, finského rozhlasu, největšího finského deníku *Helsingin Sanomat*²⁹, *Suomen Tietotoimisto*³⁰ a do švédských novin *Hufvudstadsbladet*. (Tervo 2001, s. 271)

Podle novináře Yrjö Rautia měli největší úspěch v rádiu Yle, a to v době, kdy se výkonným ředitelem stal Eino S. Repo. Když ve funkci působil, byly vytvořené nové pořady,

²⁸ Jedná se o noviny vydávané taistovci, které zhusta přebíraly sovětskou propagandu. (Skálová 2008, s. 69)

²⁹ Helsinský deník

³⁰ Finská informační agentura

které neskrývaly své sovětsky laděné směřování a za svou političnost vzbudily kritiku. (ibid)
I v deníku *Helsingin Sanomat* dokázali zasáhnout do obsahu, a to třeba v případě negativního článku o *Bibli* pašované v Estonsku, byť se ve Finsku nejednalo ani o zločin ani o projev proti dobrým mravům či morálce. (Tervo 2001, s. 272)

„Když oficiální reprezentace Finska nezareagovala na vývoz Bibli dostatečně silně, zprostředkovala KGB přes agenturu APN³¹ materiály redaktorovi Helsingin Sanomat a dostala tak kýženou zprávu na jeho stránky.“³² (ibid)

V roce 2000 vysílala televizní stanice Yle v pořadu MOT díl věnovaný právě Svazu redaktorů a na svých stránkách uveřejnila jmenný seznam členů. Pořad a především zveřejnění seznamu vyvolalo rozhořčené reakce a dokonce stížnosti. (Tervo 2001, s. 274)
Na základě prošetřené stížnosti byl však vyvozený závěr, že Yle žádným způsobem nepoškodilo dobré novinářské mravy. (Tervo 2001, s. 278)

4.3.3 Případ Solženicyn

Patrně nejvýraznějším příkladem finlandizace (a autocenzury) se stalo (ne)vydání *Souostroví Gulag* (r. Архипелаг ГУЛАГ, 1973; f. Gulag: Vankileirien saaristo, 1974, 1978) Alexandra Solženicyna. *„V březnu 1974 se správní rada nakladatelství Tammi jednomyslně odmítla vydání Souostroví Gulag Alexandra Solženicyna, v dobré víře, že ze dvou zel zvolili to menší a že se toho nepříjemného problému konečně zbavili. O jaký šlo omyl, vyšlo najevo o několik měsíců později, kdy se z tohoto rozhodnutí stal nástroj studené války, symbol finlandizace a skvrna na pověsti nakladatele.“³³ (Hellemann 2001, s. 189)*

Solženicynovo dílo ve Finsku, v nakladatelství Tammi, vycházelo od roku 1963. Situace se začala vyostřovat v roce 1972, kdy ve Finsku vyšel román *Srpen čtrnáctého* (r. Август Четырнадцатого, 1971; f. Elokuu neljätoista, 1972)³⁴. (Hellemann 2001, s. 190)
Jeho vydání ale předcházela žádost Finsko-sovětské společnosti³⁵, aby Tammi vydání

³¹ Jedná se o ruskou zpravodajskou agenturu.

³² Kun virallinen Suomi ei ollut riittävästi reagoinut Raamattujen viettiin, KGB toimitti materiaalin uutistoimisto APN:n välityksellä *Helsingin Sanomien* toimittajalle ja sai näin haluamansa viestin *Helsingin Sanomien* sivuille.

³³ Maaliskuussa 1974 Tammen johtokunta hylkäsi yksimielisellä päätöksellä Aleksandr Solženitsyn Vankileirien saariston siinä vakaassa uskossa, että kahdesta pahasta oli valittu pienempi ja että hankalasta ongelmasta oli päästy lopullisesti eroon. Erehdys selvisi muutamassa kuukaudessa, kun kirjan hylkäämisestä tuli kylmän sodan lyömäase, suomettumisen symboli ja tahra kustantajan maineeseen.

³⁴ Po vydání tohoto díla v Sovětském svazu byl Solženicyn vyloučen ze Svazu spisovatelů a byla mu zakázána publikační činnost. (Hellemann 2001, s. 190)

³⁵ Suomi-Neuvostoliitto-Seura, SN-Seura

zabránilo. Nakladatelství to ale odmítlo s odkazem na to, že se jedná o beletristické dílo, které nelze posuzovat podle stejných měřítek jako paměti nebo politickou nebeletristickou tvorbu. (Hellemann 2001, s. 191)

Román *Souostroví Gulag* vyšel na Západě na začátku roku 1974 a Tammi se s dílem mohlo seznámit přes anglický a švédský překlad. Na rozdíl od předchozích Solženicynových děl se ale o *Souostroví Gulag* vědělo, že to je dokument pojednávající o autentických událostech, slovy tehdejšího ředitele nakladatelství Jarla Hellemanna „*politická rozbuška*“. (Hellemann 2001, s. 192)

Ohledně vydání tohoto Solženicynova románu se s Hellemannem sešel i tehdejší premiér Kalevi Sorsa, bývalý editor v Tammi. Ten mu důvěrně sdělil, že rozruch okolo Solženicyna je ve vedení vnímán jako nepříjemný. (Hellemann 2001, s. 193) Do situace se vložil také prezident Kekkonen a tehdejší ministr zahraničí Kalevi Sorsa, které měla ve věci kontaktovat sovětská strana. Ti následně pověřili Sorsu, aby situaci probral s nakladatelem. Sorsa měl odpovědět, že nakladatele zkontaktuje, ale rozhodnutí je zcela na straně nakladatele. (ibid)

Tak to také měl říct i Hellemannovi: „*Během našeho krátkého rozhovoru premiér zdůraznil, že nemůže ani nechce udělovat rozkazy ani rady. Každému je jasné, že kniha může způsobit zahraničněpolitické problémy; on má důvěru v úsudek i smysl pro zodpovědnost nakladatelství. Zdůraznil, že rozhodnutí je plně na nakladateli.*“ Na závěr schůzky pronesl: „*Pamatujte, že tento rozhovor nikdy neproběhl.*“³⁶ (ibid)

Na základě tohoto rozhovoru a toho, že v záležitosti intervenoval premiér osobně, došel Hellemann k závěru, že prezident nepovažuje vydání knihy za žádoucí. (ibid) Kniha nakonec ve Finsku vydaná nebyla, finsky však vyšla ve Švédsku, takže se s ní finští čtenáři mohli tak jako tak seznámit. (Skálová 2008, s. 86) Rozhodnutí nakladatelství bylo na Západě (a po nějaké době i ve Finsku) podrobena kritice (Hellemann 2001, s. 195), základní premisa – rozhodnutí bylo plně na nakladateli – hrála však stále při vysvětlování prim.

Situace okolo Solženicynova *Souostroví Gulag* ukazuje, kam až se mohly posunout hranice. Hellemann dokonce tvrdí, že nezávislá nakladatelství ve Finsku v té době vůbec neexistovala. (Hellemann 2001, s. 194) Podle Hellemanna ale Tammi navzdory hlasitým

³⁶ Lyhyen keskustelumme aikana pääministeri teki selväksi, että hän ei voi eikä halua káskeä eikä neuvoa. Jokainen ymmärtää että kirja voi aiheuttaa ulkopoliittisia ongelmia; hän luottaa Tammen omaan harkintaan ja vastuuntuntoon. Päätös, hän korosti, oli kokonaan kustantajan. [...] „Muista sitten, että tätä keskustelua ei ole koskaan käyty.“

protestům Sovětského svazu vydalo všechna předchozí Solženicynova díla a třeba také *Doktora Živago* Borise Pasternaka. (Hellemann 2001, s. 198) Sovětské velvyslanectví prý vzneslo otázku, proč musí Tammi vydávat tolik protisovětských knih. (Hellemann 2001, s. 190)

Tammi však podle Barbory Skálové nebylo jediné nakladatelství, které praktikovalo autocenzuru. Ve své diplomové práci cituje ředitele nakladatelství WSOY, největšího nakladatelského domu na finském trhu (citace pochází ze 70. let):

„Nakladatele se například můžeme ptát, zdali chce vidět svou knihu uzavírat kohoutky s ropou. Nakladatele se také můžeme ptát, zdali chtějí jeho spoluobčané opravdu hrdě číst určité knihy ve svém mateřském jazyce, přestože by museli tyto knihy číst pod kožešinou v ledově studených pokojích.“ (Skálová 2008, s. 57–58)

Zajímavé je, že nevydání díla nevzbudilo příliš velký ohlas u nezávislého tisku, jednu z výjimek tvoří Ilta-Sanomat³⁷. Až několik měsíců poté se událost začala v tisku probírat. Předvídatelně reagovala média taistovců, kteří za vměšování neobvinili Sovětský svaz, nýbrž Švédsko, které finsko-jazyčnou verzi vydalo. V časopise *Kulttuurivihkot*³⁸ dokonce vysvětlují i pojem cenzura:

„...podle autora je to zbraň reakčních diktátorských zřízení, pomocí níž udržují nízkou kulturní úroveň za účelem ochránit staré a reakční od nového a pokrokového. V Sovětském svazu tedy v žádném případě nemůžeme mluvit o cenzuře. Sovětský svaz pouze brání šíření antihumanismu a necenzuruje nic, co propaguje světový mír a všestranný lidský rozvoj.“ (Skálová 2008, s. 88)

Hellemann se také pozastavuje nad tím, že ačkoliv „případ Solženicyn“ po tři měsíce zaměstnával vedení v Kremlu i KGB³⁹, sovětskou diplomacii, tisk i „přátele“ Sovětského svazu různě po světě, prezident Kekkonen se k tak palčivé otázce nijak nevyjádřil. (Hellemann 2001, s. 205)

Navzdory tomuto případu je ale pravda, že ve Finsku vycházeli např. čeští disidentští autoři, kteří v Československu vycházet nesměli – Václav Havel, Milan Kundera či Pavel

³⁷ Večerní listy

³⁸ Kulturní týdeník. Jednalo se o „dvorní periodikum marxistického Svazu kulturních pracovníků (*Kulttuurityöntekijäin Liitto*).“ (Skálová 2008, s. 86)

³⁹ V roce 1995 mělo vyjít najevo, že KGB už od roku 1965 o připravovaném Souostroví Gulag věděla. Podnikla pak řadu kroků, aby rukopis získala, což se jí nakonec podařilo a Solženicyn byl ze Sovětského svazu vyhoštěn. (Hellemann 2001, s. 199, 201, 204)

Kohout. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 50) Soudobý finský překladatel z češtiny Eero Balk, který má na kontě např. první překlad *Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války* (1920–3; f. Kunnon sotamies Švejkin seikkailut maailmansodassa, 1991) Jaroslava Haška přímo z češtiny (Kulkki-Nieminen 1996, s. 66), v rozhovoru s Pavlem Kosatíkem pro Severské listy také přibližuje, jak vypadal vliv Sovětského svazu na nakladatelskou činnost a vyjadřuje se i k případu Solženicyn.

„Například po celou dobu, co se u nás svobodně psalo o válce se Sovětským svazem, jsme s ním měli nejen diplomatické, ale i docela přátelské vztahy. Literatura byla jakýmsi ventilem: tam se na diplomacii nehledělo. Sověti nám kupodivu do vydávání knih nemluvili. Snažili se pouze omezit překládání svých disidentských autorů, ale ani to se jim nepovedlo. Za největší ústupek pokládám, že Solženicynovo Souostroví Gulag, které finsky vyšlo hned v sedmdesátých letech a volně se prodávalo, bylo z kompromisních důvodů vytištěno ve Švédsku. Tato skutečnost je mimochodem u nás dodnes připomínána a představuje jakési novodobé finské kulturní trauma – tehdejšími vysokými státními činiteli se vyčítá, že se ‚v zájmu dobrých vztahů‘ rozhodli zachovat takzvaně rozumně, ale zašli příliš daleko.“ (Kosatík)

V rámci výzkumu k této práci chtěla autorka práce nahlédnout do archivů nakladatelství, abych mohla vysledovat, které tituly (ne)byly vydány a proč, to mi však nebylo umožněno.

4.4 Finlandizace po rozpadu Sovětského svazu

Jak už bylo řečeno v předchozí kapitole, v 80. letech se pomalu mění atmosféra ve společnosti. Prezident Koivisto si na rozdíl od Kekkonena nebudoval osobní kontakty, ale dával přednost spíše oficiálním cestám komunikace. Přesto i on měl občas sklony kontrolovat veřejnost v souvislosti se zahraniční politikou. Navzdory tomu, byť se nejednalo o přímou cestu, začala finlandizace slábnout. (Forsberg a Pesu 2016, s. 485)

K jejímu ústupu přispěly i další faktory, např. generační obměna v politice nebo samotný vývoj socialismu v Sovětském svazu. Byť v oslabeném módu, pokračovala finlandizace jako zahraniční politika až do rozpadu Sovětského svazu v letech 1990–1. (ibid) Když se například ze sovětského područí osamostatňovaly pobaltské země (1990–1), zdráhalo se jim Finsko vyjádřit podporu otevřeně, podle nich by měly vyjednávat nejdříve s Moskvou. (Forsberg a Pesu 2016, s. 486)

Debata o finlandizaci nicméně pokračovala i po konci studené války. Podle Forsberga a Pesua se nyní dostala do fáze „antifinlandizace“, čímž mají na mysli, že Rusko se nyní v médiích staví do negativního světla. Jiní zase tvrdí, že je Finsko nyní finlandizováno vůči EU nebo USA – že je vůči nim loajální, aniž by je podrobovalo veřejné kritice. (ibid)

Jako poslední příklad zde uvedu tvrzení prezidenta Sauliho Niinistö, který na tomto postu vystřídal Tarju Halonenovou. „*Finsko nevstoupilo do NATO, protože by to poškodilo dobré vztahy s Ruskem, které jsou předpokladem bezpečnosti Finska.*“⁴⁰ (ibid)

Nadále je však nuceno udržovat vztahy se svým sousedem a je třeba nechat na budoucích badatelích historie, jak zhodnotí současnou zahraniční politiku Finska.

⁴⁰ [...]Finland has not joined NATO because it would damage good relations with Russia, which are prerequisites for Finland's security.

5 Česká literatura ve Finsku po 2. světové válce

O české a slovenské literatuře byla ve Finsku pojednáváno jako o součásti slovanských literatur a nebyla jí věnovaná pozornost v samostatné biografii. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 52) To se změnilo díky publikaci *Švejke tekee toisin*, která vznikla ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze a Tampereen yliopisto (univerzitou v Tampere), kde se Lenka Fárová

z historického hlediska zabývá českými překlady finské literatury a Auli Kulkki-Nieminen překlady česko-jazyčné beletrie do finštiny. Dalším střípkem do mozaiky byla diplomová práce Jaroslava Šrouba, která navazuje na tuto publikaci a věnuje se překladům české literatury po roce 1993 do roku 2004.

Abychom získali komplexní obrázek o situaci české literatury ve Finsku, bylo by potřeba brát v potaz i díla, která přeložena a vydána nebyla. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 49) Z rozhovoru s Kirsti Siraste vyplynulo, že finská nakladatelství neměla zájem například o Vladislava Vančuru, stejně tak nebyl zájem hrát Kunderovu hru *Ptákovina* (1968). Siraste také psala posudky, podle nichž se vybíralo, která díla se přeloží a která ne. (Interview 2014, s. 6)

Česká literatura byla často překládána přes jiné jazyky, především přes švédštinu, angličtinu, němčinu a ruštinu. Největší podíl na finských překladech 2. poloviny 20. století, přinejmenším do doby vydání studie, tedy do roku 1996, má však Kirsti Siraste, která překládala přímo z češtiny (a dalších jazyků). (Kulkki-Nieminen 1996, s. 50) Přes švédštinu a ruštinu byly v roce 1947 přeloženy i *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (Paloposki 2007, s. 211), prvního překladu přímo z češtiny se dočkal až v roce 1991 zásluhou Eero Balka. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 66)

Mnoho úspěšných evropských autorů se do finského povědomí dostalo až s udělením Nobelovy ceny za literaturu. To je příklad třeba srbského spisovatele Ivo Andriće, polských autorů Czesława Miłosze a Wisławy Szymborské i Jaroslava Seiferta. Literární kritika nicméně zpochybňovala úroveň jejich spisovatelského díla a zdůvodňovala si udělení Nobelovy ceny politickými důvody. Urychleně se vydaly překlady několika jejich děl, pouze u Seiferta zůstalo u jediné básnické sbírky. (Paloposki 2007, s. 215)

Stojí jistě za zmínku, že kromě finských nakladatelství vydávala českou literaturu (v překladech přes ruštinu) také finsko-jazyčná nakladatelství v Sovětském svazu – v

Petrozavodsku, Leningradu a Moskvě –, např. *Antologii českých povídek* (f. Antologia tshekkiläisten kirjailijain kertomuksia, 1956). Kromě knihkupectví pod hlavičkou nakladatelství Kansankulttuuri se však k finskému čtenáři nedostaly, proto neměla ve Finsku zvlášť velký význam. (Paloposki 2007, s. 212)

Nakladatelství Kansankulttuuri bylo odnoží komunistické Společnosti finského a sovětského míru a přátelství⁴¹ založené v roce 1940 a mělo za úkol „*vyplnit mezery ve finské vydavatelské produkci a zvýšit povědomí o zemích, které byly ve Finsku téměř vynechané*“. (Paloposki 2007, s. 210–211) Tím byl primárně myšlen Sovětský svaz, ale součástí nakladatelského plánu bylo také vydávání literatury lidových demokracií. Velkým úspěchem byly už zmíněné *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, z dílny tohoto nakladatelství pochází také překlad *Reportáže psané na oprátce* (1943; f. Hirsipuun varjossa, 1948) Julia Fučíka. (Paloposki 2007, s. 211)

Přesto nedokázala plnit plán přesně podle svých představ a jedním z důvodů byl nedostatek překladatelů, kteří by ovládali daný jazyk. (ibid) „*Později, výběr omezily obchodní záležitosti a témata, která se v literaturách lidových demokracií vyskytovala – válečná a okupační léta a poválečné otázky – nebyly dostatečně zajímavé pro finského čtenáře.*“⁴² (ibid)

Naštěstí se ve Finsku v 50. a následujících letech vyskytovala i jiná nakladatelství, která vydávala i autory v emigraci či disidenty.

5.1 50. a 60. léta

Od roku 1950 do roku 1969 vyšlo ve Finsku celkem 36 nových titulů a nová vydání starších překladů. Důležitým prvkem, který měl vliv na vydávání české literatury ve Finsku v tomto období, byly události v roce 1948 a následujících let. Na samotnou českou produkci v té době začal mít vliv sovětský kánon a především značná část literatury zemí východní Evropy začala vycházet v samizdatu či v zahraničí. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 61)

Oblibě se v tomto období nadále těšili Jaroslav Hašek a Karel Čapek, velmi oblíbené byly i dětské knihy české produkce. (ibid)

⁴¹ Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyiden seura

⁴² Sittenmin „*kaupalliset seikat jarruttivat valintoja*“ eikä kansandemokratioiden kirjallisuuden aihepiiri – maiden sota- ja miehitysvuodet ja sodanjälkeiset kysymykset – ollut tarpeeksi mielenkiintoinen suomalaisille lukijoille.

60. léta, resp. jejich konec, znamenal pro českou literaturu ve Finsku změnu. Vydával se sice stále Čapek, ale k němu také třeba Jan Otčenášek, Bohumil Hrabal nebo Pavel Kohout. Především ale víc než kdy dřív začala vycházet společenskokriticky laděná díla, což vystihovalo politickou situaci a literární ovzduší ve Finsku celkově, protože literatura se právě tehdy stala silnou součástí společenského života, jak bude vidět níže v podkapitole věnované tzv. *kirjasodat*. Zároveň ale vyšla třeba *Babička* (1855; f. Isoäiti, 1966) od Boženy Němcové (v překladu přes angličtinu), která měla v tisku velký ohlas. (Paloposki 2007, s. 212)

5.2 70. léta

V 70. letech ve Finsku vyšlo na 39 děl, velká část z nich je literatura pro mládež a dětská literatura. Za všemi tituly pro mládež (např. Stanislav Rudolf, Klára Jarunková nebo Jan Procházka) stojí Kirsti Siraste⁴³. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 63)

Je zajímavé, že v 70. letech česká literatura v počtu titulů překonala polskou a jedná se o jediné období, kdy se tak stalo. (Paloposki 2007, s. 212) Příčinou toho je pravděpodobně obliba Milana Kundery, ale i dalších československých spisovatelů. Po okupaci v roce 1968 mnoho autorů emigrovalo či začalo vycházet v samizdatu, a také tito autoři byli ve Finsku vydáváni – řeč je například o Ludvíku Vaculíkovi či Karlu Peckovi. I nadále se překládala díla Pavla Kohouta. (Paloposki 2007, s. 213)

Byť víc než kdy dřív vycházela díla disidentů, překládala se také československá oficiální literatura – *Lovcem v tajze* (1972; f. Taigan metsästäjät, 1979) Jana Kozáka a *Pan Theodor Mundstock* (1963; Herra Theodor Mundstock, 1970) Ladislava Fukse. Obojí přeložila Kirsti Siraste, knihu Jana Kozáka spolu se svým studentem⁴⁴ Leo Bessonoffem. (ibid)

5.3 80. léta

V 80. letech poprvé od roku 1955 překročil počet vydaných titulů domácí literatury překladovou. (Paloposki 2007, s. 213) Z hlediska slovanských literatur bylo toto období ale velmi plodné, z české literatury vyšlo 51 titulů. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 65) Do toho jsou zřejmě zahrnutá také nová vydání starších překladů, protože Paloposki hovoří o více než 30

⁴³ Všechny knihy pro děti a mládež, které Siraste přeložila, lze vidět v příloze č. 2.

⁴⁴ Jak uvedla v rozhovoru, jehož přepis je k nahlédnutí v příloze č. 1.

dílech ze všech slovanských jazyků. Zároveň toto období označuje jako nejlepší ze všech desetiletí. (Paloposki 2007, s. 213)

Vycházela díla autorů v emigraci – kromě Milana Kundery a Pavla Kohouta také Josef Škvorecký. *Smutek poručíka Borůvky* (1966; f. Luutnantti Borůvkan murheet, 1982) v překladu Kirsti Siraste a *Příběh inženýra lidských duší* (1977; f. Ihmismielten insinööri, 1988) v překladu Leevi Lehto. Je zajímavé, že druhý zmíněný titul byl přeložen z angličtiny. Oficiální československou literaturu zastupovali Jaroslav Seifert a Vladimír Páral. (ibid)

Největší popularity se dostalo Milanu Kunderovi, jehož díla v tomto desetiletí vyšla: *Kniha smíchu a zapomnění* (fr. 1979; č. 1981; f. Naurun ja unohduksen kirja, 1983), *Nesnesitelná lehkost bytí*⁴⁵ (fr. 1984; č. 1985; f. Olemisen sietämätön keveys, 1985), *Valčík na rozloučenou* (fr. 1976; č. 1979; f. Jäähyväisvalssi, 1987) a *Směšné lásky* (1970; f. Naurattavien rakkauksien kirja, 1988). Vše v překladu Kirsti Siraste. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 65) Ta až na *Žert* (1967; f. Tšekkiläinen pila, 1974) přeložila veškerou Kunderovu česko-jazyčnou produkci. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 63)

5.4 90. léta

Toto období se neslo v duchu změny, která se udála na politické a hospodářské úrovni. Změna ve státním zřízení ovlivnila i kulturní život – jednak začaly mít hospodářské faktory vliv i na kulturu, jednak zmizela diferenciací oficiální literatura – neoficiální literatura/samizdat – literatura emigrantů. (Paloposki 2007, s. 213)

Nadále vycházela Kunderova díla, jak nové překlady, tak nová vydání starších překladů. Jak už bylo zmíněno, velkou událostí byl překlad *Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války*, který Eero Balk v roce 1991 poprvé pořídil přímo z češtiny. Dalším významným počinem na překladovém poli představovalo vydání díla *Obsluhoval jsem anglického krále* (1971; f. Tarjoilin Englannin kuninkaalle, 1991) Bohumila Hrabala v překladu Hannu Ylilehto. Rostl také zájem o Václava Havla. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 66–7)

Od roku 1993 do roku 2004 vyšlo ve Finsku 12 titulů česko-jazyčné prózy, mezi nimiž jsou díla Alexandry Berkové, Ladislava Klímy, Jiřího Langera, Vladimíra Macury, Jana Nerudy či Michala Viewegha. (Šroub 2006, s. 23) Jak je z tohoto výčtu patrné, důraz byl

⁴⁵ Na popularitě tomuto dílu přidalo i zfilmování. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 65)

kladen především na současnou literaturu, i když byli vydáváni i klasici. (Paloposki 2007, s. 214–5)

5.5 Literatura pro děti a mládež

Jak již bylo řečeno výše, v 50. a 60. letech zaznamenala velkou oblibu česká literatura pro děti a mládež. České obrázkové knížky byly spolu s ruskými knihami estetickými průkopníky moderní dětské literatury – přinesly finským čtenářům velký formát, velké ilustrace, jasné barvy a jasné dělení. (Heikkilä-Halttunen 2007, s. 481)

Řada překladů českých knih vyšla v 70. letech v nakladatelství Tammi a českou literaturu později vydávalo také nakladatelství Lasten Keskus, která se specializovala na knihy pro děti a mládež. (Heikkilä-Halttunen 2007, s. 481, 485) V nakladatelství Tammi dodnes vycházejí příběhy o Krtečkovi ilustrátora Zdeňka Milera, které překládá Kirsti Siraste⁴⁶. Byť se příběhy o Krtkovi těší ve Finsku velké popularitě – podle slov redaktorky Anny Warras⁴⁷, jež měla dětskou literaturu v nakladatelství Tammi na starosti, dokonce větší než v domácím Česku –, česká literatura pro děti a mládež na přelomu tisíciletí ustoupila především anglické produkci, hodně děl se překládá také z němčiny, švédštiny a francouzštiny. (Heikkilä-Halttunen 2007, s. 491)

Určitě stojí za zmínku, že velký význam měli literární agenti. Např. redaktorka Aili Palmén v nakladatelství Otava získala kontakty na nové autory přes svou přítelkyni, literární agentku zastupující Československo. (Heikkilä-Halttunen 2007, s. 481) V 60. letech hrálo také větší roli, zda dané příběhy mohou čtenáři zároveň vidět v televizi – to mělo ovlivnit třeba vydání Krtka Zdeňka Milera a Eduarda Petišky. Podle autorky studie přinesly překlady českých, francouzských a německých obrázkových knih malým Finům představu o běžném životě dětí a kultuře v jiných zemích a zároveň kvalitní ilustrace. (Heikkilä-Halttunen 2007, s. 483)

5.6 Překladatelé české literatury

Kromě Kirsti Siraste, která má na překladech české literatury největší zásluhu, se na překladech v tomto období podíleli také Hannu Ylilehto a Leo Bessonoff. V současnosti je

⁴⁶ Které překládá velmi osobitým stylem – podle redaktorky Anny Warras z nakladatelství Tammi používá Siraste slova, která se běžně nepoužívají, ale kterým všichni rozumí. Navíc do nich vkládá i svou osobní zkušenost, proto se při čtení její vnučka podívovala nad tím, že má Krtka stejný program jako ona. Nové příběhy z pera Milerovy dcery se jí navíc zdály natolik nekvalitní, že je přepisuje do starého stylu.

⁴⁷ Jak mi sdělila při osobním setkání v Helsinkách v květnu 2014.

nejvýznamnějším překladatelem Eero Balk, kromě něj překládá také Markku Tuiskula. (Paloposki 2007, s. 215)

K překladatelům dětské literatury patřily kromě Kirsti Siraste také Kirsi Kunnas, Helena Pohjola, Marjatta Kurenniemi, Eeva-Liisa Manner, Elvi Sinervo, Maija Ryömä, Aale Tynni nebo Kaija Pakkanen. (Kulkki-Nieminen 1996, s. 61)

5.7 Kirsti Siraste a česká literatura a kultura

Siraste nepřekládala pouze krásnou a dětskou literaturu, ale také rozhlasové hry, divadelní hry, libreta a poezii. (příloha č. 2) Díky tomu můžeme vidět nejen její všestrannost, ale také to, že knihy nebyly jediným zdrojem české literatury a kultury pro finské recipienty⁴⁸. Měli možnost zajít na českou hru do divadla či si poslechnout literární dílo z rozhlasu.

Z rozhlasových her takto přeložila například *Anděla strážného* (1968; f. Suojelusenkelin, 1968) od Václava Havla, *Porotu* (1968; f. Lautakunta, 1969) od Ivana Klímy, *Neodvratný konec maratonského běže* (1968; f. Maratonjuoksijan vääjäämätön loppu, 1969) Jiřího Vilímka, který získal prestižní cenu Prix Italia, nebo *Dvojí zákon* (1968; f. Kahdenlainen laki, 1974) Karola Sidona. Kompletní výčet přeložených rozhlasových her je v příloze.

Z divadelních her a libret zpřístupnila finskému publiku například hru *Ze života hmyzu* (1921; f. Hyönteiselämä, 1979) bratří Čapků, *Lišku Bystroušku* (1924; f. Kettu Visukorvan seikkailut, 1990) Leoše Janáčka a *Rusalku* (1901; f. Rusalka, 2001) Antonína Dvořáka (společně s Hannu Heikkilä), *Krysaře* (1915; f. Agnes ja rotanpyytäjä, 1988) Viktora Dyka nebo *Majitele klíčů* (1962; f. Avainten haltijat, 1969) Milana Kundery. Seznam všech dramát a libret lze nalézt taktéž v příloze, kde se nachází kompletní výčet také veškeré přeložené poezie, literatury pro děti a mládež a krásné literatury.

⁴⁸ Paloposki uvádí, že řada překladů ze slovanských jazyků vyšla také v časopisech *Kulttuurivihkot*, *Parnasso* a *Nuori voima*. (Paloposki 2007, s. 214)

6 Nakladatelská činnost

Jak v rozhovoru uvedla Kirsti Siraste, největšími nakladatelstvími na trhu byla WSOY, Tammi, Otava, Gummerus a Karisto. Podle jejích slov nebylo ani jedno z nich speciálně zaměřené. (Interview 2014, s. 25)

V 90. letech vznikají menší nakladatelství, která vydávají literární díla v malých nákladech a pod jejichž záštitou vycházejí i díla ze vzdálenějších kultur. Často se specializují na určitý žánr. Nakladatelství Kansankulttuuri ukončilo činnost již dříve, nakladatelství Suomi-Neuvostoliitto-kirjat⁴⁹ změnilo název na Orient Express a později ho koupilo Tammi. V roce 1992 vzniklo nakladatelství Taifuuni, které začalo vydávat překlady literatury pocházející ze zemí bývalého východního bloku, později pod sebe začlenilo nakladatelství Like a pokračovalo v jeho činnosti. (Paloposki 2007, s. 213–4)

Malá nakladatelství na sebe podle Päivi Paloposki brala rizika, která ta větší vzít nechtěla a vydávala „kulturní počiny“. V těchto nakladatelstvích byl také vliv překladatelů mnohem větší než ve větších nakladatelstvích, jak píše Paloposki, konkrétně v nakladatelství Taifuuni se mělo o vydávaných překladech rozhodovat právě na základě doporučení překladatele. (ibid)

Podíváme-li se na vývoj chronologicky (více o tom v podkapitole 4.3), krátce po válce v 50. letech mluví nakladatel Untamo Utrio o „hladu po zahraničním vlivu“. Zatímco před válkou tak byly dostupné jednotlivé významné zahraniční knihy, po válce do hry vstupuje pravidelnost a vyplňování „překladových děr“ – edice. (Jalonen 1999, s. 150) Olli Jalonen uvádí, že po skončení války se začaly ve Finsku hledat nové vzory. (Jalonen 1999, s. 149) Jedna komise⁵⁰ se zaměřila například na to, že doposud nebyla přeložená díla Aksela Sandemoseho, Franze Kafky, Jean-Paul Sartrea, Jamese Joyce nebo Williama Faulknera, druhá zkoumala možnost rozvoje mezinárodních kulturních vztahů. Zdůraznila např. organizace Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Pohjola-Norden, Suomalais-Amerikkalainen Yhdistys, Finnish-British Society a France-Finlande⁵¹.

⁴⁹ Vlastníkem tohoto nakladatelství byla Finsko-sovětská společnost (Suomi-Neuvostoliitto-seura).

⁵⁰ Její název zněl *Painotuotteiden kustannus- ja välitysluokassa vallitsevia epäkohtia tutkiva komitea*, tedy volně přeloženo *Komise zkoumající nesrovnalosti, které se objevují v podnicích zaměřených na vydávání knih a obchod s tiskovinami*. (Jalonen 1999, s. 149)

⁵¹ Neboli Finsko-sovětská společnost, Pohjola-Norden, Finsko-americké sdružení, Finsko-britská společnost a France-Finlande.

6.1 Neuvostokirjallisuus-sarja

Neuvostokirjallisuus-sarja neboli Edice sovětské literatury byla řadou překladů, kterou vydávali velcí nakladatelé společně. S nápadem přišel na počátku 70. let Arvo Turtiainen a první svazek vyšel v roce 1975. Vycházely tedy od roku 1975 do roku 1986 a po tu dobu jich bylo vydáno 5–10 do roka, což je víc sovětské literatury než v kterékoli jiné zemi. Celkem vyšlo přes 80 titulů.

Cílem této edice bylo otevřít finskému čtenáři svět soudobé sovětské literatury, včetně ruských modernistů. Překlady se soustředily především na ruskou literaturu, vycházela však i díla autorů z jiných sovětských republik, např. Estonska nebo Lotyšska. Vynechání z ní byli disidentští autoři a spisovatelé v emigraci, stejně jako klasici.

Jak píše Marja Jänis a Pekka Pesonen, neexistoval jednotný ediční plán, každý z nakladatelů rozhodoval o vydaných dílech sám. Díla doporučovala a do rozhodování se snažila zasahovat agentura sovětských nakladatelů VAAP.

Celá edice získala zpětně špatnou pověst, byla považována za ideologickou, což podle autorů studie o části vydaných překladů platí. Přesto v ní vyšla nejlepší ruská díla své doby a podíleli se na ní povětšinou nejlepší překladatelé. Přesto mnohá z nich upadla v 90. letech v zapomnění. (Jänis a Pesonen 2007, s. 466–468)

„Edice sovětské literatury byla zjevně produktem své doby a můžeme ji označit za jeden z projevů ‚finlandizace‘, potom bychom k ní ale byli nespravedliví. V zelených deskách⁵² vycházela významná literatura své doby, která v mnoha ohledech změnila povědomí finských čtenářů.“⁵³ (Jänis a Pesonen 2007, s. 468)

K této edici se v rozhovoru rovněž vyjádřila Kirsti Siraste, která potvrzuje slova Jänis a Pesonena, že ve svazcích vycházela povětšinou kvalitní literatura. Siraste nicméně říká, že výběr literatury v této edici možná probíhal jiným způsobem než u ostatních překladových děl⁵⁴. (Interview 2014, s. 26)

⁵² Celá edice měla charakteristický a jednotný vzhled – zelené desky a logo.

⁵³ Neuvostokirjallisuutta-sarja oli selvästi oman aikansa tuote, ja se voidaan kuitata yhtenä „suomettumisen“ ilmiönä, mutta silloin sille tehdään vääryyttä. Vihreissä kansissa ilmestyi oman aikansa tärkeätä kirjallisuutta, joka monin tavoin muokkasi lukevien suomalaisten tajuntaa.

⁵⁴ Minimálně v porovnání výběru české literatury.

6.2 Keltainen kirjasto

Edice Keltainen kirjasto neboli Žlutá knihovna vznikla na podzim roku 1954 v nakladatelství Tammi. (Pulkkinen 2007, s. 314) Žlutou barvu dostala podle překladové edice stejného zaměření existující ve Švédsku a v Německu. (ibid) V průběhu let s ní začaly soupeřit edice dalších nakladatelství: Delfiini, Seitsentähdet, Moderneja kirjailioita a Otavan kirjasto v nakladatelství Otava, Arena v Kirjayhtymä, Weilin+Göösin kirjasto nebo Aikamme kertojat (pozdější a-kirjat) v nakladatelství WSOY. (Pulkkinen 2007, s. 315)

Edice navazuje na poválečnou nakladatelskou tradici Tammi, nabízí ale ucelenější a konzistentnější pohled na literaturu než běžná překladová produkce. (Pulkkinen 2007, s. 315) Dlouhá léta v ní nevycházeli severští autoři, protože podle Tammi mělo větší smysl, že se edice zaměří více na světovou literaturu – severští autoři hojně vycházeli i v ostatních nakladatelstvích. (Pulkkinen 2007, s. 316) Tento trend prolomili až Dán Peter Høeg a Švéd Torgny Lindgren v 90. letech. (ibid)

V této edici vycházela kvalitní realistická próza, jíž dominoval román, v jejím rámci ovšem byly vydány i eseje, cestopisy a povídky. (ibid) Stala se z ní edice klasiků (Pulkkinen 2007, s. 317), mezi prvními autory byli Nikos Kazantzakis, Ernest Hemingway, Graham Greene, John Steinbeck, Jasunari Kawabata, Alberto Moravia a Boris Pasternak⁵⁵. (Pulkkinen 2007, s. 315)

Až do konce roku 2005 v edici vyšlo 369 knih, přičemž 135 z nich pochází od amerických autorů⁵⁶. Z angličtiny bylo přeloženo 157 knih⁵⁷. (ibid) Je zřejmé, že anglicko-jazyčná oblast (především literatura USA) je v edici klíčová, není ovšem jediná – kromě německé či španělské oblasti čtenářům předkládala také literaturu z „exotičtějších“ koutů světa: Ghany, Turecka, Bulharska, Rumunska, Senegal, Nigérie, Mexika nebo Izraele. (ibid)

Co se týče koncepce, kromě kvality měla edice i časové omezení – ve smyslu doby vydání díla. Vydávali se autoři, kteří se ve 30. letech přeložit nestihli (např. Bertolt Brecht, Franz Kafka, William Faulkner či Aldous Huxley), nejzazší hranicí byla 1. světová válka. Nejstarším přeloženým dílem byla povídková sbírka *Dubliňané* (en. *Dubliners*, 1914; f. *Dublinilaisia*, 1965) od Jamese Joyce a *Kokoro* (en. *Kokoro*, 1914; f. *Kokoro*, 1985)

⁵⁵ V celkovém počtu vydaných autorů dominovali muži. (Pulkkinen 2007, s. 316)

⁵⁶ Ze 14 nejprekládanějších autorů edice jich 9 pochází z USA. (Pulkkinen 2007, s. 315)

⁵⁷ Anglickojazyčná literatura ovšem neznamená nutně produkci výhradně z USA a Velké Británie. (Pulkkinen 2007, s. 316)

od japonského spisovatele Sōseki Natsumeho. Čtenářem neměli být literární znalci, nýbrž široká čtenářská veřejnost. (Pulkkinen 2007, s. 314 a 316)

Tehdejší ředitel nakladatelství Tammi Jarl Hellemann se k ucelené a z hlediska marketingu obdivované koncepci vyjadřuje následovně: „...*edice nestojí na velkém plánu, ona sama a její vedoucí postavení na trhu je výsledkem ,náhody, improvizace a výsledkem slepého štěstí, postavených jen na společné a sdílené redaktorské zkušenosti, zdravém rozumu a vytrvalosti maratonského běžce*‘.“⁵⁸ (Pulkkinen 2007, s. 316) Hellemann ji označuje za „intuici založenou na zkušenosti“. (Pulkkinen 2007, s. 317)

Do řad překladatelů byli zprvu vybíráni odborníci na dané literatury, později se vyvinula základna profesionálních překladatelů. (Pulkkinen 2007, s. 316)

6.3 Nakladatelská politika v číslech

Teorie polysystému Itamara Even-Zohara je postavená na principu, že překladová literatura je nedílnou součástí celého literárního systému cílové kultury. S vědomím toho je třeba nahlížet také na výběr děl, která se do cílové kultury přeloží. Překladová díla totiž s domácí literární produkcí souvisí v tom, že jsou vybírána s ohledem na domácí produkci, tak aby do ní zapadla, a také ve způsobu, jakým si osvojí určité normy. (Even-Zohar 2000, s. 192–3) Díla jsou také vybírána podle svého potenciálu inovace, který mohou do cílového literárního polysystému přinést, případně vyplnit niku, která v něm chybí. (Even-Zohar 2000, s. 193–4)

V rámci polysystému můžeme rozlišit dvě pozice – **centrum a periferii**. (Even-Zohar 2000, s. 193) Překladová literatura se dostává do centra polysystému, je-li významným činitelem v literární historii. (ibid) To je například případ překladu románu J. D. Salinger *Kdo chytá v žitě* (en. *The Catcher in the Rye*, 1951; f. Sieppari ruisspellossa, 1961) od Penttiho Saarikoskiho, jak uvidíme níže. Překladová literatura je stěžejní také u nových literárních systémů, které se teprve etablují, potřebují získat nové vzory a techniky a obohatit jazyk, případně zavedené vzory již nestačí nové generaci. Často se tak také děje u „malých“ literatur, u nichž je překladová literatura hlavním zdrojem inovativních přístupů. (Even-Zohar 2000, s. 193–4)

⁵⁸ [...] ettei [...] sarjan taustalla ollut suurta suunnitelmaa, sitä, että sarja ja sen markkinajohtajuus oli „sattumien, improvisoinnin ja sokean onnen tulos, vailla muuta pohjaa kuin yleinen ja yhteinen kustantajakokemus, terve järki ja pitkämatkajuoksijan sitkeys“.

Jak už bylo řečeno výše, v 80. letech míra vydaných domácích titulů poprvé od roku 1955 překročila míru vydaných překladů. Dlouhou dobu tedy na literárním trhu převažovala domácí literatura. Níže se nachází několik tabulek, které ilustrují vývoj literárního trhu ve Finsku po 2. světové válce.

Rok	Domácí beletrie (v ks a procentech)		Překládová beletrie (v ks a procentech)	
1940	169	62,4 %	102	37,6 %
1945	467	65,4 %	247	34,6 %
1950	308	68,4 %	142	31,6 %
1955	241	48,4 %	257	51,6 %
1960	311	42,8 %	415	57,2 %
1965	336	37,6 %	566	62,4 %
1970	270	33,1 %	546	66,9 %
1975	421	38,4 %	674	61,6 %
1980	399	46,3 %	463	53,7 %
1985	547	53,9 %	467	46,1 %
1990	683	43,9 %	873	56,1 %
1995	842	46,2 %	980	53,8 %
2000	819	42,6 %	1104	57,9 %

Tab. 3 – Srovnání počtu vydaných titulů domácí beletrie a překladů ve Finsku od roku 1940 do roku 2000. (Zdroj: Sevänen 2007, s. 17)

Ve vývoji jsou patrné jisté výkyvy, které by stály za další výzkum, celkově vzato však produkce krásné literatury roste. Rok 1985 je výjimečný tím, že poprvé po 30 letech domácí literatura v počtech vydaných kusů předčila překládovou, nicméně tento trend od té doby klesá a přibývá překládové literatury.

Vztáhneme-li tento fakt k teorii polysystému, lze předpokládat, že relativně dlouhou dobu po válce byla překladová literatura v centru, zatímco domácí produkce na periferii. Překladová literatura také jako jednotka nemusí být nutně celá na periferii, či v centru. Je více než pravděpodobné, že určitá část překladové (či domácí) produkce bude v centru, resp. na periferii, zatímco jiná část se bude nacházet více ve druhé pozici. (Even-Zohar 2000, s. 195)

Z absolutních čísel tabulky, která nerozlišují mezi žánry, a bez dalších dat, které by určily další, nematematické, vztahy v rámci kultury a literatury, nelze určit, zda se jedná o překladovou literaturu jako celek, či pouze její určitá oblast, tento trend je však zřejmý.

Samotné počty nám ovšem nic neřeknou o tom, co se za nimi skrývá – jaká překladová literatura vychází.

Rok	skandinávské země	Velká Británie	USA	Německo ⁵⁹	Francie	SSSR	ostatní země	celkový počet knih
1943	33,3	20,3	15,9	14,5	4,3	1,4	10,3	69
1948	19,6	32,3	24,7	4,4	6,3	3,8	8,9	159
1953	11,8	36,4	20,4	7,4	4,9	2,5	16,6	162
1958	6,7	32,9	26,6	6,7	6,7	5,2	15,2	252
1963	6,4	25,8	35,7	5,5	7,5	4,9	14,2	345
1968	8,7	30,0	31,7	4,3	11,3	4,8	9,2	230
1973	11,4	25,7	36,6	1,6	7,7	5,6	10,4	373
1978	5,4	36,6	26,5	3,8	8,0	6,3	13,4	238

Tab. 4 – Překladová beletrie pro dospělé v letech 1948–1973. Názvy zemí určují procenta zastoupení literatur z daných zemí na celkovém podílu beletrie pro dospělé. (Zdroj: Sevänen 2007, s. 20)

⁵⁹ Resp. stát na území Německa.

Rok	finskošvédská literatura	skandinávské jazyky	angličtina	němčina	francouzština	ruština	ostatní jazyky	celkový počet knih
1985	3,5	11,6	58,9	8,5	5,0	2,7	9,8	518
1990	2,8	12,7	60,4	7,4	5,5	4,0	7,2	677

Tab. 5 – Jazyky, z nichž pochází překladová beletrie v letech 1985 a 1990. Čísla v tabulce značí procentuální zastoupení na podílu překladové literatury. (Zdroj: Sevänen 2007, s. 20)

angličtina	severské jazyky	francouzština	němčina	ruština	španělština	italština	ostatní jazyky
78,9	5,8	3,3	3,0	2,1	1,3	1,1	4,6

Tab. 6 – Jazyky, z nichž pochází překladová beletrie v letech 1990–1999. Čísla v tabulce značí procentuální zastoupení na podílu překladové literatury. (Zdroj: Sevänen 2007, s. 21)

Z těchto tabulek lze vyčíst mnohem více. Z tabulky č. 2 například je patrné, že podíl sovětské literatury na celkovém literárním trhu byl marginální – navzdory tomu, že ve Finsku vycházelo nejvíce sovětské literatury za hranicemi SSSR vůbec a že sovětské literatuře byla věnovaná celá jedna knižní edice. Vliv, byť takto marginální literatury, lze obtížně posuzovat, anglicko-jazyčné literatury jistě utvářely obraz trhu mnohem více.

Z téže tabulky je evidentní, že zatímco podíl severských zemí na překladovém trhu klesá, literatura Velké Británie a především USA co do počtu velmi roste.

Překlad souvisí s všeobecnými vztahy v kulturním systému. (Even-Zohar 2000, s. 197) Z tohoto pohledu je zajímavé také číslo věnované německé literatuře, kde je patrný vliv historických událostí. Během války (údaj je z roku 1943, tedy ještě v roce, kdy bylo nacistické Německo spojencem Finska, protože laponská válka vypukla až později) je číslo poměrně vysoké, srovnatelné s americkou literaturou, o pět let později už je podíl německé literatury o dost menší.

Tabulka č. 2 také ukazuje, o jak velkém podílu na trhu je řeč, pokud pojednávám o české literatuře. Ta spadá pod ostatní země, resp. ostatní jazyky v dalších tabulkách, přičemž je zřejmé, že čeština tvoří jen část z procentuálního podílu. Zatímco do roku 1978 si

ostatní jazyky udržovaly hranici okolo 10 % podílu (v 50. letech dokonce tvořily více než 15 % jazyků, z nichž se překládalo), od roku 1985 se z nich překládá stále méně, jak je ostatně zjevné i na příkladu z češtiny výše.

Angličtina coby jazyk překladových děl na finském literárním trhu jasně dominuje. Obecně se má také za to, že zatímco z ostatních, méně frekventovaných, jazyků se překládá více vážnější literatury, anglicko-jazyčná literatura slouží i jako zdroj zábavy. (Sevänen 2007, s. 22) Simo Rekola zkoumající produkci největších nakladatelství spočítal, že téměř 90 % překladů detektivek a dobrodružných románů pochází z Velké Británie a USA, u romantické literatury to bylo 93 %. (Jalonen 1999, s. 155)

Zajímavé i je, na základě čeho se rozhoduje o vydávání jednotlivých knih. U rozsáhlých děl a zábavné literatury hrají hlavní roli logická kritéria, u menších nákladů zase proměnlivá kritéria literárního zájmu. (Jalonen 1999, s. 154) Odlišný pohled na literaturu získáme také při pohledu z hlediska čtenáře a kritiků. Kimmo Jokinen, který zkoumal žebříčky prodeje a oblíbenosti, spočítal, že v letech 1969–1985 se nejvíce prodávaly knihy Alistaira MacLeana, Agathy Christie, Harolda Robbinse a Desmonda Bagleyho, zatímco mezi kritiky byli oblíbení Sven Delblanc, William Faulkner, Doris Lessing nebo Gabriel García Márquez. (Jalonen 1999, s. 153)

Data z tabulek ukazují, že překladová literatura je významnou součástí finského literárního vývoje. Od 19. století se totiž prostřednictvím literatury Finsko propojuje s ostatními severskými zeměmi, zbytkem Evropy i západního světa a bez kvalitních překladů by něco takového bylo obtížně proveditelné – bez nich by totiž do tajů cizí literatury pronikly jen úzké skupiny obyvatelstva mluvící daným jazykem. V této souvislosti je překladová literatura v kulturním vývoji velmi významná. (ibid) Jalonen poválečný vývoj nazývá „*obdobím mezinárodní integrace. Nejříve se Finsko integrovalo do Sovětského svazu a poté do Západní Evropy a do nadnárodních korporací.*“⁶⁰ (Jalonen 1999, s. 154)

6.4 Role překladatele

Na roli překladatele lze nahlížet dvojím způsobem. Jako na vztah překladatel – překlad – příjemce a vztah překladatel – nakladatel, přičemž vztah překladatel – překlad může úzce

⁶⁰ [...] kansainvälisen integroitumisen ajaksi. Ensin integroiduttiin Neuvostoliiton ja sitten Länsi-Euroopan ja ylikansallisten liikeyritysten suuntaan.

souviset se vztahem překladatel – nakladatel. Nejprve se podívejme na vztah překladatel – nakladatel, protože ten předchází konkrétnímu procesu tvorby překladu.

Role překladatele v nakladatelství se liší v různých dobách a bezesporu i v souvislosti s jazykovou oblastí, z níž daný překladatel překládá. Kirsti Siraste měla specifickou pozici právě kvůli tomu, že překládala z minoritního jazyka. Účastnila se proto nejen na samotném překladu, ale také na psaní posudků (a de facto tedy na výsledném výběru toho, které knihy se budou překládat), na výběru knih, které konzultovala s redaktory, a přicházela také s vlastními návrhy. Zajímavé je, že všechny tyto činnosti probíhaly v osobním režimu namísto dnešní komunikace na dálku, včetně konzultací nad případnými návrhy na změnu překladu. Následně psala k překladům předmluvy, čímž umožnila lepší chápání díla čtenářem. (Interview 2014, s. 6 a 28)

Podle jejích slov se tehdy překladatel se svým redaktorem znal a úzce s ním spolupracoval, i návrhy na změnu byly k prodiskutování, nikoli autoritativní. Celá spolupráce s nakladatelstvími fungovala takzvaně na dobré slovo, protože se tehdy na překlady nepodepisovaly smlouvy. Při rozhovoru zmínila, že se dnes překlady dělají mnohem rychleji než dříve a redaktoři na text nemají tolik času, což je vidět i na výsledku. (Interview 2014, s. 6)

Kromě práce překladatelky byla Siraste činná i jako učitelka, fungovala tedy i jako autorita⁶¹ pro novou generaci překladatelů. Svých přátelských kontaktů v nakladatelství Otava následně využila i pro vydání série překladů iterských, lotyšských, kašubských a sibiřských pohádek. (Interview 2014, s. 11) Aktivně tedy utvářela obraz překladové literatury ve Finsku.

Povětšinou do výběru zahrnula i osobní hledisko – překládala to, co považovala za kvalitní. Přesto na jejím seznamu přeložených děl z češtiny najdeme i knihy, které do finštiny převedla, aniž by si je sama vybrala. Jedná se o *Katyni* (1978; f. Hirttäjäntar, 1978) Pavla Kohouta a *Lovcem v tajze* Jana Kozáka. Druhá jmenovaná byla do edičního plánu zahrnutá po té, co bylo prý nakladateli po vydání Pavla Kohouta v Praze řečeno, že se musí vydat více nových autorů. (Interview 2014, s. 5 a 12)

Podle jejích slov mělo povolání překladatele v dřívější době renomé a toto postavení se zhoršilo, Siraste za tím vidí i nárůst zábavné až brakové literatury, která nijak nezvyšuje překladatelovu kredibilitu. Zvýšila se zároveň i konkurence, dříve si překladatelská komunita předávala informace o nových projektech. Překladatelé se znali osobně, zatímco dnes je

⁶¹ Problematiku autorit v podobě vyučujících řeší i Toury (2012, s. 73–4)

situace odlišná. (Interview 2014, s. 24) To ale můžeme přičítat jistě i tomu, že s nárůstem objemu překladů se rozrostly i řady překladatelů, tím pádem jsou osobní kontakty se všemi nemožnou misí. Dnes se prý také stává, že nakladatel rozdělí dílo do částí a každou překládá někdo jiný. (ibid) Stejně tak Siraste spolupracovala i se samotnými autory při práci na překladu (i mimo ni). (Interview 2014, s. 5)

O tom, že Siraste byla významnou překladatelkou, svědčí nejen fakt, že získala řadu ocenění, ale také to, že o její osobě bylo napsáno několik článků⁶² a byla tedy jakožto překladatel vidět v médiích. Je to důkaz nejen toho, že se na významné pozici ocitla nejen ona, ale že byla pozornost věnována povolání překladatele obecně.

⁶² V *Helsingin Sanomat* pod názvem *Paavi siunaa suomentajansa* (Marttila 1999) a zpráva o setkání Siraste s českým velvyslancem v Helsinkách (Velvyslanectví České republiky v Helsinkách 2011).

7 Překladatelské a literární normy ve Finsku

V této kapitole se zaměřím na normy, které lze ve finské domácí i překladové literatuře vysledovat. Zkoumání norem panujících v celém kánonu překladové literatury dané kultury je záležitostí spolupráce řady badatelů, mohli bychom říci celoživotní práci, a tato oblast prozatím nebyla ve větší míře zkoumána, proto jsou materiální zdroje omezené – přesto si z nich můžeme udělat alespoň určitou představu.

Hlavním zdrojem je studie Andrew Chestermana, který ve Finsku žije od roku 1968 (University of Helsinki, Faculty of Arts) a výzkumu tamních norem se věnoval. Svou studii staví na teoretickém rámci průkopníka norem překladu Gideona Touryho, proto se úvod do norem v této diplomové práci bude opírat o tuto teorii.

Kromě překladatelských norem se zde zaměřím i na normy, které formovaly finskou domácí literaturu, protože jsou spolu úzce provázané a neexistují vedle sebe jako dvě samostatné a navzájem nesouvisející jednotky, nýbrž dvě části jednoho celku, literatury na území Finska, jak jsem přiblížila v podkapitole 6.3.

7.1 Normy a překlad

Normy můžeme popsat jako něco, co společnost či společenství lidí chápe jako správné. (Chesterman 2007, s. 357) Jak ovšem vznikne norma? Je to výsledek jednání mezi lidmi v daném společenství, konvence, které pak členové společenství dodržují a ze kterých se časem stane vzorec chování, jenž se jim stane vlastním. (Toury 2012, s. 62) Normy se vyznačují pravidelností, která ale není 100% (Toury 2012, s. 70), protože do hry vstupují i další faktory spojené s lidským elementem: nejen rozhodovací a kognitivní proces, ale také třeba aktuální emocionální rozpoložení.

Ani v případě překladu nelze očekávat 100% dodržování daných norem, protože v různých situacích a u různých typů textů se překladatel může rozhodovat rozdílně – v závislosti na řadě faktorů, např. zvýšení šancí na zadání dalšího překladu nebo potřebě vyhnout se změnám v překladu. (Toury 2012, s. 69) Pravidelnost často je, nemusí však být zcela nezbytně, důkazem o existenci normy. Pravidelnosti je třeba používat pouze jako vodítko při zkoumání překladatelských situací, na jejichž základě se posléze detekuje norma. (Toury 2012, s. 65) Podle překladařky a vyučující na univerzitě v Manchesteru Siobhan Brownlie může být pravidelnost důkazem normy, může však být také důkazem kognitivního

rozhodování překladatele. Brownlie také zdůrazňuje, že každý překladatel má jinou představu o tom, jaká jsou překladatelská řešení, která společnost schvaluje a která ne, což je jedním z aspektů normy. Toury naopak do norem zahrnuje i osobní preference překladatelů. (Chesterman 2007, s. 359)

Normy se také neustále mění, případně spolu soupeří a přesouvají se z periferie do centra a zpět. (Toury 2012, s. 76–7) V procesu změny norem jsou v případě překladu aktivní také sami překladatelé, častěji zkušení a s určitým renomé. Je zjevné, že na tentýž jev se můžeme dívat dvojí optikou – jako na chybu, nebo na inovaci. Úhel pohledu tak může ovlivnit nejen budoucí podobu norem (v případě autorit, které mají moc to ovlivnit), ale také interpretaci dat při analýze překladu. (ibid)

K inovacím v literatuře se ve své teorii polysystému vyjadřuje i Itamar Even-Zohar, který tvrdí, že v případě, že se překladová literatura nachází v centru a nikoli na periferii, může překladatel porušovat zažitě konvence a překlad tak bude adekvátnější než v případě, že se literatura nachází na periferii a překladatel je nucen hledat řešení v rámci zažitých norem. (Even-Zohar 2000, s. 195–7)

Existence určité normy ovšem neznamená pouze jedno možné řešení, normě mohou vyhovovat různé strategie, případně jedna strategie může vycházet z více norem. (Toury 2012, s. 64–5) Překladatelé mají v rozhodovacím procesu také autonomii, která jim zaručuje svobodné rozhodování o překladatelském řešení. (Toury 2012, s. 68) Jestliže totiž nemluvíme o skupině možností, ale o jediném možném řešení, nejedná se o normu, nýbrž o nutnost. (Chesterman 2007, s. 359)

Existence normy implikuje fakt, že jejich dodržování je odměňováno a jejich nedodržování naopak postihováno trestem. (Toury 2012, s. 64) Chesterman ve své studii zmiňuje uspořádání zavedené profesorkou Renate Bartsch, na jejímž základě se normy nacházejí mezi konvencemi a zákonem.

*„Normy se od zákonů liší v tom, že jsou mírnější: lze je porušit. Porušení norem může vyvolat kritiku, ale automaticky neznamená trest, a odlišení od normy může být dokonce předmětem obdivu a změnit se v novou normu. Konvence se od norem liší v tom, že porušení konvencí nevyvolá kritiku; konvence je slabší než norma.“*⁶³ (Chesterman 2007, s. 357–8)

⁶³ Normit eroavat laeista siinä, että ne ovat lievempiä: niitä voidaan rikkoa. Normien rikkominen saattaa aiheuttaa kritiikkiä, mutta automaattista rangaistusta ei tule, ja poikkeama voi saada ihailua osakseen ja muodostua siten vielä uudeksi normiksi.

Podle tohoto uspořádání má také norma dvojí význam, nemusí vždy znamenat „typickou“ činnost či „typické“ chování. Z filosofického výzkumu norem vyplývá, že norma se může stát normou v případě,

- a) že ji uznávaná autorita stanoví, nebo
- b) vyplýne z praxe. (Chesterman 2007, s. 358)

Nesmíme také zapomínat na to, že překlad má dvojí roli:

- a) zaujímá určité postavení v cílové kultuře a
- b) reprezentuje text, který už v jiném jazyce a v jiné kultuře existuje a zaujímá určitou pozici v kultuře výchozí (Toury 2012, s. 69)

Při zkoumání norem je třeba mít na paměti, že často nenarazíme na výchozí normu samotnou (na nařízení, které normu zavádí či jinak upravuje vhodné chování při určité činnosti), ale pouze na výsledek této normy, na jehož základě pak můžeme normu zrekonstruovat. (Toury 2012, s. 87)

Jako zdroje pro zkoumání norem pak poslouží jak samotné překlady, tak metatexty – teoretická a kritická pojednání (preskriptivní teorie překladu, vyjádření překladatelů, redaktorů, nakladatelů a dalších osob zainteresovaných v procesu překladu, kritiky jednotlivých překladů či překladatelské činnosti konkrétních překladatelů, školy překladu). (Toury 2012, s. 87–8) K předmluvám či doslovům překladatelů je však podle Chestermana potřeba přistupovat obezřetně, protože mohou pouze odrážet očekávání čtenářů a obecné chápání překladatelské činnosti, nikoli chápání překladatelovo, nemusí odrážet ani to, jak překladatel při překladu skutečně postupoval. (Chesterman 2007, s. 363)

7.2 Druhy norem

Gideon Toury rozděluje normy do tří typů: **preliminary norms** (vstupní normy), **initial norms** (výchozí, resp. počáteční normy) a **operational norms** (operační normy).

7.2.1 Vstupní normy

Tyto normy označují obecnou politiku týkající se překladů a „přímostí“ překladu (Toury 2012, s. 82): Jaký text je vhodný k překladu? Lze překládat přes další jazyk, nebo se překládá přímo ze zdrojového jazyka? Kdo je vhodný překladatel? Proč se text vůbec překládá? (Chesterman 2007, s. 359)

Ve Finsku byla kupříkladu v roce 1847 v novinách *Suometar* zveřejněna teze: „*Francouzský román se k nám se svými lascivními popisy nehodí.*“⁶⁴ (Chesterman 2007, s. 359) V roce 1850 bylo dokonce vydáno nařízení, které zakazovalo překládání a vydávání beletrie, a ještě o několik desetiletí později např. časopis *Valvoja* zpochybňoval vhodnost překladů lehčích (převážně francouzských) románů. (ibid) A jak už bylo řečeno výše, vstřícná politika vůči Sovětskému svazu znemožnila vydání *Souostroví Gulag* Alexandra Solženicyna.

Co se týče překladů přes další jazyk, v případě japonské a čínské poezie bylo v počátcích překládání do finštiny takřka nutností – nejčastěji probíhalo přes švédštinu, angličtinu či němčinu. Maďarská literatura se přes další jazyk překládala až do 60. let minulého století. Jak Chesterman dokládá, překládalo se přes další jazyk i v případech, kdy to nebylo nutné: dílo Miky Waltariho se do angličtiny překládalo přes švédštinu, Guy de Maupassant se ještě v roce 1989 překládal přes angličtinu, přičemž dřívější překlad už byl už přeložen přímo z francouzštiny. (Chesterman 2007, s. 360)

*„Příslušná norma (nepřekládat přes další jazyk, není-li to nezbytně nutné) není zřejmě tak silná, jak se myslelo. – Je zřejmé, že se norma méně bere na zřetel, když se jedná o jiné typy textů, např. informace o produktech.“*⁶⁵ (ibid)

V případě toho, kdo je povoláným překladatelem, v současnosti převládá norma, že beletrii by měl do daného jazyka překládat jen jeho rodilý mluvčí. V jiných oblastech překladu u „malých jazyků“, resp. v případě tlumočení, je situace jiná. (ibid)

7.2.2 Výchozí normy

Tyto normy určují překladatelovu strategii zaměřenou na to, zda se text více přizpůsobí prostředí, do něhož je překládán, či zda zůstane více orientovaný na zdrojovou kulturu. Toury první případ označuje jako **acceptability**, přijatelnost, a druhý případ jako **adequacy**, adekvátnost. (Toury 2012, s. 79)

Jedná se však o dva v zásadě extrémní případy a překlad nikdy nebude buď čistě přijatelný, nebo adekvátní, resp. naturalizující, nebo exotizující. Vždy se bude jednat o kombinaci obou přístupů (Toury 2012, s. 70) na různých textových úrovních, otázka pouze je, v jakém poměru je v textu nalezneme a v jakých případech nalezneme ten který přístup. Nezbytným výsledkem jakéhokoliv překladu – přijmeme-li tezi, že překlad je produktem

⁶⁴ „Ranskalainen romaani-kirjallisuus riittävän kuvauksineen ei sovi meille.“

⁶⁵ Ehkä kyseinen normi (välikieltä ei tule käyttää ellei ole pakko) ei olekaan yhtä vahva kuin on luultu. – Ilmeistä on, että normi on heikompi, kun kyseessä ovat muut tekstityypit, kuten tuoteselostukset.

obou těchto strategií – jsou také posuny (Tourey 2012, s. 80), neboť je vždy třeba překlad zařadit do cílové kultury, a bez určitých posunů by mohl být text nesrozumitelný, matoucí či zavádějící.

*„Běžný stav je takový, že existuje určitý stupeň nesouladu mezi adekvátností a přijatelností, takže jakýkoli pokus přiblížit se jedné z nich zároveň znamená vzdálit se od druhé. Všechny konkrétní případy proto zahrnují **kompromisy ad hoc** mezi těmito dvěma přístupy.“*⁶⁶ (ibid)

Ve finském prostředí byla na počátku překládání dominantní norma přijatelnosti. Dokonce i texty takových literárních autorit, jako je William Shakespeare, bylo možné volně měnit a upravovat. Básně se převáděly do prozaické formy. Rozdíly byly také v žánrech (jak bude vidět i níže u vývoje použití psaného a mluveného jazyka v literatuře): kupříkladu literatura pro mládež byla pojímána volněji⁶⁷. (Chesterman 2007, s. 360)

Z hlediska přijatelnosti se hledí také na „čistotu“ finštiny – na kalky a přejatá slova se hledí jako na něco, co ji narušuje, nikoli obohacuje. I na obohacování jazyka přejímáním jevů výchozího textu na úrovni lexikální, stylistické i syntaktické, tedy v zásadě na přístup zvaný adekvátnost, se ale dá hledět jako na jeden z úkolů překladu, bez něho by se literatura, potažmo kultura, nijak nevyvíjela, ale stagnovala by. Na toto téma se vedla diskuse v 19. století, kdy se uvažovalo o tom, zda je vůbec možné nechat do jazyka vstoupit kromě hlásek *d* a *g* také hlásky *b*, *c*, *f*, *q*, *x* a *z*, které se ve finštině původně nevyskytovaly, ale které se objevily při psaní cizích jmen. (ibid)

Jako autorita při určování norem fungovala např. Společnost pro finskou literaturu⁶⁸, která v roce 1871 začala vyžadovat v překladech větší přesnost namísto dosavadní volnosti, tedy větší důraz na adekvátnost namísto přijatelnosti. Postupem doby se tedy vyvinul větší důraz na adekvátnost, který se v překladu beletrie uplatňuje dodnes. Kromě SKS byly překladatelskými autoritami i renomovaní překladatelé (Juhani Aho, Otto Manninen), kteří kromě překládání redigovali texty ostatních překladatelů – a měli tak zásadní vliv na podobu výsledných textů. (ibid)

⁶⁶ The normal state of affairs is a degree of *incompatibility* between adequacy and acceptability, so that any attempt to get closer to the one would entail a distancing from the other. Any concrete case thus involves an **ad hoc compromise** between the two.

⁶⁷ *Gulliverovy cesty* Jonathana Swifta byly převedeny volně, navíc na základě německojazyčné úpravy. Když začal být Swift vnímán jako autor literatury pro dospělé, začaly být překlady jeho děl přesnější. (Chesterman 2007, s. 360)

⁶⁸ Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, SKS

7.2.3 Operační normy

Tyto normy řídí rozhodování překladatele přímo při procesu překládání. Toury je dělí ještě na dva podtypy: **matricial norms** (matricové normy) a **textual-linguistic norms** (textově-jazykové normy). K matricovým normám patří otázky možnosti použití poznámek pod čarou, změn formátu a stavby textu, výpustky a přidání textu, vysvětlivky; pod textově-jazykové normy se řadí konkrétní formulování text – opravy chyb, vylepšení stylu či užití zavedené terminologie. (Chesterman 2007, s. 361; Toury 2012, s. 82–3)

André Lefevere se na normy dívá odlišně: „*Proces překlada podle něj řídí patronáty (tedy autority), poetika cílového jazyka (např. požadavky na básnické metrum), diskurz (o čem se smí mluvit a psát), výchozí a cílový jazyk (lexikální a syntaktické možnosti, stylové normy – např. pravidla tykání a vykání) a ideologie překladatele (mj. osobní vztah k normám).*”⁶⁹ (Chesterman 2007, s. 361)

Chesterman zmiňuje například překlady antického metra, u něhož si ve 20. století konkurovaly dva rozdílné přístupy: filologický, přesný, ale nikoli básnický, a volnější překlad. Tento rozpor pramenil částečně i z toho, že finština neměla dosud zavedený vlastní metrický systém – časem se v takový systém vyvinulo kalevalské metrum, kterému byly přizpůsobovány básně z jiných kultur. Básník a překladatel Eino Leino pak při překladu Danteho zavedením jambického metra (odlišného od Danteho verše), neobvyklého pro finštinu, umetl cestičku nové normě⁷⁰, která upřednostňovala obsah před formou. (ibid)

7.3 Kirjasodat

Protože překladová literatura je ovlivněná celkovými vztahy panujícími v cílové kultuře (Even-Zohar 2000, s. 197), je vhodné si připomenout důležité události, které se na literární, potažmo kulturní scéně ve Finsku odehrávaly.

Po 2. světové válce se na finské literární scéně objevilo několik románů, které vzbudily vášnivou debatu a rozporuplné reakce. Pro dvě takové debaty, které se odehrály v 60. letech, se zavedl pojem *kirjasodat* – *války o knihy* či *knižní války*. Jednalo se o knihy *Partyzánský poručík* (Sissiluutnantti, 1963) Paava Rintaly, *Svatojánské tance* (Juhannustanssit,

⁶⁹ Kääntämisen toimintaa ohjaavat hänen mukaansa patronaatit (eli auktoriteetit), kohdekielen poietiikka (esimerkiksi runomittojen vaatimukset), diskurssimaailma (se mistä voidaan puhua ja kirjoittaa), lähde- ja kohdekielen (leksikaaliset ja syntaktiset mahdollisuudet, tyylinormit – esimerkiksi sinuttelun ja teittelyn säännöt) sekä kääntäjän ideologia (muun muassa henkilökohtainen suhtautuminen normeihin).

⁷⁰ Podle tehdejší normy nebylo možné měnit původní básnické metrum. (Chesterman 2007, s. 361)

1964) od Hannu Salamy z roku 1964 a *Kde je pachatel, je i svědek* (Siinä näkijä missä tekijä, 1972) od téhož autora. Ústředním tématem kritiky v těchto dílech byla tabu v oblasti sexuality a víry, tyto debaty však nabyly obecnějšího významu v celé společnosti a ovlivnily recepci celé oblasti literatury. (Arminen 1999, s. 220)

Partyzánský poručík vzbudil kritiku kvůli sexuálním stykům mezi vojáky a příslušnicemi organizace Lotta Svärd. Důstojníci proti vydání veřejně protestovali, bojkotu ale nedosáhli, výsledek byl zcela opačný – prodej knihy byl ještě rychlejší. (Arminen 1999, s. 221–2)

Svatojánské tance rozvířily ještě dramatictější debatu s dalekosáhlejšími důsledky. Hannu Salama, resp. hlavní postava románu Hiltunen, byl arcibiskupem Martti Simojokim obviněn z rouhání, za což byl také pohnán před soud. Salama se písemně i ústně plně doznal:

*„S ohledem na soudní řízení týkající se rouhání, které se bude konat příští čtvrtek, bych chtěl co nejzdvořileji oznámit, že jsem se v románu Svatojánské tance chtěl posmívat národnímu chápání boha a náboženskému citění a urazit je. Není to samozřejmě jediný cíl románu ani Hiltunenových kázání, protože žádné umělecké dílo se nedá vysvětlit jednoduše pomocí jednotlivosti, nýbrž pouze na základě celku. Ale jedním z motivů mého románu zcela jistě bylo rouhání –“*⁷¹ (Arminen 1999, s. 222)

Salama byl podmíněčně odsouzen a zisk, kterého dosáhl prodejem knihy, propadl státu. Kniha byla zcenzurovaná. Přesto však vítězství neslavili konzervatisté, protože v obecném povědomí byl soud o rouhání fraška a důkaz o zaostalosti soudní moci. Vítězem celého soudního procesu se tak navzdory odsouzení stal Salama a mladší pokolení, které ho podporovalo, což završila milost prezidenta Kekkonena o pár měsíců později. (Arminen 1999, s. 223)

Války o knihy měly v 60. letech zcela jasný politický rozměr, byly ale vnímané také jako generační spory (Arminen 1999, s. 226). Salamu vedl soudní proces k tomu, že sepsal pravidla pro čtení literárních děl. V textu s postmoderními prvky navrhoval, aby se díla nečetla jako odrazem reality, což se během válek dělo, nýbrž aby se na literaturu hledělo jako na komunikační akt, který není úplný bez těch, kteří vysvětlují a interpretují. Naznačil tím, že

⁷¹ Ensi torstain jumalanpilkka-oikeudenkäyntiin viitaten haluan kohteliaammin ilmoittaa, että olen romaanilla „Juhannustanssit“ halunnut pilkata ja loukata kansalaisten jumalakäsitystä ja uskonnollisia tunteita. Se ei tietenkään ole romaanin yksinomainen tarkoitus, ei Hiltusen saarnan kohdallakaan, sillä mikään taideteos ei missään yksityiskohdassaan enempää kuin kokonaisuutena ole näin yksioikoisesti selitettävissä. Mutta eräs teokseni motiveista on nimenomaan ollut jumalanpilkka –.

Svatojánské tance byly rouháním pro ty, kteří určitý druh „osobitého myšlení“ považují za rouhání. Zároveň vyzdvihl svobodu projevu nad újmu, kterou svoboda projevu může potenciálně způsobit ostatním. (Arminen 1999, s. 223)

Román *Neznámý voják* (Tuntematon sotilas, 1954, č. 1965) Väinö Linny také vzbudil vášnivé diskuse, i když se nejedná přímo o válku. Změnil totiž pohled na morální dědictví války a vedl k proměně obrazu Finska. (Arminen 1999, s. 220) Tento román byl ve finské literatuře významný i z jazykového hlediska – v dialozích byla totiž použita nářečí, která charakterizovala jednotlivé postavy. Navzdory změnám, které román přinesl, byl přijat povětšinou kladně, kritických reakcí bylo pouze několik, a debata, která se kolem po jeho vydání otevřela, byla do té doby největší. (ibid)

Kritiku nevzbuzoval jen sex a náboženství (a jejich spojení), ale také násilí, jako tomu bylo u videa Teemu Mäkiho s názvem *Sex a smrt* (Sex and Death, 1988), na němž je zobrazeno zabíjení kočky sekerou. Promítání videa bylo zakázáno na videofestivalu v Holandsku v roce 1989 a Mäkimu byla za týrání zvířat uložena pokuta. (Arminen 1999, s. 226) Podobné debaty jako literatura vzbuzovalo i divadlo. (Arminen 1999, s. 224–6)

V překladové literatuře se vymezovala hranice mezi přijatelnou erotikou a nepřijatelnou pornografií. Např. distribuce děl *Píseň o rudém rubínu* (no. Sangen om den røde rubin, 1956; f. Laulu punaisesta rubiinista, 1957) od norského spisovatele Agnara Mykleho a *Obratník Raka* (en. Tropic of Cancer, 1934; f. Kravun kääntöpiiri, 1962) Henryho Millera byl po vydání na dlouhou dobu pozastavena. (Arminen 1999, s. 220)

Dalším rozporuplným počinem bylo rozhlasové vysílání jazzové básně Allena Ginsberga *Kvílení* (en. Howl, 1956, f. Huuto) 30. září 1969 na stanici Yleisradio. 83 poslanců vyvolalo o měsíc později v parlamentu debatu o pornografii v rozhlasu, což mělo ohlas i u veřejnosti, načež se požadovala větší kontrola od správní rady rádia. Kritici nakonec vysílání zvolili jako nejlepší za rok 1969. Problémem (který se měl vyřešit cenzurou díla) ale nebyl samotný obsah básně, jak by se mohlo zdát, ale pouze vysílání v rozhlasu. Přinejmenším do konce tisíciletí byla rozhlasová komunikace hlídána přísněji než tištěná. (Arminen 1999, s. 224)

V 70. letech už jednotlivé knihy takto vášnivé diskuse nevzbuzovaly. Ač je třeba tehdejší kulturní redaktor největšího finského deníku *Helsingin Sanomat* Pekka Tarkka přesvědčen, že se jednalo o ryze finský fenomén, podobné případy najdeme i v jiných literaturách. Řada děl dnes klasických spisovatelů nebyla v době svého vydání ve své zemi

plně přijata, důkazem je třeba Charles Baudelaire, William Burroughs, Gustave Flaubert, Jean Genet nebo Walt Whitman, podobně jsou na tom i zde zmínění Allen Ginsberg, Agnar Mykle a Henry Miller. Přesto není pochyb o tom, že měly války o knihy ve 20. století velký národní význam. (Arminen 1999, s. 226)

7.4 *Puhekieli a kirjakieli v literatuře*

V této podkapitole se budu věnovat zajímavému jevu, totiž tomu, jak se používaly varianty jazyka *puhekieli* a *kirjakieli*⁷² v literatuře, jak se toto použití odráželo v překladech a jak překlady v této oblasti ovlivnily vývoj domácí literatury.

Je třeba se nejdříve podívat na to, v čem se oba termíny liší a v jakém kontextu se pohybují. Od počátku 19. století až do jeho konce se mezi finskými vzdělanci vedly spory o tom, jakou podobu bude mít spisovná finština, *kirjakieli*. Možné varianty byly dvě: buď budou základem západní, nebo východní nářečí. Celá záležitost nakonec skončila kompromisem – základ sice tvořila západní nářečí, z východního však do *kirjakieli* přešly změny v jazykové stavbě i slovní zásobě. (Luutonen 2000, s. 542)

Samotná definice *kirjakieli*, *puhekieli* (prozatím ho nazývejme „hovorový“ jazyk), popř. *yleiskieli* však není tak jednoduchá. Existence těchto termínů se dává do souvislosti také s dalšími termíny – *kirjoitettu kieli* a *puhuttu kieli*, tedy psaný a mluvený jazyk. Někteří jsou toho názoru, že *kirjoitettu kieli* je termín překrývající se s *kirjakieli*, *puhuttu kieli* zase s *puhekieli*. Je však jasné, že můžeme mluvit oficiální finštinou, zcela podle všech pravidel, a naopak psát „hovorovou“ finštinou. (Helasvuo 1988, s. 399)

„*To, co se myslí termínem kirjakieli, se obvykle neříká. Pod kirjakieli se někdy představuje jazyk, který dodržuje nastavené normy, někdy zase jazyk, který je srozumitelný všem, yleiskieli.*“⁷³ (Helasvuo 1988, s. 397) *Yleiskieli* bylo také ve 40. letech označováno jako *puhekieli* vzdělců, který vzešel z *kirjakieli* a který je všude v zemi srozumitelný. (Helasvuo 1988, s. 398)

Marja-Liisa Hellasvuo velmi obecně hovoří o tom, že bychom *kirjakieli* mohli označit za formální podobu jazyka, zatímco *puhekieli* za neformální. (Helasvuo 1988, s. 399)

⁷² Tyto termíny nemají přesný ekvivalent v češtině, proto zde neuvádím ani jejich překlad. Co se za nimi skrývá, přibližuje následující text.

⁷³ Sitä, mitä termillä kirjakieli kulloinkin käsitetään, on harvoin sanottu julki. Kirjakiellellä tarkoitetaan milloin normien mukaista kieltä, milloin kaikille yhteistä kielimuotoa, yleiskieltä.

S vědomím, že se v rámci *puhekieli* dochází ve srovnání s *kirjakieli* k lexikálním, syntaktickým i morfologickým změnám, tato definice pro další účely této kapitoly postačí.

Na konci 19. a na počátku 20. století mnozí východofinští spisovatelé používali v dialozích východofinské nářečí. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 387) Západofinští spisovatelé naproti tomu nevyužívali neformální prvky ani v dialozích. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 390) Západofinská tendence se postupně rozšiřovala, a to až do 50. let, kdy vyšel román *Neznámý voják* (Tuntematon sotilas, 1954). Jestliže finští spisovatelé sami používali ve svých dílech *kirjakieli*, projevilo se to logicky také v překladové literatuře, která odrážela tehdejší tendence. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 391)

Použití jiné formy než *kirjakieli* v dialozích je důležité, *puhekieli* a jeho součást, slang, se totiž do jazyka vypravěče dostalo až s překladem, konkrétně s knihou *Kdo chytá v žitě* od J. D. Salingera v překladu spisovatele a překladatele Penttiho Saarikoskiho (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 392), i když tendence byly vidět už u překladu *Milence lady Chatterlyové* (en. Lady Chatterly's Lover, 1928; f. Lady Chatterly, 1950) od D. H. Lawrence v překladu Olliho Nuorto (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 391).

Až Saarikoskiho překlad však zvrátil literární vody. Byť výchozí text pojímal velmi volně, Saarikoskiho překlad si získal velkou oblibu právě kvůli svému jazyku. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 393) Poslouchal prý helsinskou mládež, aby překládal v souladu s aktuální podobou mluvy (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 399), a po vydání se ze Saarikoskiho stal idol a kultovní osobnost mladé generace. (Koskinen 2007, s. 504) Reakce však byly rozporuplné a rozhodně ne vždy kladné. Např. překladatel Yrjö Kivimies považoval překlad za „padělek“:

„Pentti Saarikoski napsal vlastní verzi Salingerova díla. „Přeložil“ je chybný výraz, protože i když jeho jazyk přijmeme jako finštinu (což není potřeba), výsledek je přesto padělek. Jak už bylo řečeno, Holden je školák, kterému se dostalo dobrého vychování a který čte klasiky – nikoli ten neustále nadávající nevzdělaný flákač, jakého z něj udělal Saarikoski.“⁷⁴ (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 399)

Navzdory kritice opírající se o stylistické nedostatky se Saarikoskiho překlad stal kultovním a nového (značně formálnějšího) překladu se kniha *Kdo chytá v žitě* dočkala až o 40 let později. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 393–4) Saarikoskiho překlad vyšel ve více než

⁷⁴ Pentti Saarikoski on kirjoittanut Salingerin teoksesta oman versionsa. „Suomentanut“ on väärä sana, sillä vaikka hänen murteensa hyväksyisimme suomeksi (mitä ei tarvitse tehdä), lopputulos on kuitenkin väärennys. Kuten sanottu Holden on hyvä kotiskasvatuksen saanut koulupoika, joka lukee klassikkoja – ei se sivistymätön hampuusi suu saatanoita täynnä, joksi Saarikoski hänet tekee.

20 vydáních a pro nakladatele znamenal obrovský úspěch. (Koskinen 2007, s. 504) Jeho velký význam ale spočívá v tom, že otevřel dveře používání slangu a *puhekieli* v literatuře. Prvním finským románem, kde se slang používá ve stejné míře jako v Saarikoskiho překladu, je kniha *Kämppä* od Alpo Ruuthiho, která vyšla v roce 1969. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 394)

Použití neformálního jazyka ve finské literatuře v druhé polovině 20. století narostlo. Dokladem toho je, že kromě dialogů se začal používat také ve vypravěčské části. Změna je vidět také v překladech stejných děl z různé doby. (ibid) Zajímavé je, že se do překladů jako jazyková forma charakterizace osoby dostává i nářečí, dokonce i tam, kde v originálech nebylo. Nemusí se jednat o nářečí konkrétní malé oblasti, překladatel vytvoří „umělé“ nářečí z prvků, které charakterizují nářečí např. severu. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 396–7)

Zatímco po vydání *Neznámého vojáka* odborníci nářečí⁷⁵ opravovali, aby postavy mluvily opravdu „správně“ podle oblastí, z nichž měly pocházet, v pozdější době je mnohem důležitější celkový dojem, iluze o použité jazykové variantě. Adekvátní překlad s využitím neformálních prvků a cizími kulturními vlivy vzbudí mnohem menší pozornost než například mladý Helsinčan, který ve finskošvédském díle mluví formálně. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 398)

Vývoj finského překladu odpovídá teoretické tezi, že první překlady jsou přijatelnější než nové překlady týchž děl, které jsou adekvátnější. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 389) Až do druhé poloviny 20. století se navíc nepřeváděly lokální jazykové varianty (nářečí), protože jazyk oblasti jedné země je obtížné převést do oblastního jazyka jiné země. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 391)

Obecně také můžeme říci, že překladatelé byli v používání neformálních jazykových prvků opatrnější než spisovatelé, výsledkem čehož jsou konzervativnější překlady více odpovídající normám – nářečí se převádí pomocí variant *puhekieli* s větším územním dosahem nebo se vynechávají úplně, typické „hovorové“ výrazy se nahrazují takovými, které vzbuzují menší pozornost, a neutrální výrazy se překládají ještě formálnějšími. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 392) Jak je ale patrné z výše uvedeného, právě překladatel (a zároveň spisovatel) Pentti Saarikoski má zásluhu na tom, že se *puhekieli* a slang začaly v literatuře více využívat.

⁷⁵ Jak bylo řečeno výše, tato kniha je přelomová tím, že postavy mluví různými nářečími, které je charakterizují. Díky tomu také čtenář okamžitě ví, z jaké části Finska postavy pocházejí. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 398)

Zajímavé je také využití neformálního jazyka v různých žánrech finské literatury. Např. v literatuře pro mládež se začal slang využívat dříve než u literatury pro dospělé čtenáře. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 398) Zábavní literatura je zase formálnější než vysoká literatura. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 399)

I v použití prostředků neformální formy jazyka se překladová a nepřekladová literatura liší. Např. v domácí literatuře se mnohem více využívá pronomin typických pro *puhekieli*. Je také třeba myslet na to, co jsme zmiňovali již výše, totiž že *puhekieli* se od *kirjakieli* liší na mnoha úrovních – lexikální, morfologické, syntaktické i stylistické. (Tiitula a Nuolijärvi 2007, s. 400)

8 Biografie Kirsti Siraste

Kirsti Siraste, plným jménem Kirsti Siraste-Suda⁷⁶, se narodila 11. srpna roku 1939 v Terijoki. (Marttila 1999) Když jí byly dva měsíce, musela Karélii s celou rodinou opustit, protože se z něj stala oblast ohrožená válkou, v jejích pěti letech se pak přestěhovali do Kouvoly, kde bydlí i nyní. Celkem ale rodina žila na 18 místech. (osobní sdělení, květen 2014)

Ke slovanským jazykům měla blízko již z domácího prostředí, dědeček, litevský Polák a voják v carské armádě, totiž doma mluvil se svou ženou rusky. Kirsti Siraste však dodává, že tato ruština byla odlišná od té, kterou posléze studovala na univerzitě, byla „lidová“. Střední školu navštěvovala jak ve Finsku, tak v USA, maturitu skládala v obou zemích, protože americká zkouška, kterou složila v roce 1957, se ve Finsku neuznávala. O rok později proto složila i finskou maturitu. (Interview 2014, s. 8–9)

Vystudovala slovanskou filologii na univerzitě v Helsinkách a v rámci letních škol a stipendií studovala v USA, Československu, Polsku a Bulharsku. V roce 1965 získala titul bakaláře humanitních věd. (Marttila 1999) Na univerzitě si ji do semináře vybral uznávaný profesor Kiparský, jehož styl výuky popisuje v rozhovoru:

„...ten poslední seminář u Kiparského my jsme byli čtyři. A vždycky jeden student tam nějak přednášel a druhý oponoval. [...] A on pro mě vybral pro tu diplomovou práci tu kašubštinu, ale potom, jak jsem bydlela v Praze, tak souhlasil s tím, že jsme to změnili. Protože u nás byl profesor Josef Julius Mikkola, který cestoval a psal taky o různých jazycích, a on psal o kašubském jazyku a Kiparský chtěl, abych já pokračovala v tom, ale to nedošlo a pak jsem vydala ty pohádky místo diplomové práce.“ (Interview 2014, s. 4–5)

Pohádky, o nichž mluví, sesbírala⁷⁷ v 80. letech v Rusku – Chabarovsku, Irskutsku, Ulan-Ude – a navštívila i Burjaty, což bylo trnem v oku Sovětům. Díky vedoucí dětské literatury v nakladatelství Otava, Marii Kamppinen, pak mohla z pohádek udělat seriál. Kromě sibiřských pohádek vydala také například lotyšské a kašubské. Inspirací pro sbírku sibiřských pohádek jí byl český soubor přeložených textů. (Interview 2014, s. 11)

⁷⁶ Vdala se za Kristiána Sudu a mají spolu syna Jakuba. Právě s ním nějakou dobu žila v Čechách a později ve Finsku – syn se narodil v Helsinkách. V současnosti už spolu nežijí.

⁷⁷ Resp. předem se domluvila na předání sebraných materiálů, viz rozhovor.

V letech 1960–1973 působila jako překladatelka a autorka v literární rubrice ve finském rozhlasu (Yle), později už pracovala jako překladatelka na volné noze. (Marttila 1999) Právě práce v rozhlase vedla k překladům rozhlasových her a ovlivnila i její překladatelský přístup: „*Překlad je herecký výkon. To mám z rozhlasu, muselo to mít rytmus.*“ (osobní sdělení, květen 2014) Její první rozhlasovou hrou byl *Piškot* Ludvíka Aškenázyho (1963; f. Kakku, 1964), podle jejích slov vlastně nepoužitelný – překládala totiž věrně každé Aškenázyho slovo. Naučila se pak dramaturgii, kterou uplatnila i v českém rozhlase. (Interview 2014, s. 1)

V rozhovoru vzpomíná na jednu příhodu z českého rozhlasu, kdy se překládala rozhlasová hra spisovatele Paavo Rintaly s názvem *Hlasy srpna* (Elokuun ääniä, 1966), jejíž název ale musel být v překladu změněn (posléze zněl *Na konci léta*), protože se vysílala krátce po okupaci.⁷⁸ (Interview 2014, s. 7)

V Praze žila v letech 1968–1972. Už v 60. letech se tam na studiích seznámila s Milanem Kunderou, Václavem Havlem i Pavlem Kohoutem. (Marttila 1999) S Milanem Kunderou, jehož autorské dílo mezi ostatními v portfoliu překladů krásné literatury, které Siraste překládala z češtiny, vyniká svou celistvostí, se seznámila na sjezdu překladatelů české literatury v roce 1968. (Interview 2014, s. 9)

Z Prahy ale neodešla zcela dobrovolně. Jejího tchána, náměstka ministra průmyslu, dva roky vyslýchala tajná policie. Ona sama byla také dvakrát vyslýchána⁷⁹ v Bartolomějské ulici, kde jí hrozili, že jejího syna Jakuba nepustí přes hranice. (Interview 2014, s. 10) „*Kněz při křtu⁸⁰ ale udělal chybu a Jakub byl zapsaný v mém pasu, takže jsem se přes hranice dostala.*“⁸¹ (Marttila 1999)

V Čechách do převratu naposledy byla po vydání překladu knihy Jana Kozáka *Lovcem v tajze*, následně podle svých slov upadla v nemilost, a to za to, že překládala díla Milana Kundery, který, jak jí bylo řečeno, není českým spisovatelem⁸². (Interview 2014, s. 14)

⁷⁸ Zajímavý je také rozdíl ve struktuře finského a českého rozhlasu, jak ho Kirsti Siraste nastiňuje. Zatímco finský rozhlas měl stálý herecký soubor, v Praze se nahrávalo v noci, protože přes den herci pracovali v divadle a v rozhlasu mohli pracovat pouze po nocích.

⁷⁹ V materiálech ÚSTR se však našla pouze zmínka ve složce zabývající se osobou Vladimíra Aulického a spol., která však byla skartovaná. Odpověď Archivu bezpečnostních složek je součástí přílohy (příloha č. 3).

⁸⁰ Syn Jakub Suda se narodil v Helsinkách.

⁸¹ [...] kastepapin erehdyksen ansiosta vuoksi Jakub oli merkitty passiini ja pääsin rajan yli.

⁸² Milan Kundera emigroval v roce 1975 a v roce 1979 byl zbaven československého státního občanství. (Košnarová, Kudlová, Pilař 1995)

Spolupracovala také s Činoherním klubem⁸³, který vystupoval v Tampere a v Helsinkách, a v roce 1982 také s Jiřím Menzelem (Menzel), který režíroval *Sen noci svatojánské* v letním divadle v Tampere a jemuž tlumočila. (Interview 2014, s. 3)

Od roku 1979 žila v Sippole, kde na počátku 90. let pořádala kulturní setkání organizace Paltta-Baltto (Marttila 1999) a následně Akademii radosti a smutku⁸⁴. Během své kariéry kromě překladů také vyučovala na univerzitách v Helsinkách a v Jyväskylä a také na škole v Anjalankoski (Anjalankosken työväenopisto). (osobní sdělení, květen 2014) Z překladatelských seminářů na univerzitě v Helsinkách pak vzešla antologie bulharských povídek *Helakukkula: bulharské povídky* (Helakukkula: bulgarialainen lyhytproosaa, 1980). (Interview 2014, s. 7)

V Sippole také vznikl překlad básnické sbírky čerstvě zvoleného papeže Jana Pavla II., Karola Wojtyły, od něhož později dostala pozvání do Vatikánu a každoročně od něho obdržela také požehnání k Vánocům a Velikonocům. (Marttila 1999).

Od roku 1995 dostává umělecký důchod a v posledních 15 letech překládá pouze Krtkova dobrodružství. (Interview 2014, s. 6)

Byla členkou několika organizací: Svaz finských překladatelů⁸⁵ a Svaz dramaturgů⁸⁶. (Interview 2014, s. 25) Angažovala se také v místní politice⁸⁷ (v Sippole a Anjalankoski), za což obdržela od prezidenta Ahtisaariho vyznamenání. (Interview 2014, s. 27) Kromě překladatelské činnosti vyvíjela i činnost autorskou – napsala dětský muzikál i několik knih o Sippole, kde léta žila. (Interview 2014, s. 12)

8.1 Interkulturní činnost Kirsti Siraste

Kirsti Siraste překládala z řady jazyků: kromě češtiny také z polštiny, bulharštiny, slovenštiny, ruštiny a kašubštiny. (Paloposki 2007, s. 218) Na kontě má nejen díla z krásné literatury a literatury pro děti, ale také rozhlasové hry, divadelní hry, libreta a poezii. To ukazuje na výjimečnou všestrannost, protože poezie, drama i próza vyžadují odlišné přístupy

⁸³ O činnosti Činoherního klubu napsala v roce 1967 také článek do časopisu *Teatteri* (viz bibliografie).

⁸⁴ Ilon ja surun akademia. Více informací obsahuje autorská publikace Kirsti Siraste Koti-Sippola, v níž mapuje historii Sippoly.

⁸⁵ Suomen kääntäjien liitto

⁸⁶ Näytelmäkirjailijaliitto

⁸⁷ V rámci svého výzkumu jsem našla kandidátku do voleb v Kouvoles v roce 2012 za Levicový svaz. Kandidátka je součástí příloh (příloha č. 4). Původní zdroj nebylo možné dohledat, tatáž kandidátka – všech kandidujících stran – ochuzená o jedno ze jmen (je datovaná o měsíc dříve) je k nahlédnutí na internetových stránkách. (Kouki)

práce. Jak ale uvedla v rozhovoru, v jejím případě je lze zastřešit pojmem „herecký výkon“, díky němuž přistupovala ke každému dílu individuálně.

Překládala také věcné překlady se soudním razítkem⁸⁸. Živila se také tlumočením – tlumočila například při setkání prezidenta Ludvíka Svobody a U. K. Kekkonena při státní návštěvě ve Finsku, nebo i v Praze, kupříkladu při návštěvě generálního ředitele finského rozhlasu v československém rozhlase. Zajímavý je také přístup k finančnímu ohodnocení tlumočnicka – Siraste mi sdělila, že zatímco v Praze tlumočila zadarmo, ve Finsku nikoliv. (osobní sdělení, květen 2014)

Za svou překladatelskou práci obdržela několik ocenění – kromě státní ceny za překlad románu Milana Kundery *Život je jinde* (1973; f. Elämä on toisaalla, 1977), k níž byla vázaná i finanční prémie, za kterou si Siraste mohla dovolit pořídit dům v Sippole (osobní sdělení, květen 2014), je to několik cen nakladatelství WSOY i cen ze zahraničí – ze Slovenska, Bulharska či Polska. (Interview 2014, s. 14)

Kromě překladů a tlumočení přednášela o literatuře v Helsinkách, Kouvole, Jyväskylā a Oulu (osobní sdělení, květen 2014), čímž přibližovala literaturu finskému publiku.

⁸⁸ Překládala například dokument o rozdělování československého majetku ve Finsku po rozpadu ČSSR. (osobní sdělení, květen 2014)

9 Translatologická analýza překladu románu

Nesnesitelná lehkost bytí

Protože translatologickou analýzu nelze stavět pouze na rozboru rozdílů mezi výchozím, originálním, a cílovým textem, překladem, bude se tato část zabývat i dalšími faktory, které s ní úzce souvisí, jak vyplynulo také z metodologického modelu Antona Popoviče. Její součástí tak kromě samotné mikroanalýzy překladu bude nejen medailon autora díla, Milana Kundery, ale také náhled na originální dílo a na překlad v širších souvislostech a recepcce překladového díla v cílové kultuře.

9.1 Autor

Milan Kundera se narodil 1. 4. 1929 v Brně. Po dvou semestrech studia literární vědy a estetiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy začal studovat na FAMU, kde se zaměřil nejprve na filmovou režii a následně na scenáristiku u Miloše Václava Kratochvila. Školu dokončil v roce 1952 a začal rovnou na FAMU vyučovat světovou literaturu. V roce 1958 obhájil práci o Vladislavu Vančurovi, což mu umožnilo vyučovat na pozici odborného asistenta, od roku 1964 začal působit v pozici docenta. (Košnarová, Kudlová, Pilař 1995)

Po roce 1970 již v Československu nesměl své dílo vydávat a v roce 1975 odešel do Francie, kde žije dodnes. Vyučoval tam na univerzitě v Rennes a poté na École des Hautes Études v Paříži. V roce 1979, po vydání románu *Kniha smíchu a zapomnění* (1979), mu bylo odebráno československé občanství, v roce 1981 získal francouzské. Román *Nesmrtnost* (česky poprvé 1993) je posledním, který napsal česky, další díla už píše ve francouzštině. Ve Francii publikuje v nakladatelství Gallimard, česká díla před revolucí v emigraci vydával v nakladatelství Sixty-Eight Publishers manželů Škvoreckých v Kanadě, po revoluci všechna jeho díla vycházejí v brněnském nakladatelství Atlantis. (ibid)

Během své literární kariéry vytvořil básně, divadelní hry, povídky, romány i eseje a do literární sféry vstoupil překladem. Svou vlastní tvorbu zahájil psaním básní ve stylu socialistického realismu (ibid) a s tímto obdobím se vyrovnával i ve své pozdější románové tvorbě (Woods 2006, s. 91). V 60. letech napsal divadelní hry *Majitelé klíčů* a *Ptákovina*, které reagovaly na aktuální a nedávnou společenskou situaci. (Košnarová, Kudlová, Pilař 1995)

Důležitým okamžikem jeho tvorby je vydání povídkové sbírky *Směšné lásky*, v níž Kundera nastiňuje zásadní témata jeho pozdější románové tvorby:

„[...] *spor duše a těla, existenciální i noetické otázky lidské identity, problematika možnosti skutečného sdílení, dorozumění i porozumění, motiv nevydařených her, jež se člověku vymykají z rukou a činí ho obětí vlastních bludů, s čímž souvisí také motiv zodpovědnosti za důsledky našich činů a postojů, ať jsou záměrné (vědomé) či nezáměrné (nevědomé). K autorově románové poetice neodmyslitelně patří také nemilosrdný pohled na projevy nabubřelé nicotnosti a kýčovitě povrchnosti, i neustále skrytě přítomný melancholický smutek člověka pozdní doby.*“ (ibid)

Postupně pak vydal romány *Žert* (č. 1967), *Život je jinde* (fr. 1973, č. 1979), *Valčík na rozloučenou* (fr. 1976, č. 1979), *Kniha smíchu a zapomnění* (fr. 1979, č. 1981), *Nesnesitelná lehkost bytí* (fr. 1984, č. 1985) a *Nesmrtelnost* (fr. 1990, č. 1993), následovala francouzsky psaná díla *Pomalost* (La Lenteur, 1995), *Totožnost* (L'Identité, 1997), *Nevědomost* (L'Ignorance, 2003) a *Slavnost bezvýznamnosti* (La fête de l'insignifiance, 2014). (ibid) Všechny romány původně psané v češtině si v současnosti může přečíst i český čtenář (ATLANTISa), francouzsko-jazyčná díla prozatím ne a nějakou dobu to tak zřejmě i zůstane, jak uvedla Jana Uhdeová z nakladatelství Atlantis (ČTK 2019). Přesto však trvalo poměrně dlouho, než se česko-jazyčné romány k českému čtenáři dostaly, což Kundera vysvětluje potřebou díla upravit před tím, než mohou být publikována. (Woods 2006, s. 64)

„Podle svědectví Petra Prouzy publikoval Kundera počátkem sedmdesátých let v Mladém světě pod jménem Emil Werner. Některými pamětníky a odborníky je mu přisuzováno též autorství hry *Juro Jánošík*, kterou uvedlo pražské Divadlo Jiřího Wolkerova (prem. 13. 11. 1973; rozmnož. 1974) pod jménem Karla Steigerwalda.“ (Košnarová, Kudlová, Pilař 1995)

Za své romány získal řadu československých a českých ocenění: za drama *Majitelé klíčů* Státní cenu za literaturu v roce 1963, za román *Žert* v roce 1968 Cenu Svazu československých spisovatelů, v roce 1994 Cenu Jaroslava Seiferta za román *Nesmrtelnost*, v témže roce Státní cenu za literaturu za román *Nesnesitelná lehkost bytí* a v roce 2006 cenu Ministerstva kultury ČR Artis Bohemiae Amicis za celoživotní dílo a v roce 2007 Cenu Ladislava Fukse. Na kontě má ovšem i zahraniční vyznamenání, např. Prix Médicis za román *Život je jinde* (1973), Prix Europa Littérature za celoživotní dílo (1981), Los Angeles Times Book Prize za román *Kniha smíchu a zapomnění* (1981) či Rakouskou státní cenu

za evropskou literaturu (1988) a mnoho dalších. V roce 1990 získal titul Rytíř Čestné legie a o pět let později mu prezident Václav Havel udělil Medaili Za zásluhy I. stupně. (ibid)

Kromě umělecké tvorby je také znám svými esey:

„Vedle aktuálních témat se Kundera od šedesátých let věnoval také reflexi románového žánru, v níž se odrážela východiska jeho vlastní románové poetiky. Patrné to bylo již v jeho knize Umění románu, zabývající se narativním uměním Vladislava Vančury; klíčem k hlubšímu pochopení Kunderových děl je ovšem především soubor francouzsky psaných esejů L'Art du roman. V něm s nezvyklou otevřeností odhaluje svou metodu psaní, zdůrazňuje význam donedávna poněkud přehlížené tradice střeoevropského románu (reprezentované mj. Hermannem Brochem, Witoldem Gombrowiczem či Robertem Musilem) a vyznává se z obdivu k modernismu kafkovské tradice, který je ,antilyrický, antiromantický, skeptický, kritický‘.“ (ibid)

Za *Umění románu* získal v roce 1987 Cenu kritiků Francouzské akademie. (ibid) Kromě literární tvorby se věnuje i kresbě, vytvořil ilustrace k obálkám některých svých románů (a jejich překladů), ukázky jeho kreseb byly k vidění také v časopise Host. č. 8/2011 nebo v programu k inscenaci hry *Jakub a jeho pán*, kterou v roce 2012 uvedlo Městské divadlo Brno. (ibid)

Právě fakt, že tvořil převážně v zahraničí a jeho díla byla hojně překládána do mnoha jazyků, naznačuje, že se jedná o jednoho z nejznámějších českých autorů a autorů s českými kořeny⁸⁹.

9.2 Český text

Nejprve je třeba si ve stručnosti nastínit, o čem román pojednává. V románu se nacházejí čtyři hlavní postavy – Tomáš, Tereza, Sabina a Franz. Životy prvních tří jmenovaných jsou propletené v milostném trojúhelníku, s Franzem Sabina vytvoří milostný pár po emigraci do Švýcarska. Do životních rozhodnutí všech postav nemilosrdně zasahují dějinné události, především vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968, a vlastní životní zkušenosti, které určují jejich budoucí směřování. Spojující ideou celého románu je myšlenka věčného návratu, kterou Kundera v textu rozvíjí a prohlubuje. V celém

⁸⁹ Kundera už české občanství nemá, pokud bychom ho posuzovali z tohoto hlediska, je třeba ho považovat za Francouze.

románu se tak spojuje morální, filosofická, politická a milostná rovina a nechybějí mu esejistické kvality, jimiž je Kundera známý.

Jak je patrné z medailonu autora, *Nesnesitelná lehkost bytí* je takřka vyvrcholením jeho románové tvorby, kterou psal v češtině. Vůbec poprvé vyšel ve francouzském překladu, a to v roce 1984, přičemž v torontském nakladatelství Sixty-Eight Publishers až o rok později. Základem pro překlad byl Kunderův rukopis, který je ve finském knižním překladu⁹⁰ označen copyrightem s rokem 1983. V Torontu vyšel text dvakrát, v roce 1985 a 1988, na českém trhu poprvé vyšel román až v roce 2006 a ve třetím vydání v roce 2015⁹¹ (ATLANTISb). V roce 2018 vydalo nakladatelství Tympanum audioknihu *Nesnesitelná lehkost bytí* namlouvenou Jiřím Bartoškou.

Fakt, že francouzský překlad byl ze všech „verzí“ vydán jako vůbec první, naznačuje, jakou váhu pro Kunderu francouzská verze měla. Lze se domnívat, že francouzsko-jazyčný text byl pro Kunderu z hlediska čtenářské obce mnohem lukrativnější než česká verze, protože v době, kdy Kundera román psal, už žil trvale ve Francii a v Československu měl zákaz publikovat. Vydaný text si tak mohli přečíst pouze Češi a Slováci, případně cizinci hovořící česky a žijící v emigraci na Západě. Tím se Kunderovi zásadním způsobem omezil počet recipientů, mohl však být v díle zcela otevřený.

Je ale možné, že hlavním důvodem je něco odlišného. Jak píše Michelle Woods ve své studii *Translating Milan Kundera*, Kundera v autorské poznámce k českému vydání *Nesmrtelnosti* v roce 1993 píše, že často vznikly tři verze jeho románů: rukopis, verze ze Sixty-Eight Publishers a definitivní francouzská verze. (Woods 2006, s. 85)

Jak lze vidět z textu výše, překlady měly pro Kunderu zásadní význam, protože právě ony byly hlavním komunikačním jazykem jeho díla se čtenáři. Fakt, že jeho hlavním cílovým publikem budou čtenáři překladů, ale prý ovlivnil způsob jeho psaní. Literární kritik Milan Jungmann ve své stati *Kunderovské paradoxy* Kunderu obviňuje „ze lhaní o jeho minulosti a úmyslného zjednodušování českých dějin kvůli cílovému publiku. Jungmann dále tvrdí, že erotika v jeho románech se objevila kvůli západnímu publiku. Nejzajímavější na článku ale byl Jungmannův výrok o Kunderově sebe prezentaci před novým publikem, v jejímž rámci Kundera vymazal svou literární historii a která vyvrcholila v rozhovorech v 70. a na počátku

⁹⁰ Ve 2. vydání z roku 1988.

⁹¹ V roce 2019 vyšel čtvrtý dotisk 3. vydání s doslovem Květoslava Chvatíka a poznámkou autora. (ATLANTISb)

80. let, jejichž účelem bylo upevnit jeho identitu romanopisce a autora, který se nikomu nezodpovídá.⁹² (Woods 2006, s. 86)

Dokladem tohoto přístupu je například kapitola *Veliký pochod*, která odkazuje na Kunderovu ranou stalinistickou báseň stejného názvu (Woods 2006, s. 91), přičemž v románové kapitole pojednává mj. o komunistickém kýči a Kundera se v ní vyrovnává se svou minulostí.

Kromě obsahové stránky se měl změnit i jazykový styl, jímž své romány psal. Literární teoretik Květoslav Chvatík tvrdí, že v textu záměrně používal slova, která měla jednoznačnější význam, aby se vyhnul nedorozumění v překladu. (Woods 2006, s. 105)

Ze studie Michelle Woods z roku 2006 víme, že Milan Kundera své texty i po vydání měnil, stejně tak měnil i rukopisy, jak potvrdila Kirsti Siraste v interview (s. 18). Lze tedy předpokládat, že ještě než román vyšel v Sixty-Eight Publishers, byl rukopis změněn a výsledný text se liší od textu, který Siraste původně obdržela a z něhož při překladu vycházela. Vezmeme-li však v úvahu, že si s Kunderou dopisovali a že ji zpravoval o změnách, které v textu provedl (Interview 2014, s. 33), je možné, že se upravovaný rukopis přiblížil výslednému publikovanému českému textu. Přestože tak pro mikroanalýzu díla nemáme k dispozici reálný výchozí text, první vydání z Toronta je mu nejbližší.

Kunderův styl je výjimečný, alespoň pokud hovoříme o jeho česky psaných dílech⁹³. Pokud se zaměříme konkrétně na román *Nesnesitelná lehkost bytí*, můžeme konstatovat, že se jedná o román odehrávající se na několika rovinách. Po formální stránce je rozdělený do sedmi částí, které se dále člení na kapitoly. Otevřeně v něm navazuje na náboženská a filosofická díla, v souladu s tezí Chvatíka a Jungmanna ale aluze nejsou nijak skryté, naopak v románu poskytuje (překladaatelům i čtenářům) jasné vodítko.

Co se týče stylové stránky, používá Kundera neutrální jazyk, který není charakteristický svou expresivitou, nýbrž zcela jinými kvalitami – opakováním klíčových

⁹² [...] of lying about his past and of deliberately simplifying Czech history of the consumption of a Western audience. Jungmann further argued that the eroticism of the novel was a product of and aimed at the Western audience. What is most interesting about the article is Jungmann's claim about Kundera's representation of himself to his new audience, in that Kundera did efface his literary past and all it entailed when interviewed in the 1970s and early 1980s in order to consolidate his identity as a novelist and as an author without allegiances.

⁹³ Siraste se v rámci rozhovoru v souvislosti s jazykovou stránkou překladů jeho francouzských děl vyjádřila v tom smyslu, že „už to není Kundera“.

slov⁹⁴, postupným rozvíjením myšlenek do hloubky a různých úhlů pohledu na stejnou problematiku v průběhu celé knihy – postavy vlastně známe od samého počátku, postupně však Kundera poodhaluje jejich motivace a kořeny, které pak dohromady ukazují postavu jinou, než jaká se jevila na začátku, nebo jak ji čtenáři na základě vlastních zkušeností mají tendenci vidět. Často užívá hlavních vět, které skládá za sebe a vytváří dojem úsečného stylu. Používá také relativně velké množství cizích slov.

Nepříliš často se v jeho textu také objeví vypravěč, který ovšem hraje důležitou roli, protože jeho prostřednictvím Kundera otevřeně komunikuje se čtenářem a obsahem svých poznámek dává jasně najevo, že se nejedná o klasickou fikci, ale o specifický druh románu, který má vyzývat čtenáře k zamyšlení nad tématem, nikoli brát autorovo slovo jako daný fakt, a kde čtenáře zve k procesu tvorby románu.

Jestliže známe alespoň v obrysech Kunderův život, je nanejvýš obtížné si paralel směřujících od jeho biografie k románovému ději nevšímát, jak si to Kundera přeje (Woods 2006, s. 145). Jak píše Květoslav Chvatík v doslovu české verze nazvaném *Kunderova planeta nezkušenosti*:

„Od ‚Směšných lásek‘ k ‚Žertu‘ se čtenáři a zejména čtenářky ptají, co je v Kunderově próze výmyslem a co je inspirováno osobní zkušeností. Nejde jen o pouhou zvědavost, jde o legitimní otázku vztahu fikce a intelektuální konstrukce k osobnímu prožitku a jedinečné konkrétné (sic!) zkušenosti ve významové výstavbě Kunderovy prózy. – Kundera odpovídá na tuto otázku velmi přesně a podává přitom jednu z nejvýstižnějších charakteristik románu: ‚Postavy mého románu jsou moje vlastní možnosti, které se neuskutečnily. Proto je mám všechny stejně rád a všechny mne stejně děsí: každá z nich překročila nějakou hranici, kterou jsem já sám jen obcházel. Právě ta překročená hranice (hranice, za kterou končí moje já) mne přitahuje. Teprve za ní začíná tajemství, na které se ptá román. Román není konfesí autora, ale zkoumáním toho, co je lidský život v pasti, kterou se stal svět.‘“ (Chvatík 1984, s. 291)

Čtyři hlavní postavy románu, Tomáš, Tereza, Sabina a Franz, jsou tedy variacemi na ono pověstné *kdyby* a Kunderovou odpovědí (nebo spíše možnou odpovědí) na otázku věčného návratu, kterou v románu do hloubky rozvíjí.

⁹⁴ V případě tohoto románu jsou to *tíže, lehkost, duše, tělo, velký pochod, hovno, kýč, soucit, závrať, síla a slabost*, jak uvádí Jan Blomstedt v předmluvě k finskému překladu románu.

9.3 Překlad

Jak už bylo řečeno, překlad vycházel z rukopisu, což je uvedeno i pod názvem díla v knize – jak ve výtisku 2. vydání z roku 1988, tak v posledním paperbackovém výtisku z roku 2014. Ani rukopis ovšem nebyl konečná verze, jak uvedla v rozhovoru, do rukou dostala úplně prvotní verzi, do které Kundera následně ještě zanášel změny, jak už bylo uvedeno výše.

Přepisování a změny se ovšem nevázaly jenom na „nehotové“ rukopisy, přepisoval i již otištěná díla před dalším vydáním a plně si za svým postojem stál:

„Kundera tvrdí, že přepisování je stejně kreativní jednání jako samotné psaní a autor má naprosté právo zrevidovat a přehodnotit své dílo. Jestliže nějaká část díla není v souladu se zbytkem díla, je autorovou povinností ji vynechat či přepsat: ...estetické tužby neodhalují pouze to, co autor napsal, ale také to, co vyškrtl. Vyškrtnout odstavec vyžaduje ještě více talentu, vytríbenosti a kreativní síly než jeho napsání. [...] když autor hodnotí své dílo, často, veden svými estetickými požadavky, vynechá část, která se mu nelíbí.“⁹⁵ (Woods 2006, s. 63)

Stejně jako přepisoval „původní“ texty, vyžadoval změny i v překladech. (Woods 2006, s. 55) Spolupracoval s překladateli do angličtiny a dbal na to, aby překlad splňoval jeho požadavky⁹⁶. (Woods 2006, s. 56) Práce s ním však kvůli jeho perfekcionismu nebyla jednoduchá, jak se vyjádřili Peter Kussi, překladatel jeho děl do angličtiny, a Uhdeová z nakladatelství Atlantis, kteří upozorňují na to, že velmi dbal na detaily (Kussi) a byl na sebe velmi tvrdý, co se týče zdokonalování výsledného textu (Uhdeová). (Woods 2006, s. 59) Důraz na dokonalou rytmiku a stavbu díla je patrný i z vyjádření Siraste, která tvrdí, že *„Kundera nepoužívá více slov, než je nutné“*. Takto důsledný u svých překladů však Kundera nebyl vždy, podle Siraste s touto kontrolou začal až ve chvíli, kdy zjistil, že francouzský překladatel udělal v textu chybu⁹⁷. (Interview 2014, s. 21)

⁹⁵ Kundera argues that rewriting is as creative an act as writing, and that an author has every right to reconsider and re-evaluate his or her work. If some of the writing or some of the work does not come up to the standard of the rest of the work, then it is the author's duty to omit or rewrite it: „...aesthetic wishes show not only by what an author has written but also by what he has deleted. Deleting a paragraph calls for even more talent, cultivation, and creative power than writing it does. [...] as he assesses his work, and guided by his aesthetic requirements, the author often excludes what doesn't satisfy him.

⁹⁶ V rozhovoru s Olgou Carlisle uvedl, že překladatelé „podvádí“ autory, protože si netroufnou na neobvyklý překlad toho, co je v textu specifické a zvláštní a tuto rovinu nivelizují – bojí se podle něho reakcí kritiky na „špatný“ překlad. Proto věnuje čas a energii opravám překladů. (Carlisle 1986, s. 30)

⁹⁷ Z nahrávky není jasné datum.

V případě finštiny kontrola z jeho strany možná nebyla a Kundera buď Siraste řekl, jak má postupovat (Interview 2014, s. 15), nebo Siraste důvěřoval natolik, že jí při řešení některých sporných míst měl nechávat volnou ruku. (Interview 2014, s. 32) Publikovaný překlad ve finštině pak podle Siraste měněn nikdy nebyl, alespoň ne s jejím vědomím⁹⁸. (Interview 2014, s. 20)

Není sporu o tom, že texty Milana Kundery patří do překladatelsky i čtenářsky náročnější kategorie. Tomu odpovídá i „denní norma“, kterou Siraste při překladu Kundery uplatňovala – činila dvě, maximálně čtyři strany hrubého překladu, který potom v několika verzích zdokonalovala. (Interview 2014, s. 34)

Nesnesitelná lehkost bytí patří ke Kunderovým nejocetovanějším dílům, o čemž svědčí i fakt, že byl vybrán mezi 100 nejvýznamnějších děl uplynulého tisíciletí. (Wiklund 1999) Navzdory tomu, že se svými překladateli komunikoval a překlady si pečlivě hlídal⁹⁹, právě na případu tohoto románu došlo k incidentu, který nesvědčí o dobré redaktorské práci: litevský překlad vyšel, aniž by k tomu podle Siraste Kundera poskytl práva. (Interview 2014, s. 9)

Zajímavá situace vznikla také kolem názvu románu, ať už v češtině, nebo finštině. V roce 1986 Kundera ve svém *Umění románu* (L'art du Roman) napsal, že román *Nesnesitelná lehkost bytí* se měl původně jmenovat *Planeta nezkušenosti* (jak se jmenuje doslov Květoslava Chvatíka) a v románu *Nesmrtelnost* je pasáž, kdy postava Milana Kundery hovoří se svým přítelem Avenariem o tom, že k románu, který píše (*Nesmrtelnost*), by se název *Nesnesitelná lehkost bytí* hodil více než k románu, který se tak skutečně jmenuje. (Woods 2006, s. 67)

Ve finštině o názvu Siraste vedla spor s redaktorem, který prosazoval *Olemisen kestämätön keveys* namísto její, sémanticky odlišné, verze *Olemisen sietämätön keveys*. Sloveso *kestää* totiž znamená *vydržet* či *snést* spíše v časovém slova smyslu, zatímco sloveso *sietää* se obrací spíše ke člověku (či instituci) a jeho preferencím. (Interview 2014, s. 21) Jak dnes víme, Siraste si své řešení obhájila.

⁹⁸ Proto je vydání z roku 1988 vhodné pro mikroanalýzu celého překladu.

⁹⁹ Dodnes nejsou do češtiny přeložena jeho francouzská díla, protože Kundera trvá na tom, že je přeloží sám. (ČTK 2019)

9.4 Analýza textu

Jednou z výzkumných otázek, které jsem si na začátku stanovila, byla: *Jakým způsobem se v překladech zacházelo s politickými narážkami, které se mohly potenciálně stát předmětem (auto)cenzury?* Protože politické narážky jsou součástí reálií, které se v textu vyskytly, je vhodné si rozšířit výzkumnou otázku na **celou oblast reálií**. Stylistickou úroveň a její adekvátnost by mohl zhodnotit úplně a do hloubky posoudit pouze rodilý mluvčí daného jazyka, proto se v této analýze budu soustředit výhradně na obsahovou stránku překladu.

Cílem této analýzy je tedy zjistit, jak překladatelka postupovala v případech, kdy se ve výchozím textu vyskytly reálie, mezi něž patří mj. politické narážky, vlastní jména, intertextuální narážky či cizí jazyky. V případě románu Milana Kundery se jedná např. o historická fakta a Kunderův postoj k nim, ale také další kulturní a společenské jevy – školství, oslavy a také záležitosti každodenního života.

9.4.1 Politické narážky

Kundera v textu otevřeně mluví o invazi, vpádu vojsk, odboji, okupaci, emigraci nebo československých socialistických institucích a dokumentech. Rozebírá také komunismus a jeho filosofické základy, hovoří i o Stalinovu synovi (v souvislosti s Bohem, jak uvidíme níže).

Všechny tyto reálie se mohly potenciálně stát „nebezpečným“ materiálem, který by mohl ohrozit vztahy se Sovětským svazem. Kundera se totiž k těmto historickým událostem staví jednoznačně negativně, o posrpnových událostech týkajících se Alexandra Dubčeka mluví jako o odvrácení:

„Často se jí vracel na mysl projev, který pronesl do rádia Dubček po svém návratu z Moskvy. Zapomněla už docela na to, co říkal, ale slyšela pořád jeho třesoucí se hlas. Myslíla na něho: cizí vojáci ho zatkli, hlavu samostatného státu, v jeho vlastní zemi, odvěkli ho, drželi čtyři dny někde v ukrajinských horách, naznačovali mu, že ho zastřelí, jako to udělali dvanáct let předtím jeho maďarskému předchůdci Imre Nagyovi, pak ho převezli do Moskvy, poručili, aby se vykoupal, oholil, oblékl, uvázal kravatu, oznámili, že už není určen k popravě, nařídili, že se musí nadále pokládat za hlavu státu, posadili za stůl proti Brežněvovi a donutili ho jednat.“ (Kundera 1985a, s. 69)

Jak ale víme, vpád vojsk Varšavské smlouvy vyvolal ve Finsku solidární reakci, lidé dokonce na podporu Československa vyšli do ulic demonstrovat. Tyto události zůstaly v překladu zachovány tak, jak byly autorem míněné. Například úryvek o Dubčekovi:

„Usein hänen mieleensä nousi puhe, jonka Dubček oli pitänyt Moskovasta palattuaan radiossa. Vaikka hän oli unohtanut sen sisällön, hän kuuli yhä Dubčekin värisevän äänen ja ajatteli Dubčekia.

Vieraat sotilaat olivat vanginneet itsenäisen valtion päämiehen hänen omassa maassaan ja vieneet hänet pois, pitäneet häntä neljä päivää jossain Ukrainan vuorilla ja vihjailleet ampuvansa hänet samalla tavoin kuin olivat ampuneet kahtatoista vuotta aiemmin hänen unkarilaisen edeltäjänsä Imre Nagyn. Sitten he olivat vieneet hänet Moskovaan, käskeneet hänen kylpeä, ajaa partaansa, pukeutua ja panna solmion kaulaansa, ilmoittaneet hänelle ettei häntä teloitettaisikaan, käskeneet hänen pitää itseään yhä valtion päämiehenä, istuttaneet hänet pöydän ääreen Brežneviä vastapäätä ja pakottaneet neuvottelemaan.“ (Kundera 1988, s. 99)

Stejně uchovává ducha textu také v dalších pasážích o Dubčekovi. V tomto úryvku lze také vidět několik dalších věcí příznačných pro překlad, které se týkají syntaktické stránky, totiž že Siraste volně zachází se syntaktickým rozložením originálu – věty podle svého uvážení spojuje a rozděluje, nezřídka také doplňuje syntaktické vztahy a sdělení zlogičťuje (což může být do jisté míry dané i vlastnostmi finštiny jako jazyka). Vzhledem k rozsahu v rámci celého díla je pravděpodobné, že se nejedná o změny, které v textu posléze provedl Kundera, ale o překladatelský zásah.

Lze si také všimnout, že Siraste zachovává hlásky s háčkem u českých jmen – stejně se tomu děje u Tomáše, kde zachovává i dlouhou hlásku „á“, a u Antonína Dvořáka a Leoše Janáčka, kde zůstaly zachovány hlásky „ř“, „č“ i „á“¹⁰⁰. Prezident Novotný je ovšem psán jako Novotny. Tyto hlásky nejsou pro finštinu typické, vyskytují se v ní pouze výjimečně, kupříkladu v případě názvu našeho (i bývalého) státu: Tšekki / Tšekkoslovakia. „Ž“ je hláska stejně atypická, Siraste však zachovává finský úzus, Leonid Iljič Brežněv se ve Finsku píše jako Leonid Iljitš Brežnev. Ve výskytu hlásek s háčkem ve finštině jistě můžeme vidět nemalý vliv slovanských jazyků.

Dalším slovem s politickým zabarvením je **emigrace**. V češtině má dodnes jasné konotace k období diktatur: socialismu, případně nacismu. Samotné slovo však znamená

¹⁰⁰ V textu jsou uvedena pouze příjmení.

vystěhovat se pryč ze země, pro politickou emigraci se používá i termín *exil*, *exulant*. Finský překlad operuje se slovesem *muuttaa*, které podle finského výkladového slovníku *Kielitoimistonsanakirja* (Kotimaisten kielten keskus 2004–2019) znamená *přestěhovat se, stěhovat*.

„A nevádí ti,“ ptal se Tomáš, „že Sabina **emigrovala** také do Švýcarska?“ [...] Tomáš proto přijal Terezinu **touhu po emigraci** jako viník přijímá rozsudek. Podrobil se mu [...]“ (Kundera 1985a, s. 30)

„Eikö sinua kiusaa, että Sabinakin on **muuttanut** Sveitsiin?“ kysyi Tomáš. [...] Siksi Tomáš hyväksyi Terezan **muuttohalun** kuin syyllinen tuomionsa: hän alistui siihen. (Kundera 1988, s. 42–43)

V českém textu vidíme, že v druhé větě chybí čárka. Není to jediná podobná chyba v české verzi. Zaměřme se ale nyní na samotné sloveso. Ve finštině se v souvislosti se stěhováním ze země používá např. výraz *maastamuutto*, tedy doslova vystěhování ze země, patrně však nemá stejné politické zabarvení jako v češtině. Jan Blomstedt v předmluvě používá slovo *emigrantti* a *emigroitua*, patrně se tedy v případě Siraste spíše jedná o snahu využívat domácí slovní zásobu namísto přejaté, byť je to na úkor intenzity výrazu a výrazné ochuzení jeho významu, tedy Popovičovu nivelizaci.

V románu se hovoří také o **invazi**, např. v následujících úryvcích:

„Měla štěstí, že její výstava obrazů tam byla zahájena týden před ruskou **invazí**, takže [...] Věřila, že po tom, co zažila ve dnech **invaze**, nebude už malicherná, stane se dospělá, moudrá, silná, ale přecenila se.“ (Kundera 1985a, s. 30–31)

„Ystävättären onneksi tämän sikäläinen näyttely oli avattu viikkoa ennen kuin venäläiset **vyöryivät** tšekien maahan. [...] Ja uskonut, ettei hän kaiken venälaisten **maahanvyörymisen** päivinä kokemansa jälkeen olisi enää koskaan pikkumainen vaan kasvaisi aikuiseksi, olisi viisas ja voimakas. Mutta hän oli yliarvioinut itsensä.“ (Kundera 1988, s. 44–5)

„Řekl jsem již, že ruská **invaze** nebyla jen tragédie, ale též slavnost nenávisti plná podivné (a nikdy nikomu již nevysvětlitelné) euforie.“ (Kundera 1985a, s. 65)

„*Olen jo sanonut, ettei venäläisten **maahantunkeutuminen** ollut vain murhenäytelmä vaan myös omituisen (ja ainiaan selittämättömäksi jäävän) eurofian täyttämä vihan juhla.*“ (Kundera 1988, s. 94)

„*Nikdo té větě nerozuměl a i mně dělá jisté potíže vysvětlit, co vlastně chtěla Tereza říci, když přirovnala nudistickou pláž k ruské **invazi**.*“ (Kundera 1985a, s. 66)

„*Toiset eivät ymmärtäneet hänen lausettaan, ja minunkin on tavallaan vaikea selittää, mitä hän itse asiassa tarkoitti rinnastaessaan nudistirannan venäläisten **maahantunkeutumiseen**.*“ (Kundera 1988, s. 96)

Siraste použila pro tentýž výraz dva finské, přičemž druhý použitý více odpovídá významu, který se za invazi skrývá, tedy násilný vstup. Sloveso *vyöryä* podle *Kielitoimistonsanakirja* (Kotimaisten kielten keskus 2004–2019) znamená valit se, padat (ve velkém množství). Zde tedy došlo jak k výrazové shodě, tak k nivelizaci.

Výrazem z podobného ranku je **okupace**. To v češtině vyjadřuje kromě samotného vpádu vojsk také postoj mluvčího, konkrétně nesouhlasný postoj mluvčího s tímto aktem. Vzpomeňme si na narativ, který vpád vojsk Varšavské smlouvy označoval za bratrskou pomoc.

„*Ostatně strávila všech sedm prvních dnů **okupace** v jakési extázi, která se podobala téměř štěstí.*“ (Kundera 1985a, s. 28)

„*Tereza oli muuten elänyt **miehityksen** seitsemän ensimmäistä päivää eräänlaisessa onnea lähenevässä hurmiossa, [...].*“ (Kundera 1988, s. 41)

Překladatelka konzistentně v celém překladu používá výrazu *miehitys*, resp. sloveso *miehitää*, jejichž význam je tentýž jako v případě češtiny, došlo k výrazové shodě, stejně jako v následujícím případě.

V textu narazíme i na manifestace, jejichž překlad plně odpovídá významu:

„*Proto, dokud žil v Paříži, chodil tak rád na **manifestace**.*“ (Kundera 1985a, s. 93)

„*Siksi hän kävi Pariisissa asuessaan kernaasti **mielenosoituksissa**.*“ (Kundera 1988, s. 131)

Do oblasti politiky, resp. politických reálií, lze zařadit také socialistické instituce a dokumenty. V textu se zmiňuje komunistický Svaz mládeže:

„Jenomže Sabinu otec posílal nejprve do kostela a pak ji on sám ze strachu nutil, aby chodila do komunistického **Svazu mládeže**.“ (Kundera 1985a, s. 92)

„Lähetettyään Sabinan ensin kirkkoon säikky isä passitti hänet myöhemmin kommunistiseen **nuorisoliittoon**.“ (Kundera 1988, s. 131)

Ve Finsku v té době¹⁰¹ neexistovala odpovídající organizace, existovaly ale jiné s tímž názvem (a jiným zaměřením), například *Karjalainen Nuorisoliitto* založený v roce 1980 (Karjalainen Nuorisoliitto ry). Aniž by došlo k záměně za existující organizaci, nemohla tedy Siraste převést název názvem. Použití malého písmene (byť se jedná o doslovný překlad) indikuje spíše vysvětlivku, tedy substituci.

Situace je jiná v případě petice *Dva tisíce slov*, která vznikla v době Pražského jara a kterou podepisovaly významné osobnosti veřejného života i běžní občané. Zde se jedná o název, který ve Finsku nemohl být zavádějící, na druhou stranu by čtenářům pravděpodobně mnoho neřekl. Nejspíš proto ho v překladu najdeme rovněž s malým písmenem, ovšem nyní s kurzívou, která signalizuje, že se jedná o název (přesto by finský výraz jako doslovný překlad neexistující reálie spadl do oblasti substituce). Je však třeba zdůraznit, že Kundera tento fakt graficky nijak nenaznačuje.

„Tento text byl nahrazen českým textem: ‚Občane, ty jsi také podepsal **dva tisíce slov**?‘

*Byl to výborný žert! **Dva tisíce slov** byl první slavný manifest z jara roku 1968, v němž se vyzývalo k radikální demokratizaci komunistického režimu.*“ (Kundera 1985a, s. 192)

„*Piirroksessa se oli korvattu sanoilla: ‚Kansalainen, joko olet allekirjoittanut **kaksituhatta sanaa**?‘*

*Mainio pila! **Kaksituhatta sanaa** oli vuoden 1968 kevään ensimmäinen kuulu manifesti jossa vaadittiin kommunistihallinnon radikaalia demokratisointia.*“ (Kundera 1988, s. 266)

V textu najdeme odkazy nejen na české reálie, ale také na sovětské, tentokrát i v souvislosti s náboženstvím:

¹⁰¹ Ve Finsku existoval Finský komunistický svaz mládeže (Suomen kommunistinen nuorisoliitto, SKNL), fungoval však v letech 1925-1936, poté byl zakázán. (Parkkari 1970) V roce 2000 byl založen Kommunistinen Nuorisoliitto (KomNL), který ale ukončil svou činnost v roce 2019. (Vallankumousta odotellessa, 2012)

„Teprve v roce 1980 jsme se mohli dočíst v Sunday Times, jak zemřel Stalinův syn Jakov. Jako zajatec v německém táboře za druhé světové války byl ubytován dohromady s anglickými důstojníky. Měli společný záchod. Stalinův syn ho nechával znečištěn. Angličanům se nelíbilo dívat na záchod pomazaný hovnem, i když to bylo hovno syna tehdy nejmocnějšího muže světa. Vytkli mu to. Urazil se. Vytýkali mu to znovu a znovu, nutili ho, aby záchod očistil. [...] Stalinův syn nemohl snést ponížení. Volaje k nebi strašlivé ruské nadávky, rozběhl se k elektrinou nabitým drátům, které obepínaly tábor. Dopadl na ně. Jeho tělo, které už nikdy neznečistí Angličanům záchod, na nich zůstalo viset.

Stalinův syn to neměl lehké. Jeho otec ho zplodil se ženou, kterou potom podle všech známek zastřelil. Mladý Stalin byl tedy zároveň synem Božím (neboť jeho otec byl uctíván jako Bůh), ale zároveň jím byl zavržen. Lidé se ho báli dvojnásob: mohl jim ublížit svou mocí (byl přece jen Stalinův syn) i svou přízní (otec mohl trestat místo zavrženého syna jeho přátele).“ (Kundera 1985a, s. 221)

„Vasta vuonna 1980 saatoimme lukea Sunday Timesista, miten Stalinin poika Jakov kuoli. Jäätyään toisessa maailmansodassa saksalaisten vangiksi hän oli joutunut leiriin, jossa oli myös englantilaisia upseereita. Stalinin poika tahri heidän yhteisen käymälänsä Englantilaiset eivät katselleet paskan tahrimea käymälää suopein silmin, vaikka paska olikin peräisin maailman silloisista mahtajista mahtavimman pojasta. He soimasivat häntä ja hän loukkaantui. He soimasivat häntä kerran toisensa jälkeen ja pakottivat hänet siivoamaan käymälän. [...] Stalinin poika ei kestänyt nöyryytystä. Huudellen taivaita kohti kohoavia hirvittäviä venäläisiä kirouksia hän juoksi leiriä kiertävää sähköistettyä aitaa päin, heittäytyi sen piikkilankoja vasten. Hänen ruumiinsa, joka ei enää koskaan tahrisi englantilaisten käyttämää käymälää, jäi roikkumaan niistä.

Stalinin pojalla ei ollut helppoa. Hänen äitinsä oli nainen jonka hänen isänsä kaikista merkeistä päätellen myöhemmin tapatti. Nuori Stalin oli samanaikaisesti Jumalan poika (sillä hänen isäänsä palvottiin Jumalana) ja hylkiö (isäänsä hylkäämä). Ihmiset pelkäsivät häntä kaksin verroin: hän saattoi vahingoittaa heitä vallallaan (olihan hän Stalinin poika) ja mielisuosiollaan (isä saattoi rangaista hylkimäänsä pojan sijasta tämän ystäviä). (Kundera 1988, s. 303–4)

Také v tomto úryvku najdeme více míst, která si zaslouží pozornost. Stejně jako v případě dokumentu *Dva tisíce slov* jsou i noviny *Sunday Times* uvedené kurzívou, čímž překlad indikuje, že se jedná o název. Podobný postup Siraste uplatňuje i u cizích slov, jak

uvidíme níže. V druhém odstavci je Stalin srovnáván s Bohem, Kundera tady naráží nejen na kult osobnosti, který si Stalin kolem sebe záměrně budoval, ale také na obecné chápání vůdců v diktaturách a strach, který jim pomáhá vládnout. Překlad přesně převádí tento význam do finštiny, jedná se o výrazovou shodu.

Přesto tady došlo k několika posunům. Výraz *zastřelil* byl nahrazen obecnějším (niveleovaným) *tapatti*, tedy *zabil*, resp. *nechal zabít*. Druhým posunem je překlad věty „*byl ubytován dohromady s anglickými důstojníky*“. Siraste ho překládá méně familiárním „*oli joutunut leiriin, jossa oli myös englantilaisia upseereita*“.

Můžeme si také všimnout spojených vět v překladu namísto úsečných krátkých sdělení v českém textu.

Kromě narážek na Stalina a jeho syna se Kundera obrací i k **historickým momentům**, za něž Rusko, potažmo Sovětský svaz, nesl zodpovědnost (a do jisté míry přirovnává vpád okupačních vojsk ke zmíněným zločinům):

„*Všechny předchozí zločiny ruské říše se děly přikryty diskrétním stínem. **Deportace půl miliónu Litevců, zavraždění statisíců Poláků, likvidace krymských Tatarů**, to všechno zůstalo v paměti bez fotografických dokumentů a tedy vlastně jako cosi nedokazatelného, co bude dříve či později prohlášeno za mystifikaci. Naproti tomu **přepadení Československa** v roce 1968 je celé vyfotografováno a nafilmováno, uloženo v archívech celého světa.*“ (Kundera 1985a, s. 64–5)

„*Kaikkia Venäjän valtakunnan aiempia rikoksia suojaava hienovarainen varjo. **Miljoonan liettualaisen karkotus, satojentuhansien puolalaisten murhaaminen ja Krimin tataarien likvidointi** tosin muistetaan, mutta niistä ei ole valokuvia. Niinpä ne ovat oikeastaan jotenkin todistamattomia, tapahtumia jotka hämärrytetään aikaa myöten uskotelluiksi. Sitä vastoin **Tšekkoslovakiaan vyöryminen** vuonna 1968 on kauttaaltaan valokuvattu, filmattu ja tallennettu koko maailman arkistoihin.*“ (Kundera 1988, s. 93)

Překlad reálií týkajících se citlivých historických okamžiků spojených s ruskou velmocí plně odpovídá českému významu, je zde tudíž výrazová shoda. O slovesu *vyöryä*, z něhož je odvozené slovo *vyöryminen*, už byla řeč výše – chybí u něho onen násilný aspekt, který najdeme u českého slovesa *přepadnout*, resp. slovesného substantiva *přepadení*.

Posledním příkladem, který zde uvedu, je výraz **ruská policie**:

„Myslila na dny, kdy fotografovala tanky. Bláhoví, domnívali se, že riskují život pro vlast, a zatím, aniž to věděli, pracovali pro **ruskou policii**.“ (Kundera 1985a, s. 130)

„...hän ajatteli päiviä jolloin hän oli kuvannut panssarivaunuja. Mitä hölmöläisiä he olivatkaan olleet kuvitellessaan vaarantavansa elämänsä isanmaan puolesta! Tietämättään he olivat palvelleet **vieraan vallan** poliisia.“ (Kundera 1988, s. 179)

Výraz *ruská policie* byl nahrazen výrazem *vieras valta*, cizí mocnost. Z předchozího kontextu je sice zřejmé, že se jedná o ruskou policii, přesto se překlad tomuto termínu vyhnul, což by naznačovalo výrazovou ztrátu. Je ale také možné, že Kundera toto místo posléze změnil.

9.4.2 Reálie vázané na kulturu a společnost

V textu se vyskytuje řada reálií, které mohou být pro finského čtenáře bez kontextu nesrozumitelné. Jednou z nich je třeba socialistické **družstvo** (JZD):

„Oženil se s ní, stal se traktoristou v **družstvu**, [...].“ (Kundera 1985a, s. 245)

„Mentyään tytön kanssa naimisiin hän ryhtyi **osuustilan** traktorinkuljettajaksi.“ (Kundera 1988, s. 342)

„Ale pak se z vesnic udělala velká **družstevní** továrna a krávy prožívaly celý svůj život na dvou čtverečních metrech v kravínu.“ (Kundera 1985a, s. 263)

„Mutta sitten kylistä tehtiin suuria **yhteisomistettuja** tehtaita ja lehmät pantiin viettämään koko elämänsä niille navetassa rajatulla kahden neliömetrin alalla.“ (Kundera 1988, s. 364)

Družstva ve stejné podobě jako v Československu v tehdejší Finsku neexistovala¹⁰². Siraste v překladu použila dva různé výrazy, oba dva lze považovat za formu vysvětlení (substituci): *osuustila*, volně přeloženo jako podílový majetek, *yhteisomistettu*, volně přeloženo jako ve společném vlastnictví.

Dalším důležitým bodem v překladu je **školství**. Finsko a československé školství jsou velmi rozdílné a nelze nalézt překladový ekvivalent 1:1. To je vidět i v překladu tohoto románu.

¹⁰² Jejich existenci se nepodařilo dohledat.

„Sabina si vzpomněla, jak po komunistickém převratu byly v Čechách všechny zámky znárodněny a proměněny v **učňovská učiliště**, v domovy důchodců, ale také v kravíny.“ (Kundera 1985a, s. 102)

„Sabina muisti miten kommunistien valtaantulon jälkeen tšekien maan kaikki linnat oli kansallistettu ja muutettu **kouluiksi** ja vanhainkodeiksi tai jopa navetoiksi.“ (Kundera 1988, s. 142)

„Ve stejné době studovala dvacetiletá Sabina **Akademii výtvarných umění**.“ (Kundera 1985a, s. 229)

„Samaan aikaan kaksikymmenvuotias Sabina opiskeli **Taideakatemiassa**.“ (Kundera 1988, s. 316)

V prvním případě překladatelka učňovská učiliště zobecnila (Popovičovými slovy nivelizovala) na *školu*, což nijak nepoškodilo výpovědní hodnotu věty a je z hlediska překladatele, který nechce dlouze vysvětlovat v textu ojedinělou realii, logickým krokem. Ve druhém případě se jedná o substituci, přiřazení konkrétní finské instituce jako ekvivalent pražské AVU. Instituce se ovšem nezabývá výukou, jako je tomu u AVU, ale podporou umění (Suomen taideakatemia, 2012–2019). Proto je takový překlad spíše zavádějící. Je však třeba brát v úvahu, že v době, kdy Siraste text překládala, neměla k dispozici internet a její přístup k informacím byl komplikovanější než v dnešní době. Nemuselo tedy jít nutně o záměr.

Stejně tak doslovný překlad **gymnázia**:

„Matka ji vzala z **gymnasia** a ona pracovala od patnácti let jako číšnice a všechno, co vydělala, jí odevzdávala.“ (Kundera 1985a, s. 45)

„Äidin otettua hänet **kymnaasista** hän rupesi viisitoistavuotiaana tarjoilijaksi ja antoi äidille kaikki ansionsa.“ (Kundera 1988, s. 63)

Pokud bychom vůbec mohli srovnat školský systém v Československu a Finsku, mohli bychom naše gymnázia přirovnat k institucím, které se v současném Finsku nazývají *lukio*. *Kymnaasi* je zastaralý tvar označující pravděpodobně podobnou instituci, i když vzhledem k tomu, že instituce s tímto názvem přestala existovat v roce 1872, se to těžko posuzuje (Launonen 2012). Je možné, že Siraste použila tento výraz, aby zabránila identifikaci s dobovou finskou institucí.

Jednou z opakujících se reálií je oslava prvního máje.

„[...] jinak řečeno, komunistický kýč. Jeho modelem je slavnost zvaná **první máj**.“ (Kundera 1985a, s. 226)

„*Toisin sanoen kommunistinen kitsch. Sen malli on vappujuhla.*“ (Kundera 1988, s. 311)

Na prvního května, u nás svátek práce, se ve Finsku taktéž koná oslava, má však jinou podobu než socialistické první máje. Byť se svým děním částečně překrývají – na *vappu*, finský první máj, se taktéž konají průvody, účast však podle všeho nebyla povinná a svůj průvod měli kromě různých politických stran a studentů třeba i věřící – nejedná se podle všeho o zcela identické (ideologické) oslavy. Kromě průvodů se k *vappu* vztahují projevy nebo pikniky a další zábava – hudební představení (Himberg, Rytsä 2009). Je tedy pravděpodobné, že finský čtenář bude mít s *vappu* spojené jiné konotace než český s prvním májem.

Další reálií je výraz pro budovu – **činžák**. Ten je ve své podstatě nájemní dům, což Siraste ve svém překladu přesně vystihla:

„*Vyšel z předsíně na chodbu (společnou chodbu **činžovního domu**) a zavřel před ní dveře.*“ (Kundera 1985a, s. 19)

„*Tomáš siirtyi eteisestä käytävään (**vuokratalon** porraskäytävään) ja sulki oven tytön edestä.*“ (Kundera 1988, s. 28)

Siraste používá také výraz *vuokrakasarmi* (Kundera 1988, s. 195), který významu taktéž odpovídá.

Se socialistickou architekturou souvisí výraz **sídlště**. Sídlště československého typu ve Finsku nenajdeme, stejně tak osamoceně stojící takto vysoké domy. Překlad je nepřesný, až chybný. *Lähiö* totiž znamená spíše předměstí:

„*Šli právě kolem **sídlště**, kde na velkých plochách mezi domy si lidé udělali drobná políčka a zahrádky.*“ (Kundera 1985a, s. 144)

„*He ohittivat juuri **lähiötä** jonka talojen väliin ihmiset olivat laittelleet kasvimaita.*“ (Kundera 1988, s. 202)

Zajímavým případem je **rohlík**. Bílé pečivo v typickém tvaru se ve Finsku neprodává, Siraste se ho proto snažila přiblížit čtenáři alespoň pomocí tvaru. Neupřesňuje však, že se jedná o pečivo.

*„Nakoupila tam mléko, chléb, máslo a jako vždycky jeden **rohlík** pro něho. Šel zpátky vedle ní a **rohlík** nesl v hubě. [...] Doma si lehl s **rohlíkem** na práh pokoje a čekal, až si ho Tomáš všimne, přikrčí se, začne vrčet a bude předstírat, že mu chce **rohlík** vzít. Tak tomu bylo každý den: aspoň pět minut se spolu honili po bytě, než Karenin zalezl pod stůl a **rohlík** rychle sežral.“* (Kundera 1985a, s. 121)

*„Tereza osti kaupasta maitoa, leipää, voita ja Kareninin **vakiosarven**. Kotimatkan koira kulki hänen vierellään, **sarvi** suussa. [...] Kotona se kellahti **sarvineen** huoneen kynnykselle odottamaan että Tomáš huomaisi sen, kävisi kyyryyn, alkaisi murista ja teeskennellä nappaavansa sen **sarven**. Näin tapahtui joka päivä: ainakin viisi minuuttia Tomáš ja Karenin lennättivät toisiaan, kunnes koira työntyi pöydän alle ja hotkaisi kiireesti **sarven**.“* (Kundera 1988, s. 166)

Reálie neexistující ve finštině se překladatelka rozhodla řešit substitucí – vysvětlujícím řešením či výrazem připodobňující tvar. Do oblasti potravin se řadí také *slivovice* (s. 179), který Siraste převedla výrazem *luumuvii*, švestková pálenka.

9.4.3 Vlastní jména

Překladatelka v rozhovoru uvedla, že geografické názvy, které Kundera ve svých románech uvádí, např. Vinohradská ulice v Praze, podrobila doslovnému překladu, protože jinak by finskému čtenáři nedávaly smysl. Přesně tento postup můžeme vysledovat například v následujícím úryvku:

*„Došla na **Staroměstské náměstí** s přísným **Týnským chrámem** a barokními domy vystavěnými do nepravidelného čtyřúhelníku. Stará radnice ze čtrnáctého století, která kdysi zabírala celou jednu stranu náměstí, byla už dvacátý sedmý rok v sutinách. **Varšava, Drážďany, Berlín, Kolín, Budapešť** byly strašlivě zničené poslední válkou, ale jejich obyvatelé si je pak znovu vystavěli a většinou pečlivě rekonstruovali staré historické čtvrti. Pražané se cítili méněcenni před těmito městy. Jediná slavná budova, kterou jim válka zničila, byla **Staroměstská radnice**.“* (Kundera 1985a, s. 125)

*„Tereza tuli **Týnin tuomiokirkon** ja barokkitalojen reunustamalle, epäsäännöllisen nelikulmaiselle **Vanhankaupungin torille**. Vanha, neljännellätöista vuosisadalla rakennettu*

raatihuone, joka oli aikanaan täyttänyt yksin torin yhden laidan, oli ollut jo lähes kaksikymmentäseitsemän vuotta raunioina. Varsovan, Dresdenin, Berliinin, Kölnin ja Budapestin asukkaat olivat jälleenrakentaneet viime sodan kauhistuttavasti hävittämät kaupunkinsa ja entisöineet suurimmaksi osaksi ja huolellisesti niiden historialliset kaupunginosat. Prahalaiset kärsivät heidän rinnallaan alemmuudentunteesta. Sota oli tuhonnut heiltä yhden ainoan kuuluisan rakennuksen, Vanhankaupungin raatihuoneen.“ (Kundera 1988, s. 171)

V případě názvů měst je zjevné a logické, že je přizpůsobila finskému úzu, aby mohl finský čtenář okamžitě rozeznat, o která města se jedná. Ani u českých reálií není pochyb o motivaci překladatelky – tkví za ní snaha co nejvíce přiblížit obsahovou stránku názvu památky či místa. Místo (skryté) vysvětlivky proto přistoupila rovnou k doslovnému překladu, který ovšem může ztížit případné pátrání po památkách, o nichž Kundera píše. Vzhledem k tomu, že se nejedná o překlad průvodce, ale krásné literatury, je však tento krok legitimní. Ukazuje nicméně, Touryho terminologií, na tendenci *přijatelnosti*.

U geografických názvů však nepostupovala vždy výhradně překladem, jak je vidět na příkladu následujícího úryvku:

„Tentokrát se však bála usnout, protože v deset hodin chtěla jít do sauny v dřevěné plovárně na žofinském ostrově.“ (Kundera 1985a, s. 123)

„Tällä kertaa hän ei kuitenkaan uskaltanut nukahtaa, sillä hänen oli ehdittävä kymmeneksi Žoviinin saaren jokiuiimalan saunaan.“ (Kundera 1988, s. 169)

Pomineme-li fakt, že ve finštině chybí charakteristika plovárny, tedy to, že je dřevěná (vzhledem k tomu, že dřevěné stavby, ať už spojené s tímto účelem, či nikoliv, jsou ve Finsku běžné, překladatelka možná usoudila, že převod tohoto slova je nadbytečný), ve finštině je doplněná vysvětlivkou, která upozorňuje, že se jedná o plovárnu u řeky. Českému čtenáři je tento fakt zjevný, netřeba ho explicitně vyjadřovat, finský čtenář pravděpodobně nemá nejmenší tušení, kde se Žofín nachází. Na straně 173 finského překladu se ovšem nachází **Vltava** bez vysvětlení, že se jedná o řeku. Tato znalost tedy pravděpodobně byla celkem očekávatelná.

U názvů institucí postupovala překladatelka nekonzistentně. *Akademii výtvarných umění*, o které byla řeč výše, Siraste převedla jako název, zatímco v následující ukázce zvolila spíše vysvětlení, jak můžeme usuzovat z malého písmene:

„Četl v té době jako všichni intelektuálové týdeník vydávaný v nákladu kolem 300.000 výtisků **Svazem českých spisovatelů**, který si vytvořil značnou autonomii uvnitř režimu a mluvil o věcech, o nichž jiní veřejně mluvit nemohli.“ (Kundera 1985a, s. 161)

„Hän luki tuohon aikaan kaikkien älymystöön kuuluvien tapaan **tšekkikirjailijoiden liiton** julkaisemaa viikkolehteä jonka painosmäärä lähenteli kolmeasataatuhatta. Melkoisen hallinnonsisäisen autonomian hankkinut lehti puuttui asioihin joista muut eivät rohjenneet puhua julkisesti.“ (Kundera 1988, s. 227)

Kromě překladu názvu instituce si můžeme všimnout také převodu číslovky slovním prepisem, díky čemuž text na první pohled působí plynuleji. Dále je to také dělení vět, v tomto případě rozdělení českého souvětí s vedlejší větou – tento přístup, ať už při spojování dvou (či více) vět, nebo rozdělování souvětí s hlavními či vedlejšími větami, je charakteristický pro celý překlad románu.

9.4.4 Intertextuální narážky

Kundera zhusta odkazuje na další umělecká, filosofická díla a Bibli, nikoli však skrytě, ale zcela otevřeně.

„To je důvod, proč Nietzsche nazýval myšlenku věčného návratu nejtěžším břemenem (*das schwerste Gewicht*).“ (Kundera 1985a, s. 10)

„Siksi Nietzsche kutsuikin ainaisen palautumisen ajatusta taakoista raskaimmaksi (*das schwerste Gewicht*).“ (Kundera 1988, s. 15)

„Tuto otázku si kladl Parmenides v šestém století před Kristem. Viděl celý svět rozdělen na dvojice protikladů: světlo – tma; jemnost – hrubost; teplo – chlad; bytí – nebytí.“ (Kundera 1985a, s. 11)

„Tätä kysyi itseltään Parmenides kuudennella vuosisadalla ennen Kristusta. Hän näki koko maailman jaettuna vastapareihin: valo – pimeys, karkeus – hienous, lämpö – kylmyys, oleminen – olemattomuus.“ (Kundera 1988, s. 15–6)

„Hned na začátku Genesis je psáno, že Bůh stvořil člověka, aby mu svěřil vládu nad ptactvem, rybami i živočichy. Ovšem Genesis sepsal člověk a nikoli kůň.“ (Kundera 1985a, s. 259)

„Ensimmäisen Mooseksen kirjan alussa kerrotaan Jumalan sanoneen luomilleen ihmisille: Vallitkaa meren kalat ja taivaan linnut ja kaikki maan päällä liikkuvat eläimet.

Ensimmäinen Mooseksen kirja on kuitenkin ihmisen eikä hevosen kirjoittama.“ (Kundera 1988, s. 360)

„Už v Genesis svěřil Bůh člověku vládu nad živočichy, ale můžeme to pochopit tak, že mu ji jen propůjčil.“ (Kundera 1985a, s. 261)

„Luomiskertomus sanoo Jumalan antaneen ihmiselle vallan hallita eläimiä. Voimme kuitenkin käsittää asian niin että Jumala antoi meille tuon vallan vain lainaksi.“ (Kundera 1988, s. 362)

U posledních dvou uvedených příkladů je vidět, že Siraste použila pro tentýž výraz dvojího překladu, *Mooseksen kirja* a *luomiskertomus*. Název *Genesis* ve finštině existuje, jedná se proto o určitý posun, za nímž může být i třeba snaha vyhnout se cizímu slovu, když existuje slovo finské. Zajímavé také je, že namísto aluze Siraste mnohem přesněji cituje příslušný verš z Bible: *„Ja Jumala sanoi: ,Tehkäämme ihminen kuvaksemme, kaltaiseksemme; ja vallitkoot he meren kalat ja taivaan linnut ja karjaeläimet ja koko maan ja kaikki matelijat, jotka maassa matelevat.*““ (Raamattu.fi) Narážky na Bibli se nacházejí také na straně 250 českého textu, 350 finského.

Zajímavé je také využití cizích jazyků, opět s vysvětlením, takže je zřejmé, že Kundera nepočítá s tím, že by jeho čtenáři mluvili několika cizími jazyky (jako on) a uměli si vše odvodit sami.

„Všechny jazyky vycházející z latiny utvářejí slovo soucit z předpony sou- (com-) a ze slova, které znamenalo původně utrpení (com-passion). Do jiných jazyků, například do češtiny, do polštiny, do němčiny, do švédštiny, se toto slovo překládá substantivem složeným z předpony stejného významu následované slovem ,cit‘ (česky: sou-cit; polsky: współ-czucie; německy: Mit-gefühl; švédsky: med-känsla).

V jazycích vycházejících z latiny slovo soucit (com-passion) znamená: nemůžeme se s chladným srdcem dívat na utrpení druhého; nebo: máme účast s tím, kdo trpí. Z jiného slova, z francouzského pitié (z anglického pity, z italského pietà atd.), které má přibližně stejný význam, se ozývá dokonce jakási shovívavost vůči tomu, kdo trpí. Avoir de la pitié pour une femme znamená, že jsme na tom lépe než žena, že se k ní skláníme, snižujeme.“ (Kundera 1985a, s. 23–24)

„Kaikki latinalaisperäiset kielet muodostavat myötätuntoa tarkoittavan sanan liittämällä ,myötä‘-etuliitteen alun perin kärsimystä tarkoittaneeseen sanaan (compassion).

Muissa kielissä, esimerkiksi tšekissä, puolassa, saksassa ja ruotsissa, sana rakennetaan yhdistämällä samanmerkityksinen etuliite tunnetta tarkoittavaan sanaan (tšekin sou-cit, puolan współ-czucie, saksan Mit-gefühl, ruotsin med-känsla).

Latinalaisperäisissä kielissä myötätuntoa merkitsevä sana (compassion) tarkoittaa, ettemme voi kylmin sydämin katsella toisen kärsimystä tai että kärsimme kärsivän keralla. Toisesta, suunnilleen samanmerkityksisestä sanasta pitié (englannin pity, italian pietà jne.), kuultaa jopa jonkinlainen suojepeus kärsivää kohtaan. Avoir de la pitié pour une femme merkitsee, että olemme paremmassa asemassa kuin nainen, että kumarrumme, alennumme hänen puoleensa.“ (Kundera 1988, s. 34)

Zatímco český text působí takřka slovníkově, finský je plynulejší – i díky tomu, že Siraste místo dvojteček a středníků v prvním odstavci text naformulovala přirozeněji. Ve finském překladu také u slova *pitié* chybí jazyk, z něhož slovo pochází (a který Kundera v původním textu uvádí). Překladatelka ho mohla opomenout, případně ho tam Kundera mohl doplnit až později (u francouzské verze pochopitelně toto vysvětlení nebylo potřeba). Pokud ho ale překladatelka vynechala záměrně, značí to její víru ve všeobecnou znalost francouzštiny u finských čtenářů.

9.4.5 Shrnutí

Jak je vidět z analýzy, v textu se nachází velké množství reálií, jejichž výčet by mohl být obohacen o další příklady. Přesto si můžeme udělat určitou představu o překladatelčině přístupu. Při prvním pohledu na text je zřejmé, že hlásky typické pro češtinu a netypické pro finštinu zůstaly v překladu zachovány (ž, š, č, ř, á), až na případ prezidenta Novotného, který má v překladu na konci jména krátké ypsilon (vzhledem k celkové tendenci se může jednat i o chybu sazeče či k tomu mohlo dojít i z jiného důvodu – koneckonců u Týnského chrámu se dlouhé ypsilon nachází i v překladu). Vidíme zde jasný sklon k Touryho *adekvátnosti*.

Jde o text náročný nejen z hlediska jazykového, ale také sémantického, právě z toho důvodu, že se v něm nachází mnoho reálií, které je třeba finskému čtenáři přiblížit. Překladatelka zvolila několik strategií, jak toho dosáhnout: je to snaha o nalezení vhodného ekvivalentu, zobecnění a přístup, který můžeme nazvat vysvětlením, byť se nejdená o zjevnou ani vnitřní vysvětlivku, ale spíše o převod hlubší sémantické roviny, protože daná reálie ve Finsku není známá. U aluzí dokonce nalézají přesnější řešení, než sám Kundera naznačoval.

U politických narážek Siraste buď význam plně zachovala (výrazová shoda), nebo došlo k mírnému oslabení, nivelizaci, v jednom případě k výrazové ztrátě (ruská policie). U dalších příkladů můžeme pozorovat například substituci.

Zajímavá je situace překladu vlastních geografických jmen. Zde překladatelka zvolila postup, v němž všechny české reálie doslovně přeložila, aby co nejvíce přiblížila jejich sémantickou stránku finskému čtenáři.

Byť se jedná o analýzu jevů na mikrostylistické rovině, jak jsme si vyjasnili v metodologické části, mikro- a makrostylistická rovina jsou úzce spjaté, a stejně jako rozhodnutí na makrostylistické rovině ovlivňuje rozhodování na rovině mikrostylistické, ovlivňují rozhodnutí na mikrostylistické rovině rovinu makrostylistickou. Lze tedy konstatovat, že došlo k posunům (a rozhodnutím), které pravděpodobně ovlivnily vnímání Kunderova textu ve Finsku.

Jak lze usuzovat z historického a literárněhistorického vývoje, který byl nastíněn v předchozích kapitolách, kamenem úrazu by v krásné literatuře mohl být kromě politických narážek také sex a nevhodně pojaté náboženství. Musíme však samozřejmě vzít také v potaz fakt, že překlad, jehož mikroanalýzu nalezneme výše, byl pořízen o takřka 20 let později, než probíhaly největší diskuse a soudní procesy v rámci *kirjasodat*. I ve světle tohoto lze konstatovat, že se v překladu nacházejí místa zjevného posunu, které plně nepředávají celkovou konotaci českého textu. Přestože se v textu (byť v některých případech ve formě méně či více výrazného posunu) nacházejí a myšlenku na základní úrovni předávají, není na místě hovořit o (auto)cenzuře.

9.5 Recepce finského překladu

Význam autora a jeho překladu a celkové vnímání jeho díla v cílové kultuře lze vysledovat z několika zdrojů. Gerard Genette o nich hovoří jako o **paratextech**, které dělí na **peritexty** a **epitexty**. **Peritexty** jsou podle jeho systému texty, které se nacházejí přímo u textu a jeho vydání, zatímco *epitexty* jsou všechny texty bez omezení virtuálního a fyzického prostoru, které s textem souvisí, ale nenacházejí se přímo v publikaci. (Genette 1997, s. 344)

Jak už bylo nastíněné v metodologii, Popovič všechny texty, které nejsou originálním textem, nazývá metatexty a tuto teorii rozvíjí. Mohli bychom tedy Popovičovu teorii směle srovnat s Genettovým systémem: Popovičovy metatexty se dají přirovnat k Genettovým

paratextům, byť k nim oba teoretici přistupují lehce odlišně. Velkým rozdílem je to, že zatímco Genette operuje pouze s paratexty týkajícími se originálního textu, Popovič vytvořil systém pro překlady. Ve výčtu jeho metatextů lze najít například anotaci / resumé, pochvalnou recenzi a kritickou polemiku. Právě tyto typy textů – anotace, informace o autorovi přímo v knize, recenze a další publicistické studie zabývající se dílem Milana Kundery jsou základem následující analýzy.

9.5.1 Milan Kundera a jeho dílo

Tato část analýzy vychází z publicistických studií Kunderova díla a recenzí, která vyšla o jeho publikacích přeložených do finštiny. Byť se jedná o vzorek relativně obsáhlý, pravděpodobně není kompletní, a to především z toho důvodu, že recenze z denního tisku, které se ve vzorku nacházejí, poskytla překladatelka, a v digitálním archivu nejsou zanesené. Není tedy možné ověřit, zda se jedná o všechny publikované texty, nebo jenom výběr. Články z časopisů bylo možné dohledat v digitální databázi ARTO (ARTO) a zkontaktovat vykladatele s žádostí o jejich zaslání v elektronické kopii, případně články vyhledat v Národní knihovně v Helsinkách.

Na úvod je třeba shrnout některé poznatky. Jestliže se bavíme o recepci díla Milana Kundery ve Finsku, je vhodné si na tomto místě znovu připomenout, jaká jeho česká díla ve finštině vyšla a kdy¹⁰³. Prvním překladem byl *Žert* (f. Tšekkiläinen pila, 1974), který přeložila Maire Uusitalo. Všechna ostatní díla z češtiny už přeložila Kirsti Siraste. *Život je jinde* (f. Elämä on toisaalla, 1977) získal státní cenu za překlad. Následovala *Kniha smíchu a zapomnění* (f. Naurun ja unohduksen kirja, 1983) a *Nesnesitelná lehkost bytí* (f. Olemisen sietämätön keveys, 1985), která získala cenu nakladatelství WSOY. Poté *Valčík na rozloučenou* (f. Jäähyväisvalssi, 1987). *Směšné lásky* (f. Naurattavien rakkauksien kirja, 1988) a posledním z jeho českých děl byla *Nesmrtelnost* (f. Kuolemattomuus, 1992). Ve vzorku textů se nachází také článek o *Umění románu* (f. Romaanin taide, 1987¹⁰⁴), které přeložil Jan Blomstedt.

Pro čtenáře náročnější literatury měly recenze a kritiky pravděpodobně velký význam. V době před internetem, z níž valná část vzorku pochází, byly velmi cenným zdrojem informací pro případné čtenáře. Je tedy nutné brát v úvahu fakt, že tehdejší tisk byl v tomto směru vlastně dnešním internetem. Tato důležitost se projevovala jak na straně recipientů, tak

¹⁰³ Údaje o českých vydáních jsou k dispozici v textu výše.

¹⁰⁴ V rozhovoru s Olgou Carlisle z roku 1986 Kundera uvedl, že zatímco romány píše česky, protože jeho životní zkušenosti a představy jsou spjaté s Čechami, odborná pojednání francouzsky. (Carlisle 1986, s. 29–30)

producentů. Čtenáři těchto textů jim přikládali váhu a jejich autoři pak tím pádem na bedrech nesli větší zodpovědnost za kvalitu produkovaného obsahu. Váha, kterou čtenáři recenzi či kritice přikládali, a zodpovědnost, která byla vkládána na jejich autory, bezesporu souvisí i velikostí a reputací média, v nichž text vyšel, a v neposlední řadě také s reputací samotného autora textu.

S tím souvisí i význam recenzovaného autora, byť ho lze často číst jen mezi řádky. Jestliže jeden z největších finských celostátních deníků *Helsingin Sanomat* publikoval relativně rozsáhlou recenzi Kunderových děl¹⁰⁵, dává to tušit, že se těšil velké popularitě. Množství recenzí a reflexí publikovaných v literárním časopise *Parnasso*¹⁰⁶ zase ukazuje na úroveň náročnosti Kunderovy tvorby. Mnohohrstevnatost jeho děl, které si recenzenti všímají, je také právě to, co běžní čtenáři i autoři recenzí a kritik od každého nového překladu pravděpodobně očekávají.

Jeho tvorbu reflektovala média napříč širokým spektrem. Najdeme mezi nimi velké celostátní deníky *Helsingin Sanomat* a *Ilta-Sanomat*, již zmíněné *Parnasso*, sociálnědemokratické noviny *Demari*, levicové noviny *Kansan Uutiset*, časopis Strany středu *Ilkka*, časopisy *Suomen Kuvalehti* a *Kanava* vydávané nakladatelstvím Otava, levicový časopis *Kulttuurivihkot*, časopis studentů univerzity v Helsinkách *Ylioppilaslehti*, kulturní časopis *Nuori Voima* vydávaný sdružením Nuoren Voiman Liitto, oblastní noviny *Kouvola Sanomat* a časopis *Aikamerkki*.

Nelze si nevšimnout, že takřka v každé z recenzí pokrývajících všechna jeho česko-jazyčná díla a francouzsko-jazyčné *Umění románu* je v různé podobě zmíněn Kunderův český původ a fakt, že nyní žije v Paříži, popř. má francouzské občanství. Nepochybně to ovlivňuje i náhled na jeho dílo, několikrát byl totiž zmíněn i jeho status emigranta. Kundera sám se však na toto díval s nelibostí a úspěch svých dvou románů *Žert* a *Život je jinde* prisuzoval tomu, že byly zredukovány na politický disent. To vyvolalo i jeho strach, že i malé změny v původním díle a překladu (které, jak bylo zmíněno výše, s oblibou prováděl) se setkají s nepochopením čtenáře. (Woods 2006, s. 59)

Do povědomí finských čtenářů se Kundera dostal s překladem románu *Žert* v roce 1974 (Lindsten 1978), podle Simo Mannily pak s vlnou solidarity s okupací společně s Pavlem Kohoutem a Václavem Havlem, kteří ale byli na rozdíl od Kundery časem

¹⁰⁵ Týká se to např. Kunderových románů *Život je jinde* a *Kniha smíchu a zapomnění*.

¹⁰⁶ viz bibliografie

zapomenuti (Mannila 1985). Protože autorkou překladu románu *Žert* není Kirsti Siraste, ona není tou osobou, která Kunderu do Finska „přivedla“. Přesto můžeme jistě říci, že významně přispěla k jeho reputaci a rozšíření do širokého povědomí.

Kundera je všeobecně vnímán jako celoevropsky, potažmo celosvětově významný autor. Je srovnáván s Franzem Kafkou, Jaroslavem Haškem, Robertem Musilem, Alexandrem Solženicynem (Pesonen 1983), Thomasem Mannem (Vartiainen 1988) či americkou literaturou (Kaipainen 1988). Je dokonce řazen mezi nejvýznamnější autory své doby vycházející pod hlavičkou WSOY – po boku Philipa Rotha, Nadine Gordimer a Jaana Krosse. (Virtanen 1992) Podle finských publicistů navazuje na Boccaccia, Cervantese a Diderota (Virtanen 1992) a nezřídka také na vlastní díla (Säntti 1993), jak můžeme vidět na příkladu *Oidipa*, jehož rozebíral jak v *Nesnesitelné lehkosti bytí*, tak v románu *Život je jinde* (Forsblom 1978). Celková intertextualita Kunderových děl je recenzentům zjevná. Kunderův význam ve Finsku je zřejmý také z 12stránkového speciálu věnovaného jeho tvorbě v časopisu *Kulttuurivihkot* a uveřejnění jeho dvou rozsáhlých esejí: *Sředoevropská tragédie* (f. Keski-Euroopan tragedia) v časopisu *Kanava* v roce 1984 a *Co když nás román odmítne?* (f. Entä jos romaani hylkää meidät?) v časopise *Ylioppilaslehti* v roce 1985.

Katariina Lahti z výše zmíněného časopisu *Kulttuurivihkot* nešetří superlativy a chválou a vyzdvihuje Kunderův zcela nový pohled na literaturu a jeho společenský význam pro celou Evropu:

„V jeho románech nacházíme člověka, který je zcela odlišný od člověka v dřívější literatuře, protože člověk je odlišný, muž bez vlastností, člověk, kterého předpovídali Musil a Döblin jako Jan Křtitel Ježíše. [...] Kundera dal formu člověku po 2. světové válce – nebo bychom snad mohli říci po roce 1968. [...] Vměstnal pocit do slova, učinil ho pochopitelným, analyzovatelným, osvobodil ho od neurčitosti, zformuloval do té doby nezformulované.“¹⁰⁷ (Lahti 1988, s. 15)

Co do formy vyzdvihují Kunderův propracovaný styl, který – jak uvedla do článku publikovaného u příležitosti zařazení *Nesnesitelné lehkosti bytí* mezi sto nejvýznamnějších knih uplynulého tisíciletí Kirsti Siraste – se nedá označit za spontánní (Wiklund 1999). Upozorňují na pevnou strukturu jeho děl, která se skládají ze sedmi částí (Amberla 1987,

¹⁰⁷ Hänen romaanistaan löytyy ihminen, joka on aivan toisenlainen kuin ihminen aikaisemmassa kirjallisuudessa, koska ihminen on toisenlainen, mies vailla ominaisuuksia, ihminen, jota Musil ja Döblin ennakoivat kuten Johannes Kastaja Jeesusta. [...] Kundera on antanut II maailmansodan jälkeiselle – tai voisimme ehkä rajata vuoden -68 jälkeiselle ihmiselle muodon. [...] Tiivistänyt tunteen sanaksi, tehnyt sen käsitettäväksi, eriteltäväksi, vapauttanut epämääräisyydestä, hahmottanut tähän asti hahmotonta.

s. 523–4), jeho analytický přístup, který usnadňuje čtenářům přístup k jeho dílu (Kaipainen 1988), psychologizující pasáže (Varjola 1988), filosofický přesah (Vartiainen 1988), zálibu v paradoxech a ironii (Tonteri 1988) a také na to, že klade otázky, na něž nenalézá jednoznačnou odpověď a definitivní rozřešení nechává na čtenáři (Virtanen 1992).

Témat, která autoři recenzí a studií zmiňují, je celá řada, najdeme mezi ty na první pohled zjevné: historii, politiku, erotiku, lásku, náboženství či umění, ale také smrt, pravdu, iluzi, totalitu, (Lehtonen 1988) morálku, hru, žert, moc, (Isoksela 1994) individualismus, nesmrtelnost, melancholii (Blomstedt 1993) či hudbu. Jak si mnoho z nich všimlo, hudba a rytmus hraje při výstavbě jeho děl významnou roli. (Pesonen 1983, Virtanen 1992 či Amberla 1988)

Román je pro Kunderu „*velká intelektuální syntéza*“, jak připomíná Jan Blomstedt v předmluvě k finskému překladu *Nesnesitelné lehkosti bytí*. Není proto divu, že recenzenti poukazují i na to, že de facto vytváří svůj vlastní styl a vlastní žánr.

„*Pohybuje se na hranici dvou žánrů, románu a eseje, a využívá prvky románu, aby vytvořil brilantní esej, stejně tak prvky eseje, aby vytvořil mnohohrstevnatý román.*“ (Virtanen 1992)

Jeho styl je natolik osobitý a specifický, že se v několika recenzích vyskytla slovní spojení jako *kunderovský román* a *kunderovská klíčová slova* (Amberla 1987, s. 522 a 523), nebo dokonce *slovník kunderismů* (Carlson 1993).

Podle dalších posouvá hranice žánrů (Vartiainen 1988) a někteří řadí jeho dílo k různým literárním směrům – k neosurrealismu (Lindsten 1978), nové podobě pozdního romantismu (Blomstedt 1993) – či poukazují na jeho přesun od realismu k impresionismu (Virtanen 1992).

V recenzích se nešetří přívsky, která charakterizují Kunderu i jeho tvorbu, najdeme mezi nimi např. *dobrý dramatik a scénarista* (Lahti 1988, s. 15), *romanopisec a esejista* (Amberla 1988, s. 19), *nesnesitelně muzikální spisovatel* (ibid), *mistr ironické hry* (Carlisle 1986, s. 28), *ironický a skeptický emigrant* (Härkönen 1983) až po *Cyranu de Bergerac filosofického stylu*¹⁰⁸ (Virtanen 1992).

¹⁰⁸ Hyvä draamatikko ja skenaristi (Lahti 1988); romaanikirjailija ja esseisti (Amberla 1988); sietämättömän musikaalinen kirjailija (ibid); ironisen leikin mestari (Carlisle 1986); ironinen ja skepttinen emigrantti (Härkönen 1983); filosofisen tyylittelyn Cyrano de Bergerac (Virtanen 1992).

Dvě recenze, jež napsaly ženy, se zmiňovaly o Kunderově nevyrovnaném (literárním) vztahu k ženám. Podobný názor, byť ho vztahoval k autorovi filmu, nikoli předlohy, vyjádřil také Markku Varjola (1988). O tomtéž se v rozhovoru zmiňovala i Siraste, když mluvila o tom, že Kundera neuznává rovnoprávnost.

*„Kundera se na ženy dívá z velmi mužské perspektivy. Pro ženu je určující to, co znamená pro muže. Ženy nediskutují ani neuvažují; mezi ženami neexistuje přátelství.“*¹⁰⁹ (Lehtonen 1988, s. 392)

Hodnocení jeho děl jsou, jak lze vidět i předchozího textu, vesměs kladná. U románu *Nesmrtelnost* je vyzdvihována jeho schopnost ze spleťtého materiálu vytvořit uspořádaný a zcela ovládnutý celek, který lze jen obdivovat (Lappalainen 1992), román *Kniha smíchu a zapomnění* recenzentka hodnotí jako mistrovské dílo:

*„Kundera zdánlivě rozporuplně spojuje smyslnost a lásku s politikou a totalitarismem. Jeho střihy jsou rychlé a překvapivé, konkrétní detaily srovnává s nekonkrétním celkem. Výsledkem je ironický celek, který vznikne vždy, když se setkají krásné s ošklivým. [...] Vynikající!“*¹¹⁰ (Härkönen 1983)

Martti Anhava v článku z časopisu *Parnasso* však není nijak okouzlen Kunderou ani jeho romány. Je nutné zdůraznit, že článek vyšel v roce 1983, tedy ve chvíli, kdy ve finštině vyšel *Žert* (1974), *Život je jinde* (1977) a *Kniha smíchu a zapomnění* (1983). Autor však v článku reflektuje i například *Valčík na rozloučenou*, který si přečetl ve švédském překladu.

*„Řada vět odráží autorovu samolibost – nic jiného, proto mu role vševědoucího vypravěče vůbec nesedí. [...] skutečnost Kunderovi nestačí, takže se snaží vytvořit něco víc. [...] Pravděpodobně nikdy nepotkal nikoho zajímavého kromě sebe. [...] Kniha smíchu a zapomnění je výjimečně čisté umění. [...] jestliže si [člověk] vychutná takovýto způsob vyprávění, je jistě toho názoru, že spisovatel napsal mistrovské dílo. Jestliže ne, je těžké z knihy vůbec něco mít.“*¹¹¹ (Anhava 1983, s. 213-5)

¹⁰⁹ Kundera katselee naisia hyvin miehisestä näkökulmasta. Naisessa on olennaista se, mitä hän miehelle merkitsee. Naiset eivät keskustele eivätkä pohdiskele; heidän välillään ei ole toveruutta.

¹¹⁰ Näennäisen ristiriitaisesti Kundera yhdistää aistillisuuden ja rakkauden politiikkaan ja totalitarismiin. Hänen leikkauksensa ovat nopeita ja yllättäviä, konkreettinen lähikuva vertautuu epäkonkreettiseen yleiskuvaan. Tuloksena on ironinen kokonaisuus, joka syntyy aina kun kaunis ja ruma kohtaavat. [...] Mestarillista!

¹¹¹ Moni lause tiukkuu tekijän itsetyytyväisyyttä – eikä sitten juuri muuta, joten kaikkietietävän kertojan rooli sopii hänelle huonosti. [...] todellisuus ei riitä Kunderalle, että hän pyrkii tavoittamaan jotakin joka on enemmän kuin se. [...] Luultavasti hän ei ole koskaan tavannut muuta kiinnostavaa ihmistä kuin itsensä. [...] Epäsovinnaisuudessaan *Naurun ja unohduksen kirja* on erinomaisen puhdasta taidetta. [...] jos nauttii tällaisesta

Byť se jedná o recenze překladové literatury, hodnocení překladu¹¹² jako takového nalezneme jen u několika málo recenzí. Harry Forsblom v deníku *Helsingin Sanomat* upozorňuje na to, že překlad románu *Život je jinde* je povedený a koneckonců byl také oceněný. (Forsblom 1978) Další zmínky překlad Siraste nijak nereflektují, hovoří však o tom, že se Kundera vyjadřuje určitým způsobem, jak je to vidět například v článku od Katariiny Lahti: „[Kundera] skládá věty tak, že tvoří vizi a v ní činy. Text je atraktivní, na jeho knihy se ‚dívá‘ s radostí.“ (Lahti 1988, s. 16) Je evidentní, že v tomto případě hovoří o struktuře jazyka, jak ji do finštiny převedla Siraste.

Článek Maijy Lehtonen se zabývá dvěma překlady – *Umění románu* od Jana Blomstedta a *Valčík na rozloučenou* od Kirsti Siraste. Je příznačné, že zatímco na závěr části pojednávající o *Umění románu* Lehtonen ve stručnosti představí překlad (a jeho nedostatky, které vypožadovala na základě své znalosti francouzštiny) (Lehtonen 1988, s. 391), u překladu Siraste takovouto minianalýzu udělat nemůže, protože výchozím jazykem je čeština, kterou zjevně neovládala, stejně jako Kundera nemohl provádět zevrubnou kontrolu¹¹³ překladu do finštiny, protože neznal cílový jazyk.

9.5.2 Nesnesitelná lehkost bytí

Vzhledem k tomu, že se jedná o vztah ke čtenářům, je vhodné začít od nejviditelnější části knižní publikace – přebalu. Ten má jednoznačný marketingový účel, jeho úkolem je nejen vhodně vystihnout podstatu knihy, ale také upoutat čtenářovu pozornost. (Genette 1997, s. 28) Vzhledem k tomu, že český i finský text vyšly takřka ve stejnou dobu a finský překlad byl vyhotovený z rukopisu, je spíše méně pravděpodobné, že by podoba českého přebalu¹¹⁴ ovlivnila podobu finského. Může však být relevantní, jak vypadal přebal francouzské verze, která vyšla o rok dříve.

kerronnasta, on varmasti sitä mieltä että kirjailija on kirjoittanut mestariteoksensa. Jos ei, kirjasta on vaikea saada mitään irti.

¹¹² U všech článků je nicméně v hlavičce uvedeno, o které knize (jedná-li se o recenzi knihy) se bude psát a že autorkou překladu je Kirsti Siraste, případně je Siraste v textu zmíněná. Siraste dostala větší prostor v článku zabývajícím se zařazením *Nesnesitelné lehkosti bytí* mezi sto nejvýznamnějších knih tisíciletí, o němž byla řeč výše.

¹¹³ O určité formě kontroly hovořit můžeme, protože v případě pochybností u překladu mu Siraste psala, tudíž měl alespoň letmý přehled o tom, jaký je její postup.

¹¹⁴ Název románu je sice uvedený až za jménem autora, je však mnohem větší a autora upozaduje. Přebal má však rovněž černé pozadí a stejně jako u finské verze je na něm ilustrace, tentokrát abstraktní. Celkově přebal působí dojmem pyramidy – největším písmem je napsán název románu a nachází se dole, následuje o patro výše ilustrace a na vrcholku se nachází jméno autora. Je otázkou, zda byl záměr grafika dát na vrchol to nejdůležitější (které je však v kontrastu s velikostí písma názvu marginalizováno), nebo zda je nejdůležitější základ pyramidy, tj. název samotného díla.

Ten měla černé pozadí a výrazný text názvu a ještě výraznější jméno autora¹¹⁵, což značí, že se těšil značné popularitě (Genette 1997, s. 38–9) a jeho jméno bylo samo o sobě marketingovým lákadlem. V modrobílém ladění nápisu je pak vyvedená i finská verze¹¹⁶, text je však doplněný i sugestivní ilustrací narážející na hned několik témat, které Kundera v textu rozebírá. Silným motivem je na ilustraci erotika, psací stroj, z něhož erotický obrázek vykukuje, zase odkazuje na vypravěčskou metarovinu a filosofický rozměr románu. Barevné spektrum, jímž je vykreslený psací stroj, může značit mnoho různých úhlů pohledu, jimiž Kundera na klíčová témata románu nahlíží. Stejně jako u francouzské verze je Kunderovo (tentokrát celé) jméno vyvedeno větším fontem než samotný název románu a na prvním místě před názvem, což svědčí o jeho významné pozici ve finském kontextu.

Jestliže první strana přebalu má čtenáře primárně zaujmout a podnítit k tomu, aby si knihu vzali do ruky, funkce anotace (v tomto případě se nachází na zadní straně) je jak v tom, čtenáře informovat o tom, o čem dané dílo pojednává, tak to udělat natolik poutavou cestou, že čtenář knihu otevře a začte se do ní, resp. knihu koupil. (Genette 1997, s. 28) I v tomto textu je tedy marketingová složka.

Zajímavé je srovnání anotace z prvního vydání z roku 1985 a posledního vydání z roku 2014. Jeho znění je až na několik detailů (přemístění 1. odstavce z prvního vydání do posledního odstavce, lehce odlišný slovosled v některých větách) takřka stejné, několik rozdílů zde však přece jen najdeme:

„Nesnesitelná lehkost bytí je příběh čtyř Středoevropanů, kteří hledají své místo ve světě. Je to také milostný příběh, hlubší a krásnější než cokoliv, co bylo dosud napsáno.

Tomáš, pražský chirurg a sukničkář, se bezhlavě zamiluje do citlivé a křehké číšnice Terezy. Touží získat dívku, ale zároveň si zachovat svobodu, všechny ty neustále přibývajících krásné ženy, z nichž nejdůležitější je Sabina, nezávislá umělkyně s duší dobrodruha.

Rok 1968 je uvrhne do světa. V Ženevě se Sabina zaplete s Franzem, vědcem ve středním věku z generace, která se aktivně podílí na tvorbě dějin, jehož idealismus se vztahuje na celý svět.

¹¹⁵ Zajímavé je, že je na obálce uvedené pouze jeho příjmení.

¹¹⁶ Deváté vydání z roku 1996 je doplněno ještě o podtitul *Eurooppalaisen kirjallisuuden huikea voimannäyte!*, tedy *Fantastická ukázka síly evropské literatury!*. V něm tkví zjevný marketingový náboj, který má nalákat čtenáře a upozornit na kvalitu díla.

*Lidské osudy se v románu spletou v obraz, kde se v soudobé literatuře jedinečným způsobem snoubí morální, intelektuální, erotické a politické.*¹¹⁷ (Kundera 1985b)

Anotace prvního vydání ukazuje v první řadě na milostnou a politickou rovinu, vyzdvihuje však komplexnost díla.

Poslední, tučně označený, odstavec¹¹⁸ u vydání z roku 2014 zcela chybí. Mizí tak hodnotící rovina, která by vyzdvihla komplexnost Kunderova románu, a je nahrazena citátem z recenze, která byla uveřejněna v novinách *Ilta-Sanomat* (Lappalainen 1985):

*„Trefa do černého. Sex a láska, politika a filosofie se v knize snoubí do zábavného celku: výsledkem je téměř nesnesitelně dobrý román.“*¹¹⁹

To, že se jedná o (kladné) hodnocení recenzenta, navíc z významného deníku, má nepochybně zvýšit hodnotu knihy – je totiž rozdíl v reklamní anotaci (kterou sám čtenář může brát s nadsázkou, protože si je vědom toho, že autorem je nakladatel) a v autentickém citátu z recenze, která nemusí dílo prodávat, ale měla by ho objektivně zhodnotit. Přesto se nakladatel u vydání z roku 2014 rozhodl podpořit tento citát ještě titulkem vyvedeným v kapitálkách, který zní: *„Evropské mistrovské dílo a kultovní román“*¹²⁰.

Na klopě přebalu se nacházejí také informace o autorovi. Kromě děl doposud přeložených do finštiny se v nich nachází jediná věta – francouzský občan narozený v Čechách. Jak jsme si řekli už výše, tento pohled na Kunderu je velmi rozšířený.

Na titulní straně knihy již větší roli než jméno přebírá název, jméno autora se však nachází na samostatné stránce. Důležitou pozici má i ve finské publikaci i překladatelka, jejíž

¹¹⁷ Olemisen sietämätön keveys on neljän keski-eurooppalaisen, sijaansa etsivän ihmisen tarina. Se on myös rakkauskertomus, syvimpiä ja kauneimpia mitä koskaan on kirjoitettu. Tomáš, prahalainen kirurgi ja naistenmies, rakastuu päätäpahkaa herkkään hauraaseen tarjoilijattareen Terezaan. Han haluaa tytön mutta myös vapautensa, kaikki hänelle kertyneet ihanat naiset, joista tärkein on Sabina, itsellinen taiteilija ja seikkalijatar. Vuosi 1968 viskoo ihmiset maailmalle. Genevessä Sabina solmii suhteen Franziin, keski-ikäiseen, osallistuvan polven tiedemieheen, jonka idealismi ulottuu koko maailmaan. Ihmiskohtalot kutoutuvat romaanissa kuvioksi, jonka moraaliset, intellektuaaliset, eroottiset ja poliittiset kosketuskohdat ovat ainoita aikalamme kirjallisuudessa.

¹¹⁸ Na webových stránkách nakladatelství WSOY (WSOY) ho najdeme, chybí tam však sousloví *aikamme kirjallisuudessa*, tedy *soudobá literatura*. To ukazuje na Kunderův význam v dobovém literárním vývoji. Absence těchto slov nijak neumenšuje Kunderovy zásluhy, poukazuje však na to, že v dnešní době už se nejedná o novinku a že byl text aktualizován.

¹¹⁹ Täysosuma. Seksi ja rakkaus, politiikka ja filosofia kietoutuvat kirjassa nautittavaksi kudokseksi: tuloksena on miltei sietämättömän hyvä romaani.

¹²⁰ Eurooppalainen mestariteos ja kulttiromaani.

jméno nacházíme hned pod názvem, stejně jako název původního díla. Čtenář je tak vědomě uváděn do světa překladu ve smyslu, že si je vědom toho, že se jedná o překlad.

Následuje předmluva¹²¹ z pera Jana Blomstedta, který později přeložil do finštiny Kunderovo *Umění románu*. Genette řadí předmluvu i doslov do téže kategorie, *prefaces*, (Genette 1997, s. 161), přesto se jejich funkce mohou lišit. Základní rozdíl je zjevný: zatímco předmluva hovoří o textu, který čtenář prozatím (teoreticky) nečetl, doslov staví na již prožité čtenářské zkušenosti. Podle Genetta také řada čtenářů čte i předmluvu až po samotné knize. (Genette 1997, s. 237) Předmluva má podle Genetta dvě hlavní funkce – udržet čtenářovu pozornost a vysvětlit mu, proč a jak by měl dílo číst. Předmluva je také mnohem výhodnějším místem pro vyjádření autora, jako takové je uvedení do kontextu knihy, které čtenáři umožní naladění na dílo. (Genette 1997, s. 238)

Předmluva tak může poskytnout vodítko ke čtení románu, vyzdvihnout konkrétní interpretaci či uvést fakta k autorovi, která pochopení díla pomohou. Doslov se pak vypořádává se zajímavými či spornými místy nebo může dílo rovněž interpretovat.

Předmluva¹²² ve finském díle¹²³ zdůrazňuje filosofickou stránku Kunderova románu, a to i v souvislosti s postavami románu, a začíná rovnou jednou z ústředních motivů díla – myšlenkou věčného návratu. Přípravuje tak půdu pro pochopení díla, protože filosofickou rovinu přibližuje a osvětluje, i ve spojení s klíčovými slovy (a jejich existencí vůbec), především *kýčem*. Klíčová slova Blomstedt považuje v Kunderově struktuře románu za základní pilíře, které podpírají filosofickou konstrukci.

Blomstedt neopomíná ani zmínit, že se Kundera narodil v Československu, ale žije ve Francii. Vyzdvihuje také fakt, že Kundera píše své romány česky a ve Finsku vychází v překladu – opět tedy vědomě upozorňuje na fakt, že čtenář nečte originální text – a je si tohoto vztahu plně vědom.

V předmluvě Blomstedt podporuje také určitý náhled na román:

¹²¹ V české verzi najdeme doslov v podobě stati Květoslava Chvatíka s názvem *Kunderova planeta nezkušenosti*. Preference předmluvy ve finské verzi a doslovu v české však může mít více důvodů a nemusí se na sebe nutně vázat.

¹²² Předmluva ve finské verzi nemá očíslované stránky, proto budu nadále odkazovat jen pomocí odkazu jména autora předmluvy a roku vydání.

¹²³ Přinejmenším v posledním vydání se už ovšem předmluva v díle nenachází.

„[Kundera] nemá rád čtenáře, kteří berou jeho myšlenky za vyznání autora. Doufá, že budou chápány jako myšlenkový experiment, hypotézy, myšlenkové fikce, možná dokonce parodii na myšlení.“¹²⁴ (Blomstedt 1988)

V souvislosti s jednou z hlavních myšlenek románu – lehkostí a tíží –, která se koneckonců odráží také v názvu díla, Blomstedt cituje Kunderův výrok, který po vydání románu zazněl při rozhovoru s Ianem McEwanem v Paříži v odpovědi na otázku, zda je život spisovatele v emigraci nesnesitelně lehký. „*Lehký samozřejmě, ale spíše snesitelně než nesnesitelně.*“¹²⁵ (Blomstedt 1988)

V závěru předmluvy přidává Blomstedt další vodítko ke čtení a zároveň hodnocení románu:

„*Tíže a lehkost se v jeho próze proplétají dokonce tak, že pro někoho je obtížné chápat ho jako zábavného spisovatele a pro jiného je obtížné ho považovat za vážného myslitele.*“¹²⁶ (Blomstedt 1988)

Co se týče recepce v recenzích, vyzdvihují autoři filosofický rozměr románu a jeho důležitost pro román jako celek (Lappalainen 1985), stejně tak politickou a erotickou rovinu (Wiklund 1999).

Důležitá je také recepce knihy v porovnání s filmem, který pod názvem shodným s titulem románu, anglicky *The Unbearable Lightness of Being*, v roce 1988 natočil Philip Kaufman. Zatímco u knihy autor článku vyzdvihuje mnohostranný pohled na svět či psychologizaci, film není esejistický, k čemuž by mohl román vést, ale vznikl pouhým převzetím Kunderových postav a příběhu, aniž by zohlednil „nejdůležitější postavu“, totiž Kunderu jakožto vypravěče. Stejně tak politická rovina je maximálně zjednodušená. Zachází však ještě dál – podle něj je z filmu stejný kýč, jaký Kundera popisuje v románu. (Varjola 1988, s. 23–24)

Ywe Jalander má na film odlišný názor. Sice stejně jako Varjola připouští, že v rámci žánru nutně muselo dojít ke změnám a vypuštění některých rovin, filmu to podle něho nijak neuškodilo. Podotýká také, že byť se jedná o americký film, nedotkla se ho americká dramaturgie, ale je v něm prostor pro vykreslení myšlenek i atmosféry, díky čemuž se nestal

¹²⁴ Hän ei pidä lukijoista, jotka ottavat hänen ajatuksensa kirjailijan itsetunnustuksina. Hän toivoo, että ne ymmärrettäisiin ajatuskokeina, hypoteeseina, ajatussepiteinä, mahdollisesti jopa ajattelun parodioina.

¹²⁵ Kevyttä kylläkin, mutta enemmän siedettävä kuin sietämätöntä.

¹²⁶ Raskaus ja keveys yhdistyvät hänen proosassaan jopa niin, että joidenkin on vaikeaa pitää häntä hauskana kirjailijana, kun taas toisten on vaikeaa pitää häntä vakavana ajattelijana.

sterilním zaznamenáním knihy, jak tomu tak často bývá, ale je výjimkou z tohoto pravidla. Pro jeho vychutnání není potřeba román znát, ale není podle něj ani zklamáním pro znalce předlohy. (Jalander 1988)

Velký prostor dostala překladatelka románu Kirsti Siraste v článku upozorňujícím na zařazení románu mezi sto nejvýznamnějších děl uplynulého tisíciletí. Siraste tuto volbu chápe, jedná se také o Kunderovo nejocetňovanější dílo¹²⁷. Podle ní je hlavním tématem románu bytí člověka, láska a víra v osud. Jedná se také o typ románu, který je možné začít číst odkudkoliv. Vnáší také jasnější světlo do překladatelského procesu, když říká, že pro překladatele je takový text výzva kvůli komplikované syntaxi a kvůli stylu, kde je důležitá hudba a rytmus. Kundera podle ní píše slovní skladby. (Wiklund 1999)

O oblibě románu svědčí také to, že od prvního vydání v roce 1985 jich vyšlo ještě 13, poslední v podobě paperbacku v roce 2014¹²⁸.

¹²⁷ Osobně je jí však bližší *Nesmrtelnost*, které si ze svých překladů také cení nejvíce. (Interview 2014, s. 34)

¹²⁸ K dispozici bohužel nejsou data o jednotlivých nákladech, které by poskytly konkrétnější, číselný, pohled na oblibu románu, nicméně samotný fakt, že se kniha dočkala 14 vydání, je výmluvný.

10 Závěr

V závěru si shrneme obsah práce s přihlédnutím k výzkumným otázkám stanoveným na počátku:

1. Jakým způsobem byla překladatelská činnost ovlivněná ideologií doby a politické reprezentace?
2. Jak významnou roli hrála Kirsti Siraste jako prostředník mezi českou a finskou kulturou na finské kulturní a společenské scéně a jaká byla role překladatele v překladatelském procesu obecně?
3. Jaké byly překladatelské normy ve Finsku ve 2. polovině 20. století?
4. Jakým způsobem se v překladech zacházelo s politickými narážkami, které se mohly potenciálně stát předmětem (auto)cenzury?

V části věnované historickému kontextu bylo zmapováno období od konce války, protože právě konec války a těsně poválečné dění ovlivňovalo situaci ve Finsku až do přelomu století, mohli bychom říci až dodnes. Stěžejní částí však byla část ideologická – věnovaná finlandizaci, cenzuře a autocenzuře –, kdy jsme dokázali, že politická ideologie měla vliv na kulturní dění – ať už je to nejvýraznější případ autocenzury a symbol finlandizace 70. let, nevydání románu Alexandra Solženicyna *Souostroví Gulag*, nebo méně nápadné projevy v podobě Edice sovětské literatury. Ve Finsku té doby vycházelo více sovětské literatury než v jiných zemích.

Cenzurní přístup neprobíhal pouze na úrovni politické, jak tomu bylo u *Souostroví Gulag*, ale také v případě náboženských a sexuálních témat. To lze vidět na příkladu *kirjasodat*, válek o knihy, které vyvolaly rozruch neortodoxním pojmáním obrazu Ježíše Krista v románu *Svatojánské tance* (spisovatel Hannu Salama byl obviněn z rouhání a odsouzen, ale následně dostal milost) nebo poškozování obrazu války ve formě zobrazování sexuálních styků mezi vojáky a příslušnicemi paravojenské organizace Lotta Svärd v románu *Partyzánský poručík* od Paavo Rintaly.

Z pohledu politické ideologie však situace rozhodně nebyla natolik kritická jako v tehdejší Československu. Proto vedle Edice sovětské literatury existovaly i další edice, tentokrát zaměřené na kvalitní světovou literaturu, např. Žlutá knihovna nakladatelství Tammi nebo edice dalších velkých nakladatelství: Aikamme kertojat (pozdější a-kirjat) a

Weilin+Göösir kirjasto v nakladatelství WSOY, Delfiini, Seitsentähdet, Moderneja kirjailioita a Otavan kirjasto v nakladatelství Otava nebo Arena v nakladatelství Kirjayhtymä.

Podíváme-li se na nakladatelskou politiku prostřednictvím čísel, lze vidět, že odrážejí politickou situaci. Zatímco v roce 1943, v době, kdy bylo Finsko ještě spojencem Německa, bylo procento publikovaných titulů německé literatury 14,5 %, jen o pět let později už to jsou pouze 4,4 %. Postupně také narůstá objem amerických titulů a titulů z Velké Británie, zatímco počet severských knih klesá. Stejně tak je vidět, že česká literatura tvoří v absolutních číslech minoritní část překladatelského trhu. Přehled vydaných titulů domácí a překladové literatury také ukazuje, že překladová literatura byla po válce významnou součástí finského literárního vývoje.

Zaměříme-li se na českou literaturu, mohli ve Finsku vycházet vedle oficiální literatury (mezi nimi podle Siraste byla, byť výjimečně, i díla autorů, kteří by se na finský trh bez pobídky československého nakladatelství pravděpodobně nedostala) i čeští autoři disentu, mezi nimi Pavel Kohout, Václav Havel nebo Milan Kundera, který získal na nesmírné popularitě, obzvláště po natočení filmu podle románu *Nesnesitelná lehkost bytí*. K získání komplexního přehledu o tom, jaká situace panovala na překladovém trhu, by bylo třeba zmapovat také tituly, které nevyšly a proč. V rámci výzkumu k práci se její autorka pokoušela nahlédnout do posudků, které určovaly (ne)vydání literárních děl, přístup do archivů jí však nebyl umožněn – i z toho důvodu, že archivy nebyly ještě uspořádány.

Celkově vzato se od konce války do 90. let překládalo stále více české literatury a toto období vyvrcholilo v 80. letech, přičemž v letech 90. zájem o českou literaturu opadá. V 70. letech česká literatura v absolutních číslech vydaných titulů poprvé předčila polskou, za což má nepochybně zásluhy právě překladatelka Kirsti Siraste, která svou překladatelskou prací výrazně ovlivnila obraz české literatury ve Finsku.

Siraste udržovala aktivní styky jak s autory, tak s redaktory a její role byla významná nikoli pouze v procesu překladu, ale také při procesu výběru (psáním posudků a návrhy knih, které by byly k překladu vhodné). Spolupráce na překladech probíhala formou úzké osobní spolupráce a diskuse nad návrhy řešení a zajímavý je fakt, že na překlady se neuzavíraly smlouvy. Kromě vlivu na nakladatelský proces měla Siraste vliv také na budoucí generaci překladatelů: vedla překladatelské semináře na univerzitách, vytvořila několik sbírek pohádek a sbírku bulharské próz. Kromě toho přednášela o české literatuře a dostávala ji do širšího povědomí finské veřejnosti.

O významu Siraste svědčí také fakt, že o ní vyšel článek v jednom z největších finských deníků Helsingin Sanomat a jako propagátorka literatury pro děti se v roce 2011 setkala také s českým velvyslancem v Helsinkách.

Literární dění je ovlivňováno normami, ať už těmi, které jsou stanovené autoritami shora, nebo těmi, které vyplynou z praxe. Výzkum překladatelských norem ve finském prostředí se věnoval Andrew Chesterman, který zjistil, že v případě vstupních norem (terminologie G. Touryho) byla kupříkladu maďarská literatura až do 60. let překládána přes cizí jazyk. Česká literatura se především kvůli nedostatku překladatelů znalých češtiny zpočátku překládala také přes další jazyky, především přes švédštinu, angličtinu, němčinu a ruštinu. V případě výchozích norem byla zpočátku překládání dominantní norma přijatelnosti, v současnosti panuje spíše tendence k adekvátnosti. U operačních norem zdůrazňuje překlad antické poezie, kde panoval z důvodu neexistence finského metra rozpor mezi filologickým a volnějším překladem.

V této souvislosti můžeme také zmínit fakt, že ačkoliv je v běžném případě stylistickým průkopníkem spíše domácí literatura, ve Finsku přišel neformální jazyk, *puhekieli* a jeho součást slang, do literatury prostřednictvím překladu románu J. D. Salinger *Kdo chytá v žitě* v provedení Penttiho Saarikoskiho. Jedná se o významný příklad toho, jak překladová literatura ovlivnila celkový literární vývoj ve Finsku.

Translatologická analýza se zaměřila nejprve na osobnost Milana Kundery a jeho dílo a následně na český text a překlad *Nesnesitelné lehkosti bytí*. Zde je důležité zdůraznit, že Siraste při překladu vycházela z rukopisu, který Kundera v průběhu překládání a bezpochyby ještě poté, co Siraste překlad dokončila, a předtím, než dílo vyšlo v nakladatelství Sixty-Eight Publishers, upravoval. Bohužel k rukopisu neměla autorka práce přístup, a proto byl pro analýzu zvolen nejbližší možný český text – první vydání z torontského nakladatelství. Vzhledem k faktu, že Kundera (i již publikované) texty mění, lze předpokládat, že skutečná výchozí verze se nachází na půli cesty mezi rukopisem, který Siraste od Kundery obdržela, a textem, která vyšel v Torontu.

Ačkoliv Kundera anglicko-jazyčné překlady konzultoval s překladateli a kontroloval je, Siraste v překladatelském rozhodování důvěřoval – finský překlad kvůli jazykové bariéře ani příliš kontrolovat nemohl.

Samotná analýza překladu (v porovnání s českým textem) ukázala, že se v české verzi nachází značné množství reálií, a to nejen z oblasti politických narážek. Vzhledem k tomu, že

narážky jsou jejich součástí a leckdy souvisejí s dalšími reáliemi, byla výzkumná otázka rozšířena na celou oblast reálií v textu, tedy politické narážky, geografické názvy, kulturní a společenské jevy, narážky na další umělecká či náboženská díla a výskyt cizích jazyků.

Vzhledem k pohledu na výchozí normy, který poskytl Chesterman, je zajímavé, že Siraste v překladu uchovala všechny hlásky typické pro češtinu, avšak atypické (až nevyslovitelné) ve finštině. Naznačuje příklon k adekvátnosti, jak ho Chesterman také ve své studii pojmenoval.

V celkovém pohledu lze říci, že politické narážky nepodlehly (auto)cenzuře, protože zůstaly v textu zachovány. Došlo však k několika výrazným posunům, které mnohdy ochudily výraz o politickou konotaci, došlo tedy Popovičovou terminologií k **nivelizaci** (například u slov *emigrace* a *invaze*), u výrazu *ruská policie* dokonce k **výrazové ztrátě** (z kontextu je zřejmé, že se jedná o ruskou policii, výraz samotný ale v sousloví chybí, je nahrazen *cizí mocností*). U narážek na sovětskou minulost a dalších odkazů na srpen 1968 překladatelka našla ekvivalenty vystihující české výrazy i s jejich politickým významem (např. *okupace*), došlo tedy k **výrazové shodě**, nalezení adekvátního vystižení invariantu.

V případě kulturních a společenských reálií překladatelka využila **vysvětlující substituce** – např. v případě výrazů *družstvo*, *rohlik* nebo *činžák* –, **substituci existující reálie za českou** – např. *Akademie výtvarných umění*, *gymnázium* či *1. máj* – a také **výrazovou nivelizaci**, když zobecnila *učňovské učiliště* na *školu*. Substituce reálií cílové kultury za reálie výchozí kultury však může být velmi ošemetná a je pravděpodobné, že i v těchto případech budou čtenáři mít použité finské výrazy spojené s odlišnými konotacemi.

V případě překladu geografických vlastních jmen překladatelka zvolila přístup, v němž co nejvíce přiblížila danou reálii finskému čtenáři, tj. **vše přeložila**. Kromě toho přistoupila také k **vysvětlující substituci**, která byla v případě Svazu českých spisovatelů a plovárny na Žofíně, finským čtenářům pravděpodobně neznámým reáliím, logickou volbou.

V případě **biblických narážek** si finský čtenář přečte mnohem přesnější verzi narážky než Kunderův český čtenář. Na příkladu takřka slovníkového hesla, v němž Kundera vysvětluje **pojetí soucitu**, si můžeme všimnout, že finský text působí plynuleji.

V závěru translatologické analýzy se nachází **analýza dobové recepce** Kunderových česko-jazyčných děl a samotného románu *Nesnesitelná lehkost bytí*. Ten je rozhodně celosvětově nejocetňovanějším Kunderovým dílem (byl také vybrán mezi 100

nejvýznamnějších děl uplynulého tisíciletí) a reflektují to i finské recenze. Již v předmluvě narazíme na filosofický přesah románu, milostnou a politickou linku. Dobová anotace vyzdvihuje Kunderovo novátorství, soudobá anotace se opírá o citaci z recenze, která uvádí, že se jedná o „*téměř nesnesitelně dobrý román*“. Recenzenti si pak všímají kromě filosofické a politické roviny i roviny erotické, která je jedním z hlavních témat i grafiky na přebalu. K popularitě románu a Kundery celkově přispěl i film Philipa Kaufmana. Tady si recenzenti všímají, že se z filmu vytratila nejdůležitější postava – Kundera jako vypravěč –, což jednomu z nich připadá neomluvitelné, druhému nezbytné z hlediska žánru. Hodnocení filmu se proto také rozcházejí. Není však pochyb o tom, že prostřednictvím filmu se Kundera dostal do povědomí mnohem širšího okruhu recipientů.

Celkově u Kundery oceňují mnohovrstevnatost jeho děl a tematizací propracovaného stylu dávají tušit, že se jedná o náročného spisovatele pro náročného čtenáře. Jeho styl je natolik specifický, že si od několika autorů vysloužil slovní spojení *kunderovský román*, *kunderovská klíčová slova* či *slovník kunderismů*. Nepovšimut nezůstává ani jeho nevyrovnaný vztah k ženským postavám. Je zajímavé, že takřka v každé recenzi se hovoří o jeho českém původu a faktu, že nyní žije (v emigraci) v Paříži. Je srovnáván s Franzem Kafkou, Jaroslavem Haškem, Robertem Musilem, Alexandrem Solženicynem nebo Thomasem Mannem a je vyzdvihován jeho celkový význam pro evropskou literaturu a kulturu. Kundera jako autor je tedy vesměs vnímán kladně, negativní ohlas byl mezi sebranými recenzemi a kritikami jediný. Byť se recenze až na výjimky nejvyjadřují k samotnému překladu, už samotný ohlas k oceňovanému románu svědčí o kvalitě překladů. Kromě toho Siraste za román *Život je jinde* obdržela státní cenu za překlad a za román *Nesnesitelná lehkost bytí* cenu nakladatelství WSOY, což také ukazuje na jejich kvalitu.

Práce svým zaměřením ani rozsahem zdaleka nevyčerpává možnosti, které dané téma nabízí. Může se však stát základem pro další, navazující práce, které budou téma zkoumat. Nabízí se proto několik dalších otázek, která by stálo za to prozkoumat dále. V návaznosti na tvrzení Kirsti Siraste, že v dnešní době se překladům v důsledku časové tísně nevěnuje už taková pozornost jako dříve, by jistě stálo za to prozkoumat, **jakým způsobem nakladatelská práce a politika ovlivňují kvalitu překladu**. Není také pochyb o tom, že na text má kromě překladatele velký vliv i **redaktor, jehož vliv na výsledný text** by bylo nepochybně zajímavé zkoumat. V neposlední řadě je to také **další analýza samotného překladu *Nesnesitelné lehkosti bytí***, nikoli pouze na sémantické, ale rovněž na stylistické či syntaktické úrovni, a **analýzy i dalších děl**, a to nejen původně z českého jazyka a od Milana

Kundery, které by pomohly rozšířit **znalosti o panujících překladatelských normách**. Mikroanalýza, která se nachází v této práci, si v žádném případě nemůže dělat nárok na definitivní soudy, může se však stát střípkem, který doplní další analýzy.

11 Bibliografie

11.1 Primární literatura

KUNDERA, Milan, 1985a. *Nesnesitelná lehkost bytí*. 1. vydání. Toronto: Sixty Eight Publishing. ISBN 0-88781-146-9.

KUNDERA, Milan, 1985b. *Olemisen sietämätön keveys*. Käsikirjoituksesta suomentanut Kirsti SIRASTE. 1. p. Juva: WSOY. ISBN 978-951-0-13075-9.

KUNDERA, Milan, 1988. *Olemisen sietämätön keveys*. Käsikirjoituksesta suomentanut Kirsti SIRASTE. 2. p. Juva: WSOY. ISBN 951-0-13075-3.

KUNDERA, Milan, 2014. *Olemisen sietämätön keveys*. Käsikirjoituksesta suomentanut Kirsti SIRASTE. 14. p. Helsinki: WSOY. ISBN 978-951-0-40649-6.

11.2 Sekundární literatura

Interview s Kirsti SIRASTE, nar. 1939, překladatelkou ze slovanských jazyků do finštiny. Kouvola, 9.–11.5.2014.

ANHAVA, Martti, 1983. Milan Kundera. *Parnasso*. **33**(4), 203–216. ISSN 0031-2320.

AMBERLA, Kai, 1987. Olemisen sietämätön mahdollisuus. *Parnasso*. **37**(8), 522–524. ISSN 0031-2320.

AMBERLA, Kai, 1988. Kitsch, litost – ja nauru. *Kulttuurivihkot*. **16**(2), 19–21. ISSN 0356-3367.

ARMINEN, Erkki, 1999. Kirjasodat. In: *Suomen kirjallisuushistoria 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 220–226. ISBN 951-717-888-3.

ARTO. *ARTO - Kotimainen artikkeliviitetietokanta* [online]. [Cit. 20.7.2019]. Dostupné z https://arto.linneanet.fi/vwebv/searchBasic?sk=fi_FI

ATLANTISa. *Milan Kundera* [online]. [Cit. 20.7.2019]. Dostupné z <http://www.atlantis-brno.cz/inshop/autori/kundera-milan/>

ATLANTISb. *Milan Kundera: Nesnesitelná lehkost bytí* [online]. [Cit. 23.7.2019]. Dostupné z <http://www.atlantis-brno.cz/inshop/autori/kundera-milan/nesnesitelná-lehkost-byti.html>

- BLOMSTEDT, Jan, 1988. Esipuhe. In: *Olemisen sietämätön keveys*. 2. p. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-13075-3.
- BLOMSTEDT, Jan, 1993. Ideat ja näkemys. *Parnasso*. **43**(2), 121–123. ISSN 0031-2320.
- BÄCKMAN, Johan, 2001. Pelkoa ja kiusantekoa – johdatus pehmeään sosialismiin. In: *Entäs kun tulee se yhdestoista?: suomettumisen uusi historia*. Helsinki: W. Söderström, s. 11–19. ISBN 95-102-5654-4.
- CARLISLE, Olga, 1986. Milan Kundera, ironisen leikin mestari. *Suomen Kuvalehti*. 7, 424–431. ISSN 0039-5552.
- CARLSON, Kristina, 1993. Kuolemattomuuden isännöitsijä. *Suomen Kuvalehti*. 12. 2. 53. ISSN 0039-5552.
- ČTK, 2019. Nejčtenější Kundera? Po celém světě je největší zájem o Nesnesitelnou lehkost bytí, Česko není výjimkou. *IRozhlas* [online]. 9. 3. 2019 [Cit. 26.7.2019]. Dostupné z https://www.irozhlaz.cz/kultura/literatura/milan-kundera-kniha-nesnesitelná-lehkost-bytí-prodej-atlantis_1903091450_och
- HELLEMANN, Jarl, 2001. Tapaus Solženitsyn. In: *Entäs kun tulee se yhdestoista?: suomettumisen uusi historia*. Helsinki: W. Söderström, s. 189–206. ISBN 95-102-5654-4.
- CHVATÍK, Květoslav, 1984. Kunderova planeta nezkušenosti. In: *Nesnesitelná lehkost bytí*. 1. vydání. Toronto: Sixty Eight Publishing, s. 285–192. ISBN 0-88781-146-9.
- EVEN-ZOHAR, Itamar, 2000. The position of translated literature within the literary polysystem. In: *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, s. 192–197. ISBN 0-203-44662-3.
- FORSBERG, Tuomas a Matti PESU, 2016. The „Finlandisation“ of Finland: The Ideal Type, the Historical Model, and the Lessons Learnt. *Diplomacy & Statecraft* [online]. **27**(3), 473–495 [cit. 18.3.2019]. ISSN 0959-2296. Dostupné z EBSCOhost Academic Search Ultimate: <https://doi.org/10.1080/09592296.2016.1196069>
- FORSBLOM, Harry, 1978. Pako todellisuuteen. *Helsingin Sanomat*. 11. 6. 1978. ISSN 0355-2047.
- GENETTE, Gerard, 1997. *Paratexts: thresholds of interpretation*. New York, NY, USA: Cambridge University Press. ISBN 0-521-42406-2.

- HEIKKILÄ-HALTTUNEN, Päivi, 2007. Satunnaisesta poiminnasta käännostulvaan – lasten ja nuortenkirjallisuuden käännökset 1900-luvulla. In: *Suomennoskirjallisuuden historia 1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 472–486. ISBN 978-951-746-836-7.
- HELASVUO, Marja-Liisa, 1988. Mitä puhutusta ja kirjoitetusta kielestä ja niiden eroista on sanottu fennistiikassa? *Virittäjä* [online]. **92**(3), 395 [cit. 13.7.2019]. ISSN 0042-6806. Dostupné z <https://journal.fi/virittaja/article/view/38230>
- HIMBERG, Petra a Paavo RYTSÄ, 2009. Vappuna marssitaan aatteen vuoksi. *Elävä arkisto* [online]. Yle. Poslední změna 30.4.2018. [Cit. 25.7.2019]. Dostupné z <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/04/30/vappumarssit>
- HÄRKÖNEN, Tarja, 1983. Naurun ja unohduksen sinfonia – Kunderan maailma päärynässä ja tankissa. *Ylioppilaslehti*. 13, 12. ISSN 0355-9246.
- CHESTERMAN, Andrew, 2007. Kääntämisen normit. In: *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 357–364. ISBN 978-951-746-890-9.
- ISOKSELA, Elina, 1994. Nauru ja hyytynyt hymy: Milan Kunderan naurusta. *Nuori voima*. 3, 17–18. ISSN 0785-6776.
- JALANDER, Ywe, 1988. Olemisen sietämätön keveys. *Suomen Kuvalehti*. 14. 77. ISSN 0039-5552.
- JALONEN, Olli, 1999. Käännöskirjallisuuden uudistuminen. In: *Suomen kirjallisuushistoria 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 148–155. ISBN 951-717-888-3.
- JÄNIS, Marja a Pekka PESONEN, 2007. Neuvostokirjallisuutta-sarja. In: *Suomennoskirjallisuuden historia 1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 466–468. ISBN 978-951-746-836-7.
- JUTIKKALA, Eino a Kauko PIRINEN, 2006. *Dějiny Finska*. 2., doplněné vydání. Praha: Lidové noviny. Dějiny států. ISBN 80-710-6406-8.
- KAIPAINEN, Jouni, 1988. Salaperäistä svengiä. *Kulttuurivihkot*. **16**(2), 17–18. ISSN 0356-3367.
- Karjalainen nuorisoliitto ry. *Karjalainen Nuorisoliitto: Esittely* [online]. [Cit. 27.7.2019]. Dostupné z <https://www.karjalainennuorisoliitto.fi/karjalainen-nuorisoliitto/>
- Kotimaisten kielten keskus, 2004–2019. *Kielitoimiston sanakirja* [online]. [Cit. 7.7.2019]. Dostupné z <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>

- KOSATÍK, Pavel, nedatováno. *Česká literatura finskýma očima* [online]. [Cit. 07.3.2019] Dostupné z <http://www.czsk.net/svet/clanky/kultura/literfin.html>
- KOSKINEN, Kaisa, 2007. Pentti Saarikoski (1937–1983). In: *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 503–506. ISBN 978-951-746-890-9.
- KOŠNAROVÁ, Veronika, Klára KUDLOVÁ a Martin PILAŘ, 1995. Milan Kundera. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Ústav pro českou literaturu AV ČR. Poslední změna 7.5.2019. [Cit. 21.7.2019]. Dostupné z <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1265&hl=milan+kundera>
- KOUKI, Mika. *KV-2012 EHDOKASLISTOJEN YHDISTELMÄLUONNOS Kouvola* [online]. [Cit. 28.7.2019]. Dostupné z <https://zapdoc.site/36-ehdokaslistojen-yhdistelmaluonnos-kouvola.html>
- KULKKI-NIEMINEN, Auli, 1996. Tšekkoslovácká kirjallisuuden vastaanotto Suomessa. In: *Švejk tekee toisin: suomalais-tšekkiläiset kirjallisuussuhteet*. Tampere: University of Tampere. Tampereen yliopisto, s. 46–78. ISBN 951-44-4040-4.
- KUNDERA, Milan, 1984. Keski-Euroopan tragedia. *Kanava*. 12(9), 533–542. ISSN 0355-0303.
- KUNDERA, Milan, 1985. Entä jos romaani hylkää meidät?. *Ylioppilaslehti*. 1, 15–18. ISSN 0355-9246.
- LAHTI, Katariina, 1988. Vihreää viiniä. *Kulttuurivihkot*. 16(2), 14–16. ISSN 0356-3367.
- LAPPALAINEN, Marja-Liisa, 1985. Olemisen sietämätön keveys: Milan Kunderan täysosuma. *Ilta-Sanomat*. 12. 11. 1985, 20. ISSN 0355-2055.
- LAPPALAINEN, Marja-Liisa, 1992. Milan Kundera onnistuu taas: Kuolemattomuus on täydellinen romaani. *Ilta-Sanomat*. 17. 11. 1992, 24. ISSN 0355-2055.
- LAUNONEN, Paavo, 2012. Kymnaasin viimeiset. *Savon Sanomat* [online]. Poslední změna 20.5.2012. [Cit. 27.7.2019]. Dostupné z <https://www.savonsanomat.fi/paakirjoitukset/Kymnaasin-viimeiset/389717>
- LEHTONEN, Maija, 1988. Kunderan teoriaa ja käytäntöä. *Kanava*. 16(6), 390–392. ISSN 0355-0303.
- LEVÝ, Jiří, 2012. *Umění překlada*. 4., upravené vydání. Praha: Apostrof. ISBN 978-808-7561-157.

- LINDSTEN, Leo, 1978. Äidistä kasvaa runo. *Kanava*. 6(2), 128. ISSN 0355-0303.
- LUUTONEN, Jorma, 2000. Murteiden taistelu Volgan mutkassa ja meillä: Volgan-Kaman alueen vähemmistökirjakielten synty. *Virittäjä* [online]. 104(4), 524 [cit. 13.7.2019]. ISSN 0042-6806. Dostupné z <https://journal.fi/virittaja/article/view/40044>
- MANNILA, Simo, 1985. Lento, huimaus, putoaminenkin. *Kansan Uutiset*. 18. 12. 1985. ISSN 0357-1521.
- MARTTILA, Hannu, 1999. Paavi siunaa suomentajansa. *Helsingin Sanomat*. 11. 8. 1999. ISSN 0355-2047.
- MENZEL, Jiří. *Divadelní režie Jiřího Menzela* [online]. [Cit. 19.3.2019]. Dostupné z http://www.jirimenzel.cz/divadelni_rezie.php
- MESIKÄMMEN, Emma, 2007. *Tuomitut Tšekkoslovakian tapahtumat – Vuoden 1968 miehitysuutisoinnin rakentuminen suomalaisissa sanomalehdissä*. Jyväskylä. 97 s. Diplomová práce (pro gradu-tutkielma). Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos.
- METSÄNRANTA, Markku, 1986. Painava keveys. *Aikamerkki*. 59(1), 33. ISSN 0044-6920.
- OITTINEN, Riitta, 2007. Kuvakirjan kääntäminen Suomessa. In: *Suomennoskirjallisuuden historia 1*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 489–492. ISBN 978-951-746-836-7.
- PALOPOSKI, Päivi, 2007. Slaavilainen kirjallisuus. In: *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 206–218. ISBN 978-951-746-890-9.
- PARENTE-ČAPKOVÁ, Viola, 2013. Finská literatura. In: *Moderní skandinávské literatury 1870–2000*. Praha: Karolinum, s. 367–452. ISBN 978-802-462-395-5.
- PARKKARI, Nestori, 1970. *Nuoret taistelun tiellä. Suomen vallankumouksellinen nuorisoliike 1900–1944*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- PESONEN, Pekka, 1983. Moniulotteinen nauru. *Helsingin Sanomat*. 29. 5. 1983, 16. ISSN 0355-2047.
- POPOVIČ, Anton, 1975. *Teória umeleckého prekladu: Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran.
- PULKKINEN, J. P., 2007. Keltainen kirjasto. In: *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 314–317. ISBN 978-951-746-890-9.

Raamattu.fi. *Mooseksen kirja 1* [online]. [Cit. 27.7.2019]. Dostupné z <https://raamattu.fi/raamattu/KR38/GEN.1/1-Mooseksen-kirja-1>

RENTOLA, Kimmo, 2012. Great Britain and the Soviet Threat in Finland, 1944–1951. *Scandinavian Journal of History* [online]. 37:2, s. 171–184 [cit. 19.3.2019]. ISSN 0346-8755. Dostupné z <http://dx.doi.org/10.1080/03468755.2012.668008>

SALMINEN, Esko, 2001. Vaikeneva valtiomahti. In: *Entäs kun tulee se yhdestoista?: suomettumisen uusi historia*. Helsinki: W. Söderström, s. 257–263. ISBN 95-102-5654-4.

SARIO, Sakari, 1982. Finland and finlandization. *History today* [online]. Mar82, Vol. 32 Issue 3, s. 20–26 [cit. 19.3.2019]. ISSN 0018-2753. Dostupné z EBSCOhost Academic Search Ultimate: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,shib&db=asn&AN=4862922&lang=cs&site=eds-live&scope=site>

SEVÄNEN, Erkki, 2007. Suomensuomalaisuuden määrällisestä kehityksestä. In: *Suomensuomalaisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 12–22. ISBN 978-951-746-890-9.

SIRASTE, Kirsti, 1967. Cinoherni Klub, Prahan pirtein pikkuteatteri. *Teatteri*. 3, 3. ISSN 0492-4401.

SKÁLOVÁ, Barbora, 2008. *Rozmach radikální levice ve Finsku ve spojitosti se srpnovou okupací Československa: Hnutí taistovců aneb Brežněvovi užiteční blouznivci*. Praha. 121 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav lingvistiky a ugrofinistiky. Vedoucí práce Alice Hudlerová.

Suomen taideakatemia, 2012–2019. *Historia* [online]. [Cit. 27.7.2019]. Dostupné z <http://www.suomentaideakatemia.fi/historia.php>

SÄNTTI, Maria, 1993. Warte nur, balde ruhest du auch. *Nuori voima*. 2, 54. ISSN 0785-6776.

ŠPIRK, Jaroslav, 2014. *Censorship, Indirect Translations and Non-translation: The (Fateful) Adventures of Czech Literature in 20th-century Portugal*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. ISBN 978-1-4438-6330-8.

ŠROUB, Jaroslav, 2006. *Česká literatura ve Finsku (1993–2004)*. Praha. 112 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav obecné lingvistiky. Vedoucí práce Jan Dlask.

- TERVO, Jouni, 2001. Toimittajaliitto, taistolaisten käsikassara. In: *Entäs kun tulee se yhdestoista?: suomettumisen uusi historia*. Helsinki: W. Söderström, s. 264–284. ISBN 95-102-5654-4.
- TIITTULA, Liisa a Pirkko NUOLIJÄRVI, 2007. Puhuttu kieli kaunokirjallisuuden suomennoksissa. *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 387–400. ISBN 978-951-746-890-9.
- TONTERI, Pertti, 1988. Ihmissuhteiden viileä ilkikurillisuus. *Kouvola Sanomat*. 13. 11. 1988. ISSN 0357-9298.
- TOURY, Gideon, 2012. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. ISBN 978-90-272-2448-4.
- Vallankumousta odotellessa, 2012. *Ylioppilaslehti* [online]. Poslední změna 20. 1. 2012. [Cit. 27.7.2019]. Dostupné z <https://ylioppilaslehti.fi/2012/01/vallankumousta-odotellessa/>
- University of Helsinki, Faculty of Arts. *Andrew Chesterman* [online]. [Cit. 28.7.2019]. Dostupné z <https://375humanistia.helsinki.fi/en/humanists/andrew-chesterman>
- VARJOLA, Markku, 1988. Ajattelun siedettävä puuttuminen. *Kulttuurivihkot*. **16**(2), 22–24. ISSN 0356-3367.
- VARTIAINEN, Pekka, 1988. Ruumiin kieli. *Parnasso*. **38**(1), 60–63. ISSN 0031-2320.
- Velvyslanectví České republiky v Helsinkách, 2011. *Setkání velvyslance s Kirsti Siraste, která naučila Myyrä (Krtka) finsky* [online]. Poslední změna 31. 1. 2014. [Cit. 28.7.2019]. Dostupné z https://www.mzv.cz/helsinki/cz/zpravy_a_udalosti/x2011/setkani_velvyslance_s_kirsti_siraste_1.html
- VIRTANEN, Arto, 1992. Loputon kuolemattomuus. *Demari*. 11. 12. 1992, 17. ISSN 2242-6892.
- WIKLUND, Saga, 1999. „Milan Kundera ansait si Nobelin“. *Ilkka*. 15. 10. 1999. ISSN 0356-1283.
- WOODS, Michelle, 2006. *Translating Milan Kundera*. Buffalo: Multilingual Matters. ISBN 18-535-9884-4.
- WSOY. *Milan Kundera: Olemisen sietämätön keveys* [online]. [Cit. 22.7.2019]. Dostupné z <https://www.wsoy.fi/kirja/milan-kundera/olemisen-sietamaton-keveys/9789510406496>

12 Přílohy

Příloha č. 1 – Přepis nahrávky rozhovoru s Kirsti Siraste, který byl pořízený 9. – 11. 5. 2014 v Kouvole (Finsko).

Příloha č. 2 – Seznam děl, které Kirsti Siraste přeložila z češtiny, zkompletovaný a podepsaný překladatelkou.

Příloha č. 3 – Vyjádření Archivu bezpečnostních složek k dotazu ohledně záznamu ve složkách StB na jméno Kirsti Siraste-Suda.

Příloha č. 4 – Kandidátka do oblastních voleb z roku 2012

Příloha č. 1

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Příloha č. 4